

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV
FACULTY OF HISTORY
DEPARTMENT OF MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY OF FOREIGN COUNTRIES

ISSN 2524-048X

ЄВРОПЕЙСЬКІ
ІСТОРИЧНІ
СТУДІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№18 - 2021

EUROPEAN
HISTORICAL
STUDIES

ACADEMIC JOURNAL

Рекомендовано Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №11 від 24 березня 2021 р.)

Європейські історичні студії: науковий журнал. – № 18. – К., 2021. – 178 с.

ISSN 2524-048X

УДК 94

Тематика згідно з галуззю науки «07.00.00 – Історичні науки» відповідно до чинного переліку галузей наук. Висвітлюються європейські інтеграційні процеси, зовнішня політика країн Європейського Союзу, євроінтеграція України, європейська історія та міжнародні відносини.

Редакційна колегія

Коларж П., д-р габілітований, проф. (Університет м. Констанц, ФРН) (голова редколегії)
Машевський О. П., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка) (заступник голови редколегії)
Купчик О. Р., к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) (заступник голови редколегії)
Пількевич В. О., к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) (відповідальний секретар)
Коваль А. П., к.і.н., ас. (КНУ імені Тараса Шевченка) (технічний редактор)
Банті Р., доктор філософії (Історія) (Міністерство освіти Ізраїлю, Єрусалим, Держава Ізраїль)
Біленький С., доктор філософії (Історія), доц. (Університет Торонто, Канада)
Власенко В. М., к.і.н., доц. (Сумський державний університет)
Грубінко А. В., д-р іст. наук, проф. (З національний університет)
Городня Н. Д., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Гасимли М., Джафар огли, д-р іст. наук, проф. (Бакинський Державний Університет, Азербайджанська Республіка)
Добронські Ч. А., д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Зихович Д., доктор філософії (історія), доц. (Університет Мічегану, США)
Йокубаускас В., д-р гуманітарних наук (Історія), старший наук. співроб. (Клайпедський університет, Литовська Республіка)
Казакевич О. М., д-р іст. наук, доц. (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)
Котляр Ю. В., д-р іст. наук, проф. (Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
Конта Р. М., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Кожокару Л. Д., д-р іст. наук, доц. (Державний університет Молдови, Республіка Молдова)
Латиш Ю. В., к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Мартинов А. Ю., д-р іст. наук, проф. (Інститут історії України НАНУ)
Малько В., доктор філософії (Історія) (Каліфорнійський університет, Фресно, США)
Миронович Є., д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Мордвінцев В. М., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Патриляк І. К., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Перга Т. Ю., к.і.н., ст. наук. співроб. (ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»)
Рахно К. Ю., д-р іст. наук, ст. наук. співроб. (Інститут народознавства НАН України, Інститут керамології)
Руккас А. О., к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Сава-Чайка Е., д-р філософії (Історія) (Вища школа міжнародних відносин і американістики, Варшава, Республіка Польща)
Чолій С. В., к.і.н., доц. (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»)

Рекомендовано Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка до поширення через мережу Інтернет

Електронний журнал Європейські історичні студії включений до переліку електронних фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «історичні науки».

(Наказ МОН України від 28.12.2019 № 1643 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 16 грудня 2019 року»).

Рецензенти:

Дьомін О. Б., д-р іст. наук, проф. (Одеський національний університет ім. І. Мечникова)
Потехін О. В. д-р іст. наук, проф. (ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»)

Адреса редакційної колегії:

01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
Тел. (044) 239 34 24, 066 360 00 80 e-mail: european_studies@ukr.net , olegmashev@ukr.net
Сайт журналу: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>
Засновник: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Видавець: історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
Періодичність наукового видання – тричі на рік

Recommended by the Academic Council of Faculty of History Taras Shevchenko National University of Kyiv to spread through the Internet (Protocol № 11 of March 24, 2021).

European Historical Studies: Scientific Journal. – № 18. – Kyiv, 2021. – 178 p.
ISSN 2524-048X UDC 94

Topics under the branch of science "07.00.00 – Historical sciences" according to the current list of sciences. Highlights European integration processes, foreign policy of the European Union, the European integration of Ukraine, European history and international relations.

Editorial Board

Kolarz, P. – Dr. habil. (History), Professor (University of Konstanz, The Federal Republic of Germany) (Chairman of Editorial Board)

Mashevskiy, O. – Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (Deputy Chairman of Editorial Board)

Kupchyk, O. – Ph. D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (Deputy Chairman of Editorial Board)

Pilkevych, V. – Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (Executive Secretary)

Koval, A. – Ph.D. (History), Assistant Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (Technical editor)

Banti, R. – Ph.D (History), (Ministry of Education of Israel, Jerusalem, The State of Israel)

Bilenky, S. – Ph.D (History), Associate Professor (University of Toronto, Canada)

Cojocaru, L. – Dr. habil. (History), Associate Professor (State University of Moldova, Moldova)

Choliy, S. – Ph.D. (History), Associate Professor (National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine)

Dobronski, Ch. – Dr. habil. (History), Professor (University of Bialystok, The Republic of Poland)

Gasimli M. Jafar oglu. – Dr. habil. (History), Professor (Baku State University, The Republic of Azerbaijan)

Horodnya, N. – Dr.habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Hrubinko, A. – Dr.habil. (History), Professor (Ternopil National Economic University, Ukraine)

Jokubauskas, V. – Ph.D. (History), Senior Research Fellow (Klaipeda University, The Republic of Lithuania)

Kazakevych, O. – Dr. habil. (History), Associate Professor (National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine)

Konta, R. – Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Kotliar, Yu. – Dr. habil. (History), Professor (Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine)

Latysh, Yu. – Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Martynov, A. – Dr. habil. (History), Professor (Institute of History of Ukraine NASU, Ukraine)

Malko, W. – Ph.D. (History), Associate Professor (University of California, Fresno, United States of America)

Myronovych, E. – Dr. habil. (History), Professor (University of Bialystok, The Republic of Poland)

Mordvintsev, V. – Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Patryliak, I. – Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Perga, T. – Ph.D. (History), Senior Research Fellow (State Institution "Institute of World History of NAS of Ukraine")

Rakhno, K. – Dr. habil. (History), Senior research fellow (the Ethnology Institute of Ukraine NASU, Ukraine).

Rukkas, A. – Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Sawa-Czajka, E. – Ph.D. (History), Associate Professor (History), (The Academy of International Relations and American Studies, The Republic of Poland)

Vlasenko, V. – Ph.D. (History), Associate Professor (Sumy State University, Ukraine)

Zychowicz, J. – Ph.D (History), Associate Professor (University of Michigan, United States of America)

Electronic journal «European Historical Studies» is included in the list of professional electronic journals of Ukraine, in which can be published results of dissertations for degree of doctor and candidate of sciences, speciality «historical science».

(Order of Ministry of Education Ukraine from 28.12.2019 № 1643 "On Approval of decisions concerning the Certifying Board of the Ministry of academic councils of 16 December 2019")

Reviewers:

Diomin, O. B. Dr. habil. (History), Professor (Odessa Mechnikov National University);

Potiekhin O. V. Dr.habil. (History), Professor, Chief Researcher (Institute of World History NASU)

Editorial address:

01601, 60 Volodymyrska Str., City of Kyiv, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries

Phone: (044) 239 34 24, 066 360 00 80, e-mail: european_studies@ukr.net , olegmashev@ukr.net

Web-page: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>

Founder: Taras Shevchenko National University of Kyiv

Publisher: Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries

Frequency of scientific journal – three times a year

ЗМІСТ

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

- Ірина Габро, Михайло Соломко.** Розвиток екологічної дипломатії Європейського Союзу6
- Марія Георгієва.** Формування організаційно-виробничих структур в аграрному секторі економіки Болгарії в умовах євроінтеграції.....14
- Андрій Мартинов.** Німецьке головування в Європейському Союзі як фактор розвитку процесу європейської інтеграції (друга половина 2020 року)25
- Вікторія Орлик.** Тенденції формування зовнішньополітичного курсу Великої Британії після Brexit.....38
- Тетяна Перга.** Концепція «resilience» у політиці ЄС51
- Олена Скрипник.** Особливості процесу інтеграції республіки Албанія до Європейського Союзу63

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ

ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

- Юрій Котляр.** Історична пам'ять та історична наука: європейський та український дискурси 78
- Володимир Мартиненко.** Матеріально-побутове забезпечення німецьких біженців з СРСР на території Рейху наприкінці Другої світової війни 89
- Олег Машевський, Христина Лазавенко.** Античні образи в політичних текстах М. Робесп'єра в перші роки революції (1789–1791 роки)..... 106
- Вікторія Пількевич, Анна Шкорупінська.** Основні здобутки та прорахунки діяльності ЮНВТО (1975-2020 рр.).....122
- Олексій Присяжнюк.** Англійські антикварії в історіографічній традиції 134
- Валерій Павленко, Микола Половін.** Історія національних рухів Шотландії та Уельсу: порівняння й аналіз..... 147
- Ігор Срібняк, Марина Палієнко.** Генерал-хорунжий армії УНР Олександр Пилькевич («таборовий» період життя та діяльності в Польщі, 1921-1922 рр.)..... 161

CONTENTS

EUROPEAN INTEGRATION: PAST AND PRESENT

- Irina Habro, Mykhailo Solomko.** Development of environmental diplomacy of the European Union.....6
- Maria Georgieva.** Formation of organizational and production structures in the agricultural sector of the Bulgarian economy in the conditions of European integration.....14
- Andrii Martynov.** Presidency of Germany in the European Union as factor of development of European integration process (the second half 2020)25
- Viktoriia Orlyk.** The main trends in the formation of the Great Britain's foreign policy after Brexit.....38
- Tetiana Perga.** Concept of resilience in the policy of European Union51
- Olena Skripnik.** Peculiarities of the process of integration of the republic of Albania to the European Union.....63

ACTUAL PROBLEMS OF EUROPEAN HISTORY

AND INTERNATIONAL RELATIONS

- Yuriy Kotlyar.** Historical memory and historical science: European and Ukrainian discourses78
- Volodymyr Martynenko.** "In many cases, the definition of rags for what they are dressed, is too beautiful": material support of German refugees from the USSR on the territory of the Reich at the end of the Second World War89
- Oleh Mashevskiy, Khrystyna Lazavenko.** The images of antiquity in M. Robespierre's political writings during the early years of the French revolution (1789–1791) 106
- Viktoriia Pilkevych, Anna Shkorupinska.** Main achievements and failures of the UNWTO activities from 1975 to 2020..... 122
- Oleksii Prysiashniuk.** English antiques in the historiographical tradition..... 134
- Valerii Pavlenko, Mykola Polovin.** History of the Scottish and Welsh independence movements: comparison and analysis 147
- Ihor Sribnyak, Maryna Paliienko.** General of the Army of the Ukrainian People's Republic Oleksandr Pylkevych ("camp" period of life and activity in Poland, 1921-1922).....161

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 341.231.14 : 341.17

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.01>

Ірина Габро

канд. політ. наук, доц.
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

Михайло Соломко

магістр
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу розвитку екологічної дипломатії Європейського Союзу. Адже сьогодні екологічна дипломатія стала важливим способом для держав просувати свій курс екологічної дипломатії, захищати свої екологічні права і інтереси, сприяти власному економічному та екологічному розвитку. Найбільш яскравий приклад застосування зеленої дипломатії в регіональному та глобальному масштабі це екологічна політика, що реалізується країнами–членами ЄС. Так, в рамках ЄС застосовується величезна кількість екологічних програм з розвитку поновлюваних джерел енергії, захисту флори і фауни, а також боротьбі з забрудненнями водних і земельних ресурсів. Для реалізації власної екологічної дипломатії ЄС прийняв низку важливих нормативно–правових актів, які проаналізовано у статті. Найбільш ґрунтовним нормативно–правовим актом у сфері екологічної дипломатії стала Директива Ради 85/337/ЄЕС 1985 року по оцінці впливу державних і приватних проектів на навколишнє середовище. Дана директива відображає прагнення ЄС привернути увагу державних структур і громадськості до проблем екології і заохотити до їх колективного вирішення. Екологічна дипломатія ЄС здійснюється через дипломатичні представництва, місії, делегації, а також на індивідуальному рівні. У неї залучені європейські політики і чиновники, здатні впливати на міжнародне громадську думку, співробітники міністерств закордонних справ і дипломатичних представництв. Також ЄС залучає треті країни в якості партнерів для обговорення найбільш нагальних екологічних проблем та їх подальшого рішення: зміна клімату, збереження біорізноманіття, збіднення ґрунту, лісові і водні ресурси, відновлювана енергія. Природоохоронна діяльність є одним з пріоритетних напрямків розвитку європейської інтеграції. Держави, які бажають вступити до ЄС, повинні відповідати його екологічним стандартам і запроваджувати ключові принципи екологічного законодавства. Відзначено, що країни Євросоюзу намагаються переводити економіку на чисті технології і дипломатично підштовхувати інших до заходів щодо поліпшення екологічної ситуації.*

***Ключові слова:** Європейський Союз, екологічна дипломатія, екологічна політика, мережева «зелена» дипломатія, екологічне законодавство.*

У другій половині ХХ століття світове співтовариство зіткнулося з низкою проблем, серед яких особливе місце посідають екологічні. До кінця століття ці

проблеми стали носити глобальний характер і поступово склався глобальний механізм їх вирішення.

Сьогодні спостерігається «екологізація» політики, в міжнародних документах простежується пріоритетність «зеленого» зростання економіки, положення про впровадження безпечних технологій в виробництва з принципом «нульового скидання». Співробітництво держав та інших акторів міжнародних відносин приймає «зелений» вектор розвитку. Екологічна дипломатія є специфічною галуззю міжнародної діяльності та орієнтована на превентивний, конструктивний та прогресивний формат співпраці країн у покращенні навколишнього середовища.

Інститут екологічної дипломатії вже набув широкого поширення в багатьох країнах, активно борються за відновлення екосистеми планети. Найбільш яскравим і успішним прикладом в цьому зв'язку є екологічна дипломатія Євросоюзу.

Євросоюз активно бере участь в міжнародному екологічному співробітництві, ініціює проведення різних екологічних заходів і підписання угод в сфері захисту природного середовища. Таким чином, нам видається закономірним розгляд впливу екологічної діяльності ЄС на розвиток інституту екологічної дипломатії. Саме тому дослідження сутності та значення екологічної дипломатії є актуальним.

Розвиток та особливості реалізації екологічної дипломатії Європейського Союзу є предметом дослідження низки науковців. Зокрема, варто відзначити роботу Н. Боголюбової та Ю. Ніколаєвої [1], в якій науковці розкривають екологічні аспекти міжнародного співробітництва та феномену «зеленої дипломатії», розглядають досвід США, Китаю, Франції і Росії, а також Європейського Союзу. У праці М. Толба [6] розкрито історію переговорів, які призвели до низки знакових угод у сфері екологічної дипломатії (Віденська конвенція про озон та Монреальський протокол, Базельська конвенція про небезпечні відходи та Конвенція про біорізноманіття). Вчені М. Микієвич, Н. Андрусевич та Т. Будякова [3] аналізують європейське право навколишнього середовища.

Метою статті є проаналізувати сутність та особливості розвитку екологічної дипломатії Європейського Союзу.

Термін «екологічна дипломатія» набув поширення після створення програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) в 1973 р, коли екологічні питання отримали важливе значення для світової політичної повістки [6, с. 26]. Екологічна дипломатія, безумовно, розвивалася

як концепція і сфера дипломатичної практики з того часу, коли програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) боролася за те, щоб її розглядали нарівні з іншими органами ООН в 1970–і рр.[7].

Більш широке використання цього терміна почалося після конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку 1992 г. Наприкінці 1990–х–початку 2000–х рр. сформувалася нова парадигма дипломатії, яка дозволяє задіяти сили державного і приватного секторів на основі більш комплексних мережевих механізмів [4, с. 157]. Участь в форумах груп акторів, які часто є неурядовими органами – є проявом цього мережевого процесу управління.

Ухвалення різних нормативно–правових актів є важливим інструментом у реалізації екологічної дипломатії. Від початку створення і до 1972 року Європейські Співтовариства не мали жодної компетенції у сфері навколишнього середовища. Проводились лише окремі заходи в цій сфері, існували окремі норми, що регулювали такі питання.

Стокгольмська конференція ООН 1972 року мала значний вплив на розвиток екологічного права Співтовариства. В жовтні 1972 року держави–члени ЄЕС приймають Декларацію щодо програми дій із навколишнього середовища, а на початку 1973 року була прийнята Перша програма дій із навколишнього середовища (на 1973–1976 рр.). Її можна вважати першим офіційним документом, у якому були сформульовані основні принципи європейської політики у сфері охорони навколишнього середовища. З цього моменту всі пріоритетні дії Співтовариства у сфері охорони довкілля визначаються так званими програмами дій, які, хоча і не мають обов'язкової юридичної сили, є важливим інструментом регулювання питань, що стосуються охорони довкілля. Друга програма дій Європейських Співтовариств, яка називалася «Продовження та імплементація політики Європейського Співтовариства і програма дій з навколишнього середовища», була прийнята у 1977 році і була фактичним продовженням і розвитком Першої програми дій [3, с. 10–11].

Третя програма дій Європейського Співтовариства «Продовження та імплементація політики Європейського Співтовариства і програма дій з навколишнього середовища» (1982–1986 рр.) була прийнята 7 лютого 1983 року. Вона містила ряд принципово нових положень, що стосувались чотирьох аспектів екологічної політики Співтовариства: необхідність подальшої інтеграції екологічної політики в інші секторні політики Співтовариства; необхідність посилення превентивних аспектів екологічної політики, при цьому

особливе значення приділялось оцінці впливу на навколишнє середовище; виділення ряду галузей, дії в яких були визнані пріоритетними для покращення навколишнього середовища (інтеграція екологічної політики в інші політики Співтовариства, процедура оцінки впливу на навколишнє середовище, зниження забруднення морської і прісної води, транскордонне забруднення, небезпечні хімічні речовини і препарати, відходи, забруднення ґрунтів та ін.); формулювання низки положень, які Європейська Комісія повинна розглядати як базові під час підготовки своїх пропозицій (необхідність уникати дублювання дій, необхідність оцінювати вартість планованих дій і потенційну вимогу для їх проведення) [3, с. 12].

Найбільш ґрунтовним нормативно–правовим актом у сфері екологічної дипломатії стала Директива Ради 85/337/ЄЕС 1985 року по оцінці впливу державних і приватних проєктів на навколишнє середовище. Дана директива відображає прагнення ЄС привернути увагу державних структур і громадськості до проблем екології і заохотити до їх колективного вирішення.

Директива 85/337 / ЄЕС мала значний вплив на розвиток міжнародного співробітництва в сфері охорони природи, а також на формування екологічного законодавства багатьох країн, що не входять в ЄС. Так, наприклад, ця Директива вводить в практику принцип превентивних дій, який в подальшому отримав своє розповсюдження на міжнародному рівні. Суть даного принципу полягає в проведенні профілактичних заходів з охорони природного середовища, що дозволяє запобігти деяким природним катастрофам та знизити ймовірність погіршення стану навколишнього середовища. З цією метою стаття 1 Директиви обґрунтовує необхідність проведення відповідної екологічної перевірки державних і приватних проєктів, здатних в будь–якій мірі вплинути на екологічний стан. У статті 3 також містяться екологічні критерії для даної експертної оцінки. Більш того, в документі акцентується увага на необхідності надання широкого доступу до екологічно значимої інформації для суспільства. Таким чином, успішна практика ЄС в сфері екологічного законодавства отримує активне поширення на загальносистемному рівні [2].

Також слід сказати і про такий важливий документ, як Регламент Ради ЄЕС 1210/90 1990 року про заснування Агентства з навколишнього середовища і Європейської мережі інформації і спостереження за навколишнім середовищем.

У травні 2020 року ЄС прийняв нову Стратегію ЄС щодо біорізноманіття на 2030 рік. У цьому документі, зокрема, відзначається, що «інвестиції в охорону природи та відновлення також будуть критично важливими для

економічного відновлення Європи після кризи COVID–19. Під час перезапуску економіки надзвичайно важливо уникати падіння і замикання себе на пошкодження старих звичок. Європейський зелений курс – стратегія зростання ЄС – є компасом для відновлення, гарантуючи, що економіка служить людям і суспільству і віддає природі більше, ніж віднімає. Бізнес–кейс для біорізноманіття є переконливим. Промисловість та компанії покладаються на гени, види та екосистемні послуги як на найважливіші ресурси для виробництва, особливо для ліків. Понад половина світового ВВП залежить від природи та послуг, які вона надає, з трьома ключовими галузями економіки – будівництвом, сільським господарством та продуктами харчування та напоями – всі вони в значній мірі залежать від цього».

Загалом, Стратегія містить конкретні зобов'язання та дії, які мають бути виконані на території ЄС до 2030 року. Зокрема:

- законодавчо захищені мінімум 30% суходолу та 30% морських акваторій ЄС й поєднані екологічними коридорами, як частина Транс–Європейської Екомережі;

- суворо охороняється щонайменше третина заповідних територій ЄС, включаючи всі праліси, що залишилися в ЄС, і старовікові лісові масиви;

- забезпечене ефективне управління всіма охоронюваними територіями, визначені чіткі цілі та заходи щодо збереження та здійснюється належний моніторинг;

- створено екологічні коридори для запобігання генетичної ізоляції, забезпечення міграції видів та підтримання здоров'я екосистем [5].

ЄС одним з перших почав замислюватися про необхідність вжиття заходів щодо захисту природного середовища, розробку екологічного законодавства і зміцнення міжнародного співробітництва.

Сьогодні роботі мережевих організацій, що володіють широкою системою локальних представництв за кордоном, до якої залучено найрізноманітніші учасники: дипломатичні представництва, органи державної влади, культурні центри, науково–дослідні установи, школи, ліцеї, вищі навчальні заклади, фонди, приділяється особлива велика увага. Мережа «зеленої» дипломатії являє собою гнучкий, неофіційний і інноваційний інструмент, який сприяє подальшій інтеграції екологічних політик європейських країн в міжнародні відносини [5].

Європейська мережа «зеленої» дипломатії була створена в 2002 році як група або професійне співтовариство експертів, щоб сприяти підвищенню ефективності європейських екологічних політик і об'єднанню зусиль держав у питаннях охорони навколишнього середовища. Перша зустріч представників

мережі пройшла в Афінах 25 червня 2003 року, під час якої були прийняті План дій і робоча програма. Сьогодні в роботі мережі беруть участь представники 27 європейських держав [1, с. 192].

Цілі мережі «зеленої» дипломатії полягають в тому, щоб, використовуючи великі дипломатичні ресурси країн Європейського союзу, спрямувати спільні зусилля на вирішення глобальних проблем людства. Йдеться також про обмін інформацією з актуальних питань охорони навколишнього середовища та активізації міжнародного співпраці для вирішення екологічних проблем.

Мережева «зелена» дипломатія здійснюється через дипломатичні представництва, місії, делегації, а також на індивідуальному рівні. У неї залучені європейські політики і чиновники, здатні впливати на міжнародне громадську думку, співробітники міністерств закордонних справ і дипломатичних представництв. Вона може бути реалізована у формі різних кампаній, заходів та програм, конференцій, симпозіумів, круглих столів. Велике значення приділяється обміну досвідом, поглядами, думками. Ще одним аспектом європейської мережі «зеленої» дипломатії є залучення третіх країн в якості партнерів ЄС для обговорення найбільш нагальних екологічних проблем та їх подальшого рішення: зміна клімату, збереження біорізноманіття, збіднення ґрунту, лісові і водні ресурси, відновлювана енергія. Мережа сприяє створенню нової інтернаціональної екологічної культури і включенню питань сталого розвитку в багатосторонню порядку денного, а також в регулярні двосторонні обговорення.

Отже, країни Євросоюзу намагаються переводити економіку на чисті технології і дипломатично підштовхувати інших до заходів щодо поліпшення екологічної ситуації. Адже безпека Європи залежить від того, наскільки дотримуються прикладу ЄС інші частини світу. На сьогоднішній день ЄС – лідер у розвитку екологічної політики, тому він значно впливає на розвиток, як регіональної, так і світової екологічної дипломатії. Природоохоронна діяльність є одним з пріоритетних напрямків розвитку європейської інтеграції. Держави, які бажають вступити до ЄС, повинні відповідати його екологічним стандартам і запроваджувати ключові принципи екологічного законодавства.

Відзначаючи внесок ЄС в розвиток екологічної дипломатії на міжнародному рівні, можна виокремити наступні сфери, в яких ЄС зробив найбільший вплив: розвиток міжнародного екологічного законодавства, заохочення міждержавного співробітництва в сфері природоохоронної діяльності, а також фінансування розвитку екологічних проектів та заходів в інших країнах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боголюбова Н.М. Феномен «Зеленой дипломатии»: Международный опыт / Н.М. Боголюбова, Ю.В. Николаева // Ученые записки Российского государственного гидрометеорологического университета. – 2014. – № 36. – С. 189–198.
2. Директива Совета 85/337/ЕЭС по оценке воздействия некоторых государственных и частных проектов на окружающую среду от 27 июня 1985 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/okr_sreda/vozd_gos_proekt.htm (дата обращения: 09.10.2020) – Название с экрана.
3. Микієвич М. М. Європейське право навколишнього середовища : Навч. Посіб. / М. М. Микієвич, Н. І. Андрусевич, Т. О. Будякова. – Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. Львів, 2004. – 200 с.
4. Ali S. H. Transnational Transformation: from Government–Centric Interstate Regimes to CrossSectoral Multi–Level Networks of Global Governance / S. H. Ali, K. Sanjeev // The Crisis of Global Environmental Governance / ed.: J. Park, K. Conca, M. Finger. – London; NY: Routledge, 2008. – P. 132–163.
5. The EU Green Diplomacy Network [Electronic resource]. – Mode of Access: http://www.eeas.europa.eu/environment/gdn/docs/gdn_more_en.pdf (last Access: February 10, 2021) – Title from the Screen.
6. Tolba M. K. Global Environmental Diplomacy: Negotiating Environmental Agreements for the World / M.K. Tolba // The MIT Press, 2008. – P. 23–35.
7. UNEP Upgraded to Universal Membership Following Rio+20 Summit. [Electronic resource]. – Mode of Access: <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/press-release/united-nations-environment-programme-upgradeduniversal-membership> (last Access: February 8, 2021) – Title from the Screen.

References:

1. Boholiubova, N.M., & Nykolaeva, Yu.V. (2014). Fenomen «Zelenoi dyplomaty»: Mezhdunarodnyi opyt *Uchenye zapysky Rossyiskoho hosudarstvennoho hydrometeorolohycheskoho unyversyteta*, 36, 189–198.
2. Direktiva Soveta 85/337/EES po ocenke vozdejstviya nekotoryh gosudarstvennyh i chastnyh proektov na okruzhayushchuyu sredu ot 27 iyunya 1985 goda (1985). Retrieved October 9, 2020, from: http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/okr_sreda/vozd_gos_proekt.htm
3. Mykiievych, M. M., Andrusевич, N. I., & Budiakova, T. O. (2004). Yevropeiske pravo navkolyshnoho seredovysshcha : Navch. Posib. Lviv. nats. un–t im. I.Franka. Lviv.
4. Ali S. H., & Sanjeev K. (2008). Transnational Transformation: from Government–Centric Interstate Regimes to CrossSectoral Multi–Level Networks of Global Governanc. *The Crisis of Global Environmental Governance*. London; NY: Routledge, 132–163.
5. The EU Green Diplomacy Network. Retrieved February 10, 2021, from: http://www.eeas.europa.eu/environment/gdn/docs/gdn_more_en.pdf
6. Tolba, M. K. (2008). Global Environmental Diplomacy: Negotiating Environmental Agreements for the World. *The MIT Press*, 23–35.
7. UNEP Upgraded to Universal Membership Following Rio+20 Summit. Retrieved February 8, 2021, from: <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/press-release/united-nations-environment-programme-upgradeduniversal-membership>

Irina Habro

PhD in Political Science, Associate Professor

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

Mykhailo Solomko

Master

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

**DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL DIPLOMACY OF THE
EUROPEAN UNION**

Abstract. *The article is devoted to the analysis of the development of environmental diplomacy of the European Union. Today environmental diplomacy has become an important way for states to promote their course of environmental diplomacy, to protect their environmental rights and interests, to promote their own economic and environmental development. The most striking example of the application of green diplomacy on a regional and global scale is the environmental policy implemented by EU member states. Within the EU there is a huge number of environmental programs for the development of renewable energy sources, protection of flora and fauna, as well as combating pollution of water and land resources. To implement its own environmental diplomacy, the EU has adopted a number of important regulations, which are analyzed in the article. The most thorough legal act in the field of environmental diplomacy was Council Directive 85/337 / EEC of 1985 on the assessment of the effects of public and private projects on the environment. This directive reflects the EU's desire to draw the attention of government agencies and the public to environmental issues and to encourage their collective solution. EU environmental diplomacy is carried out through diplomatic missions, missions, delegations, as well as at the individual level. It involves European politicians and officials who are able to influence international public opinion, employees of foreign ministries and diplomatic missions. The EU also involves third countries as partners to discuss the most pressing environmental issues and their future solutions: climate change, biodiversity conservation, soil depletion, forest and water resources, and renewable energy. Environmental protection is one of the priority areas for European integration. States wishing to join the EU must meet its environmental standards and implement key principles of environmental legislation. It is noted that the EU countries are trying to transfer the economy to clean technologies and diplomatically encourage others to take measures to improve the environmental situation.*

Keywords: *European Union, environmental diplomacy, environmental policy, network «green» diplomacy, environmental legislation*

Надійшла до редколегії 17.03.2021

УДК 94(497.2):330:433.342

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.02>

Марія Георгієва

канд. іст. наук

Національний транспортний університет, Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ВИРОБНИЧИХ СТРУКТУР В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ БОЛГАРІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. Розглянуто особливості формування нових організаційно-виробничих структур аграрного сектора економіки Болгарії в умовах інтеграції до Європейського союзу. Однією з умов забезпечення конкурентоздатності сільського господарства Болгарії було створення значної кількості господарств різних організаційно-правових форм. Досліджено особливості створення та функціонування приватних сільськогосподарських підприємств на фоні роздержавлення колишніх трудових кооперативних господарств та державних сільськогосподарських господарств з дотриманням чітко регламентованої законодавчо процедури.

Узагальнено особливості створення приватних аграрних господарств у двох формах: приватні домогосподарства та великі агро-фірми. Звичайно, виникали певні труднощі з роздержавленням сільськогосподарської техніки, обладнання, технічних та господарських будівель. Також, труднощі виникали з управлінням аграрним товаровиробництвом, пов'язані з тривалою відсутністю традиції приватної власності в сільському господарстві. Доведено, що однією з особливостей формування нових організаційно-виробничих структур було їх створення на основі деколективізації та роздержавлення. Головним завданням цього процесу було створення ефективного та конкурентоздатного середовища для розвитку аграрної галузі.

Основою аграрного господарювання в Болгарії в період 1996-2007 років були приватні сільськогосподарські підприємства, які за своєю діяльністю були ефективнішими за інші організаційно-правові форми господарювання. Проте, недосконалість системи управління аграрним сектором не давала можливості пришвидшити процес продуктивності галузі, залучення новітніх наукових досягнень та більш ефективного використання матеріально-технічного забезпечення.

У передінтеграційний період не було розроблено програму управлінських дій щодо функціонування аграрних підприємств що не сприяло зростанню їх фінансово-економічних показників та конкурентоспроможності цих господарств.

Ключові слова: Болгарія, сільське господарство, інтеграція, Європейський союз, виробництво, структура.

Постановка проблеми. Ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва в Болгарії не можна було б досягти без формування дієвих механізмів державної політики в сфері регулювання аграрним сектором економіки Болгарії. В період 1996-2007 років в Болгарії не було розроблено та впроваджено цілісної системи державної підтримки аграрної галузі. В зазначений період, сільське господарство перебувало в підготовчому етапі до вступу в Європейський економічний простір. Тому, фактично не було застосовано фінансово-економічних важелів держави в аграрній сфері. Важливим чинником в розвитку аграрного товаровиробництва Болгарії в

зазначений період була зміна виробничо-організаційної структури сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання змін організаційно-виробничої структури аграрного сектора економіки Болгарії є предметом дослідження болгарських вчених-економістів. Зокрема, В. Ніколов [6] в своєму дослідженні розкрив проблему фінансового забезпечення новоутворених аграрних виробничих структур. Проте, реформування виробничої структури аграрної галузі не були предметом розгляду болгарських дослідників. Н. Велканов [2] дослідив динаміку розвитку продуктивності болгарського сільського господарства на основі діяльності новоутворених аграрних виробничих структур.

Метою статті є вивчення особливостей реорганізації організаційно-виробничих структур аграрного сектора економіки Болгарії в передінтеграційний період.

Виклад основного матеріалу. Питання реформування сільськогосподарського виробництва В період 1996-2007 років в болгарському аграрному секторі економіки Болгарії існувала стійка тенденція до зменшення кількості агрохолдингів майже наполовину – з 654,8 тисяч до 371,1 тисячі [1, с. 54].

Найінтенсивніше процеси скорочення кількості охопили саме дрібні фермерські господарства (з розміром земельної ділянки до 2 га), більше ніж в 2 рази. Меншою мірою процес скорочення кількості відбувся в середніх домогосподарствах (з розміром земельної ділянки від 2 до 5 га) – майже на 18% [1, с. 57]. З іншого боку, в організаційно-господарській структурі аграрного сектора економіки Болгарії відбулася й позитивна тенденція до збільшення кількості господарств середнього розміру (10-50 га) – вдвічі, та збільшення на 36% господарств з розміром земельної ділянки понад 100 га.

Характерно, що окреслена тенденція до зменшення кількості фермерських господарств, переважно за рахунок дрібних домогосподарств, продовжувалася, хоч і більш повільними темпами.

Однак, реструктуризація аграрних господарств не призвела до значних позитивних змін в організаційно-економічній структурі Болгарії. Протягом 1996-2007 рр., незважаючи на зменшення частки дрібних господарств приблизно на 7% від загальної кількості в період 1996-2007 рр. В цей же період в аграрній організаційно-економічній структурі Болгарії відбулися незначні зміни в кількості дрібних господарств з розміром земельної ділянки 2-5 га –

збільшення на 2%. В інших групах аграрних господарств збільшення коливалося в межах 1% [1, с. 61].

Протягом проаналізованого періоду відбувалися зміни в структурі оброблюваних сільськогосподарських земель (ОСЗ) за групами господарств, залежно від їх розміру. Суттєве зменшення загальної кількості ОСЗ, яка управлялася дрібними та малі господарствами, також призвело до зменшення цієї частки в загальній кількості ОСЗ по країні в цілому.

В той час, як в 2003 р. дрібні та малі ферми, які становили 96,7% усіх фермерських господарств, обробляли 15% від загальної кількості ОСЗ в Болгарії. В результаті розглянутих структурних змін в господарській системі в 2007 р., дрібні ферми та домогосподарства вже склали 91,4% від загальної кількості господарств, проте вже зі значно меншою кількістю ОСЗ – 6,5%. В групі великих сільськогосподарських підприємств зміни в структурі ОСЗ були незначними. Станом на 2007 р. великі агропідприємства становили 1,4% від загальної кількості господарств, проте обробляли понад 78% усіх сільськогосподарських земель [8, с. 19]. Дані показують, що в болгарському аграрному секторі економіки зберігалася досить дуалістична організаційна та економічна структура.

Вивчення наведених даних окреслює стійку тенденцію до збільшення загальної кількості ОСЗ після вступу країни до ЄС в результаті посиленого попиту на землю, накопичення низькородючих земель та наявності стимулів до розширення фермерських господарств, щоб накопичити більше виплачених субсидій (європейських та національних) – з 3050,7 тис. га в 2000 р. до 3620,9 тис. га в 2007 р. [3, с. 70]. В результаті цього, середній розмір ферми збільшився з 4,4 га в 2000 р. до 9,8 га в 2007 р. [3, с. 71]. На підставі наведених даних, можна зробити висновок, що структурні процеси, що відбувалися в аграрному секторі економіки Болгарії, призвели до консолідації аграрних господарств в Болгарії, що прискорювалися під впливом державної фінансової та пільгової політики.

Поряд з фермерськими домогосподарствами постійно формувалися та розвивалися інші форми аграрного товаровиробництва – виробничі кооперативи, одноосібні фермерські господарства, торгівельні компанії. Протягом проаналізованого періоду 1996-2007 рр. структурні зміни, пов'язані зі зменшенням кількості фермерських господарств всіх організаційних форм, крім комерційних компаній, що протікали з різною інтенсивністю:

- найбільш динамічно процеси відбувалися в групі фермерських домогосподарств в напрямку зменшення їх кількості, головним чином за

рахунок припинення діяльності дрібних фермерських господарств та перехід їх працівників в одноосібне домогосподарство. В організаційно-економічній структурі фермерські домогосподарства зберігали свою домінуючу відносну частку (98%), обробляючи близько 33,8% ОСЗ в країні [2, с. 56];

- в сільськогосподарських кооперативах спостерігалася тенденція до зменшення їх кількості. Виробничі потужності аграрних кооперативів не дозволяли їм конкурувати з господарствами інших видів. Причини припинення діяльності деяких кооперативів зумовлені вилученням земельної ділянки у власників з метою продажу або наданням комерційним компаніям за вищу оренду.

Кількість кооперативів в період 1996-2007 рр. зменшилася з 1973 одиниць до 941, відповідно, що було також пов'язано зі зменшенням відносної частки ОСЗ – з 30,6% до 17,8% [3, с. 101].

На думку болгарських економістів Ю. Дойчинової [4, с. 82] після 2007 р. кількість сільськогосподарських кооперативів залишалася в наведених кількісних межах. Причинами цього були в тому, що незважаючи на менш ефективне аграрне товаровиробництво, в умовах САП вони отримували серйозну фінансову підтримку шляхом європейських субвенцій, завдяки забезпеченню землею, що стабілізувало економічний стан аграрних виробників, оскільки в 2007 р. в організаційно-економічній структурі вони вже займали 1% та обробляли 32% ОСЗ в країні [4, с. 84].

В групі індивідуальних фермерських господарств зміна організаційної структури була незначною, в бік зменшення їх кількості, зберігаючи свою частку в ОСЗ на рівні 15%.

Протягом 1996-2007 рр. організаційно-правовою основою болгарського сільського господарства залишалися індивідуальні фермерські господарства фізичних осіб, відносна частка яких продовжувала залишатися домінуючою – понад 90% [7, с. 33]. Крім того, в організаційно-господарській та правовій структурі аграрної сфери намітилися зміни, пов'язані з укрупненням виробничих ресурсів сільськогосподарського бізнесу.

Збільшення середнього розміру земельної ділянки приватних землевласників було незначним, через їх низький економічний потенціал. За період 1996-2007 рр. їх середній розмір збільшився з 1,3 га до 3,4 га [2, с. 137]. Аграрні підприємства залишалися потужними економічними структурами, які мали можливість освоювати державні та європейські субсидії та можливості для подальшого розширення кордонів своїх земельних угідь.

Таким чином, біполярна система господарської структури аграрної сфери Болгарії загострювалася, а різниця в розмірах агрохолдингів за правовим статусом поглиблювалася. Для розвитку аграрних господарств Болгарії характерним явищем була концентрація виробництва у всіх групах аграрних товаровиробників, що протікала з різною інтенсивністю. Найбільш динамічно ці процеси розвивалися в овочівництві, вирощуванні зернових культур та кукурудзи. Найнижчі темпи концентрації виробництва спостерігалися в тютюновому виробництві.

Перепис кількості сільськогосподарських господарств в Болгарії був проведений в другій половині 2003 року. Це дозволило здійснити повну ревізію виробничого потенціалу болгарського аграрного сектора. Проведений перепис систематизував дані щодо географічного розташування сільськогосподарських земель, матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств всіх груп, що, беззаперечно, було вагомим інструментом національної державної політики та регіонального управління болгарським аграрним сектором економіки. Вказаний перепис засвідчив, що станом на 2003 р. основу сільськогосподарського виробництва склали невеликі аграрні домогосподарства, які обробляли в середньому 5 га землі, а вік фермерів був досить високим – 66% приватних землевласників у віці 55 років та старші.

Другу групу фермерських господарств, згідно з переписом, становили господарства із землевласністю понад 40 га. Вони представляли 1% від загальної кількості володінь і обробляли 83% усієї кількості сільськогосподарських земель. Варто зазначити, що ця група сільськогосподарських виробників здебільшого була у віці до 55 років [4, с. 140], мали сільськогосподарську техніку та використовували найману робочу силу. Їх діяльність була зосереджена на вирощуванні основних сільськогосподарських культур, таких як кукурудза, соняшник та зернові культури.

Основними пріоритетами роботи в аграрній галузі та її механізації в період 1996-2007 рр. було визначено наступні напрямки:

- повна імплементація Закону «Про реєстрацію та контроль сільськогосподарської та лісової техніки та відповідно до законодавчих актів до неї;
- закріплення прориву, досягнутого в період 1996-2000 рр. щодо оновлення наявної сільськогосподарської техніки о машин для здійснення оранки, дискування, обробітку, посіву, внесення добрив та захисту рослин, без високої якості яких сучасне ефективне сільськогосподарське виробництво було

неможливим. Відповідно до закону «Про реєстрацію та контроль сільськогосподарської та лісової техніки» при Міністерстві сільського та лісового господарства було створено два спеціалізовані підрозділи: контрольна-технічна інспекція (КТІ) та акредитовані лабораторії – Центри для випробувань сільського та лісового господарського обладнання в містах Русе та Пловдив.

Діяльність КТІ були в основному зосереджені на виконанні Постанови Ради Міністрів №26 «Про реєстрацію сільськогосподарської та лісогосподарської техніки» [6, с. 93]. Через великий обсяг робіт з реєстрації сільськогосподарської техніки, а також через те, що цей процес відбувався вперше від 09.09.1944 р., коли було розпочато аграрну реформу. В календарному плані роботи Інспекції було встановлено річний термін для реєстрації сільськогосподарської техніки. Проте дії з реєстрації, а саме: ідентифікація технічного засобу, технічний огляд, перевірка документів, поданих власником, реєстрація та видача необхідних документів власнику, зайняли достатньо багато часу та не вміщалися в зазначені терміни. Це викликало необхідність реєстрації сільськогосподарської техніки проводити одночасно з спеціальними технічними оглядами, які щорічно проводилися та були передбачені календарним планом.

У 2002 році робота інспекторів регіональних служб КТІ розпочалася зі щорічної перевірки колісних та гусеничних тракторів, самохідних шасі та тракторних причепів та перевірки машин для весняної сівби, підживлення та захисту рослин [6, с. 95]. В регіонах графіки перевірок оголошувалися заздалегідь та узгоджувалися з представниками муніципалітетів, відповідальних за реєстрацію сільськогосподарської та лісогосподарської техніки. Слід зазначити, що серйозну підтримку з боку місцевої влади – складання списків власників, персональне повідомлення кожного з них, надання відповідної ділянки для проведення інспекції.

У період діяльності КТІ при проведенні інспекції виникали дві основні проблеми, які заважали роботі інспекторів при реєстрації обладнання:

- застаріла та амортизована сільськогосподарська техніка в аграрному секторі економіки становила – 73% колісних та 83% гусеничних тракторів з віком понад 10 років, тобто були фізично та морально застарілими [3, с. 279]. Це ускладнювало ідентифікацію та технічних огляд сільськогосподарських машин. В багатьох місцях країни вони були демонтовані, використовувалися як донори запасних частин для тієї техніки, яка експлуатувалася. Ці технічні засоби не могли бути зареєстровані на практиці;

о реєстрація деяких колісних тракторів, самохідних шасі та тракторних причепів була нерозв'язаною при інспекції КТІ. Згідно із Законом «Про дорожній рух» від 22 березня 1996 р., вони повинні бути зареєстровані в Міністерстві внутрішніх справ (МВС) [8, с. 182]. Це було можливим лише за умови, що власники техніки мали подати до МВС необхідні документи, що в більшості випадків було неможливим, оскільки: відсутні рахунки-фактури та протоколи видані ліквідаційними радами. Крім того, в деяких випадках сільськогосподарська техніка продавалася за інвентарним номером, без зазначення необхідних даних відповідної машини, інші купувалися з копіями актів права власності від кількох власників однієї сільськогосподарської машини. Ця проблема була детально представлена на нараді керівництва Міністерства внутрішніх справ 10 лютого 2002 року.

Станом на 1 січня 2003 року, в країні налічувалося 7333 одиниць зернових комбайнів, з яких 7060 було зареєстровано (96% від загальної кількості [3, с. 281]. Технічний огляд сільськогосподарської техніки до та під час зернозбиральної кампанії проводили понад 73% фермерів. Технічний стан зернозбиральних комбайнів був поганим, оскільки 80% обладнання було знецінено, застаріле та частково демонтоване.

У період 1996-2007 рр. в сільськогосподарському виробництві переважали зернозбиральні комбайни переважно російського виробництва марок «NIVA», Дон 1500 та серії «E-516», «E-517». Середній вік вказаної техніки становив понад 10 років, а її технічний ресурс був вичерпаний. Саме з цієї причини понад 1400 комбайнів не приймали участь в зернозбиральній кампанії 2002-2003 рр. [5, с. 201].

У період 2000-2007 рр. була проведена інвентаризація та контроль щодо умов зберігання, технічного стану та її готовності до наступних зернозбиральних кампаній. Крім того, були перевірені майстерні з ремонту сільськогосподарської техніки та обладнання та їх готовність до роботи в зимових умовах. Щорічно було перевірено понад 100 сільськогосподарських підприємств з технічного обслуговування та ремонту сільськогосподарської техніки, 1040 аграрних кооперативів та об'єднань, 1730 приватних фермерів та понад 400 лісогосподарських підприємств.

Таким чином, лише 20-25% сільськогосподарської техніки Болгарії перебувала в технічно справному, новому стані та відповідала вимогам. Як правило, це було характерним для сільськогосподарської техніки в приватизованих колишніх МТС, де було зосереджено більшість кваліфікованого кадрів-аграріїв.

На початку 2000-х рр. в Болгарії були розповсюдженими станції технічного обслуговування сільськогосподарської техніки, а також торгові представництва з продажу та обслуговування запасних частин до сільськогосподарської техніки, переважно імпортного походження.

Перевірки, проведені КТІ в 2002-2007 рр., засвідчили, що імпортери запасних частин до сільськогосподарської техніки не мали сертифікатів якості до пропонованих товарів. По результатам перевірки склалися акти з вимогою надання відповідних документів про сертифікацію та відповідність сільськогосподарської техніки та запасних частин до неї, надані акредитованими лабораторіями в м. Русе та м. Пловдив [5, с. 200].

Право на роботу сільськогосподарської техніки під час посівних та збиральних кампаній регулювалося Постановою Ради Міністрів №5 «Про набуття та позбавлення права роботи з сільськогосподарською та лісогосподарською технікою», а всі заходи, пов'язані з видачою та заміною ліцензій та контрольних талонів покладалася на працівників КТІ.

У зв'язку з цим уряд розробив та впровадив спеціальну комп'ютерну програму для реєстрації та складання електронної звітності осіб, які набули права працювати з сільськогосподарською та лісогосподарською технікою, та для видачі свідоцтв і сертифікатів. В регіональних службах КТІ, дотримуючись всіх вимог Закону «Про адміністративні послуги для фізичних та юридичних осіб» від 02 листопада 1999 р., були створені всі умови для заміни існуючих свідоцтв про право власності на сільськогосподарську техніку на нові свідоцтва. До грудня 2007 року було видано понад 2070 свідоцтв.

У 2000-2007 рр. в аграрному товаровиробництві Болгарії все частіше з'являлися сучасні та високопродуктивні сільськогосподарські машини провідних світових виробників. Цей процес був найбільш помітним в категорії зернозбиральних комбайнів. В зазначений період в сільському господарстві Болгарії налічувалося близько 550 шт. нових зернозбиральних комбайнів, переважна більшість яких була виробництва Claas, John Deere, Massey Ferguson. Нових тракторів в цей же період вже налічувалося понад 2 тисячі одиниць. Проте, найпопулярнішим виробником тракторів серед болгарських агровиробників був білоруський МТЗ.

На думку болгарських вчених-економістів, лише в 2000 р. фермери придбали 435 плугів, в тому числі 300-місцевого виробництва; 398 шт. дискової борони, в тому числі 281 шт. болгарського виробництва; 430 сіялок, в тому числі 105 болгарського виробництва; 458 шт. тракторів, в тому числі 90 місцевого виробництва.

Від початку 2000 р. Міністерство сільського господарства розпочало співпрацю з Державним фондом «Сільське господарство» [8, с. 198], національними виробниками та імпортерами сільськогосподарської техніки, та комерційними банками в галузі кредитного забезпечення інвестиційних проектів при оновленні матеріально-технічної бази болгарського аграрного сектора. В результаті цієї співпраці було розроблено 7 спеціалізованих кредитних програм, в основі яких був покладений принцип співфінансування всіма учасниками та поділ ризиків між всіма учасниками програми.

Очікувалося, що впроваджені заходи вплинуть на процес осучаснення матеріально-технічної бази сільського господарства Болгарії.

Висновки. Варто зазначити, що з огляду на стан та тенденції розвитку сільського господарства в Болгарії в період 1996-2007 рр., можна зробити наступні висновки:

- попри те, що період розпочався з дуже низьких показників продуктивності сільськогосподарської галузі, протягом періоду 1996-2007 рр. тривав процес її поступового відновлення.

- Спільна аграрна політика супроводжувала сільськогосподарське виробництво Болгарії протягом підготовчого періоду інтеграції до ЄС, була його рушійною силою сталого розвитку, але й в той же час необхідно було формулювати та впроваджувати адекватну національну політику для доповнення та подальшого впровадження європейських стандартів та механізмів в аграрне виробництво Болгарії.

- важливим був процес диверсифікації сільськогосподарського виробництва та пошук нових напрямків розвитку, такі як розширення органічного виробництва високоякісних продуктів харчування та високою доданою вартістю.

Таким чином, аграрний сектор економіки Болгарії внаслідок впровадження європейських норм і стандартів виробництва став конкурентоспроможним у регіональному та європейському масштабі, сприяв зайнятості в аграрній сфері, активізував розвиток сільських територій та збільшив свій внесок в болгарську економіку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Благоева С. ОСП в България след 1998 г., Законодателни предложения на ЕК / С. Благоева. – София: Институт на пазарна икономика, 2010. – 173 с.
2. Вълканов Н. Развитие на производителността в българското селско стопанство след приемането на страната в ЕС / Н. Вълканов. – София: Институт на пазарна икономика, 2014. – 270 с.
3. Дарджонов Т. Фермерското земеделие и проблеми на прехода към него / Т. Дарджонов. – София: «Бял град-БГ», 2004. – 332 с.

4. Дойчинова Ю. Организационно реструктуриране на българското земеделие – предпоставки и резултати / Ю. Дойчинова. – София: Нов Български университет, 2006. – 158 с.
5. Йорданова К. Зелен компонент на селско стопанство / К. Йорданова. – Русе: Хермес, 2019. – 212 с.
6. Николов В. Многогодишната финансова рамка на Европейския съюз за периода 1998-2014 г. Анализ за потенциални ефекти върху България / В. Николов. – София: Институт за пазарна икономика, 2012. – 340 с.
7. Нинова М. Политика за развитие на селските райони / М. Нинова. – Пловдив: АБТ, 2009. – 292 с.
8. Ончев Н. Изследвания върху кризата на българското земеделие / Н. Ончев. – София: Институт за пазарна икономика, 2000. – 223 с.

References:

1. Blagoeva, S. (2010). *OSP v Bŭlgariya sled 1998 g., Zakonodatelni predlozheniya na EK [CAP in Bulgaria after 1998, Legislative proposals of the EC]*. Sofiya: Institut na pazarna iкономика. [in Bulgarian]
2. Vŭlkanov, N. (2014). *Razvitie na proizvoditelnosta v bŭlgarskoto selsko stopanstvo led priemaneto na stranata v ES [Development of productivity in Bulgarian agriculture after the country's accession to the EU]*. Sofiya: Institut na pazarna iкономика. [in Bulgarian]
3. Dardzhonov, T. (2004). *Fermerskoto zemedelie i problemi na prekhoda kŭm nego [Farming and problems of transition to it]*. Sofiya: «Byal grad-BG». [in Bulgarian]
4. Doichinova, YU. (2006). *Organizatsionno prestrukturirane na bŭlgarskoto zemedelie – predpostavki i rezultati [Organizational restructuring of Bulgarian agriculture - prerequisites and results]*. Sofiya: Nov Bŭlgarski universitet. [in Bulgarian]
5. Ūordanova, K. (2019). *Zelen komponent na selsko stopanstvo [Green component of agriculture]*. Ruse: Khermes. [in Bulgarian]
6. Nikolov, V. (2012). *Mnogogodishnata finansova ramka na Evropeŭskiya sŭyuz za perioda 1998-2014 g. Analiz za potentsialni efekti vŭrkhu Bŭlgariya [The multiannual financial framework of the European Union for the period 1998-2014. Analysis of potential effects on Bulgaria]*. Sofiya: Institut za pazarna iкономика. [in Bulgarian]
7. Ninova, M. (2009). *Politika za razvitie na selskite raŭoni [Rural development policy]*. Plovdiv: ABT. [in Bulgarian]
8. Onchev, N. (2000). *Izsledvaniya vŭrkhu krizata na bŭlgarskoto zemedelie [Research on the crisis of Bulgarian agriculture]*. Sofiya: Institut za pazarna iкономика. [in Bulgarian]

Maria Georgieva

PhD in History

National Transport University, Kyiv, Ukraine

FORMATION OF ORGANIZATIONAL AND PRODUCTION STRUCTURES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE BULGARIAN ECONOMY IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Abstract. *The peculiarities of the formation of new organizational and production structures of the agricultural sector of the Bulgarian economy in terms of integration into the European Union are considered. One of the conditions for ensuring the competitiveness of Bulgarian agriculture was the creation of a significant number of farms of various organizational and legal forms. Peculiarities of creation and functioning of private agricultural enterprises against the background of privatization of former labor cooperatives and state farms with observance of a clearly regulated legislative procedure are studied.*

The peculiarities of creating private agricultural farms in two forms are generalized: private households and large agro-firms. Of course, there were some difficulties with the privatization of agricultural machinery, equipment, technical and farm buildings. Also, difficulties arose with the management of agricultural commodity production due to the long absence of a tradition of private property in agriculture. It is proved that one of the features of the formation of new organizational and production structures was their creation on the basis of decollectivization and privatization. The main task of this process was to create an efficient and competitive environment for the development of the agricultural sector.

The basis of agricultural management in Bulgaria in the period 1996-2007 were private agricultural enterprises, which were more efficient in their activities than other organizational and legal forms of management. However, the imperfection of the management system of the agricultural sector did not allow to accelerate the process of productivity of the industry, to attract the latest scientific advances and more efficient use of logistics.

In the pre-integration period, no program of management actions for the functioning of agricultural enterprises was developed, which did not contribute to the growth of their financial and economic indicators and the competitiveness of these farms.

Key words: *Bulgaria, agriculture, integration, European Union, production, structure.*

Надійшла до редколегії 27.02.2021

УДК 327(4):(94):(2020)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.03>

Андрій Мартинов

д-р іст. наук, проф., пров. наук. співроб.

Інститут історії України НАН України, Київ, Україна

НІМЕЦЬКЕ ГОЛОВУВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ (друга половина 2020 року)

Анотація. Стаття присвячена головуванню Німеччини в Європейському Союзі у другому півріччі 2020 року. У статті доводиться, що це був критичний період в сучасній історії розвитку процесу європейської інтеграції. Конфліктні тенденції проявлялись під час переговорів з проблеми умов виходу Великої Британії з ЄС. Додаткового погодження вимагала бюджетна політика Європейського Союзу. Ключовими задачами головування Німеччини були внутрішні проблеми Євросоюзу. Показано, що зосередитись винятково на внутрішніх питаннях не вдалося. Пандемія загострила міжнародні проблеми. Німецька дипломатія долучилася до врегулювання грецько-турецьких протиріч. Німеччина і Франція знайшли спільну позицію щодо угоди про умови виходу Великої Британії з Європейського Союзу. Німеччина досягла компромісу з питання прийняття бюджету Європейського Союзу на період до 2027 року. Було створено великий фонд підтримки європейської економіки за часів пандемії. Німеччина задала тенденції розвитку відносин Євросоюзу з ключовими партнерами: США, Росією, Китаєм. Німеччина на чолі ЄС вітала перемогу на президентських виборах у США Джоозефа Байдена. Європейський Союз розглядає питання відновлення переговорів щодо створення трансатлантичної зони вільної торгівлі зі США. ЄС і США готові оновити євроатлантичне партнерство. Взаємодія ЄС і США покликана захищати ліберальну демократію у сучасному світі. За сприяння Німеччини Європейський Союз підписав інвестиційну угоду з Китаєм. Пекін взяв на себе зобов'язання запровадити соціальні гарантії праці та обмежити порушення прав людини. Російські авторитарні загрози залишаються викликом для процесу європейської інтеграції. Під час головування Німеччини в Європейському Союзі конфліктними питаннями стали результати президентських виборів у Білорусі та отруєння російського опозиційного політика Олексія Навального. У висновках статті доведено, що німецьке головування було успішним. У внутрішній політиці Європейського Союзу вдалося сформуванню стратегію екологічного оновлення європейської економіки. Успішність екологічної модернізації економіки Євросоюзу системно залежить від внутрішньої спроможності еліт і європейських суспільств реалізувати цей курс та від сприятливої розстановки сил у глобалізованому світі.

Ключові слова: Європейський Союз, європейська інтеграція, Китай, Німеччина, Росія, США, Рада Європейського Союзу.

Постановка проблеми. У другому півріччі 2020 року Німеччина відповідно до принципу ротації головувала у Раді Європейського Союзу. У цій хронологічній фазі зійшлися декілька кризових процесів як внутрішнього для Європейського Союзу характеру, так і у сфері міжнародних відносин. У іманентному порядку денному європейської інтеграції назріло питання прийняття бюджету Європейського Союзу на період 2021-2027 років. Пропозиції фінансування відновлення економіки 27 країн-членів ЄС за рахунок

збільшення боргового навантаження європейськими скептиками розглядаються як спроба зробити крок у напрямку формування спільного бюджету країн-членів ЄС, а отже і до поетапної федералізації Євросоюзу. За цих обставин солідарність виявляється критично важливою для європейської економіки. Заради покриття видатків на порятунок європейської економіки за часів пандемії коронавірусу Європейська комісія пропонувала збільшити податки на цифрові компанії (проти цього виступає Ірландія, чия економіка зав'язана на інформаційні технології), а також на пластикові пакети та викиди вуглецю. Відкритим є питання, чи додаткові «екологічні податки» стимулюватимуть інновації, або ще одним тягарем стануть для бізнесу. Без погодження протиріч щодо субсидій неминучим буде поглиблення розколу. Розбіжності існують щодо змін клімату, формування єдиної соціально-орієнтованої Європи, спільної міграційної політики. Не менш складними є зовнішньополітичні проблеми, пов'язані із питаннями спільної зовнішньої політики Євросоюзу, особливо щодо США, Китаю, Росії.

Огляд публікацій. Фундаментальні договори Європейського Союзу відводять країні, яка головує в Євросоюзі за принципом ротації (кожні півроку змінюються головуючі), широке коло повноважень. Саме головуюча країна відповідальна за координацію процесу прийняття рішень та їхню реалізацію [2, с.16]. Як правило, успішність головування залежить від ресурсних політичних, економічних, дипломатичних та інших можливостей тієї чи іншої країни [4, с.29]. Політична система Європейського Союзу, як наголошує німецький дослідник В.Вессельс, налаштована на пошук компромісу, що важливо, зважаючи на залишки системи накладання вето на рішення, які не влаштовують ту чи іншу країну Євросоюзу [29, с.44]. Яскравий приклад цього дає історія виходу Великої Британії з Євросоюзу. Стратегічною метою ЄС було недопущення дезінтеграції процесу європейської інтеграції внаслідок виходу Великої Британії та мінімізація негативних наслідків цього процесу [27, с.58].

На початку німецького головування у другій половині 2020 р. у ЄС лунали припущення, що пандемія коронавірусу негативно позначиться на ефективності прийняття та реалізації рішень щодо стратегії і тактики розвитку процесу європейської інтеграції [23, с.47]. Але цей песимістичний прогноз не виправдався. Німеччина використала увесь потенціал своєї дипломатії, аби розблокувати глухі кути розвитку процесу європейської інтеграції. Звичайно, цьому допоміг консенсус щодо європейської проблематики серед партій «великої коаліції» християнських демократів, християнсько-соціального союзу та соціал-демократичної партії Німеччини. Саме це допомогли уникнути

тривалих безплідних обговорень та оперативно приймати й реалізовувати необхідні рішення.

Мета статті полягає у з'ясуванні основних результатів головування Німеччини в Європейському Союзі у другій половині 2020 року.

Ключовими задачами головування Німеччини були внутрішні проблеми Євросоюзу. Насамперед треба було прийняти бюджетну стратегію до 2027 року, створити та поділити спільні бюджетні фонди ЄС, покликані стимулювати економічний розвиток за умов пандемії. Але зосередитись головним чином на внутрішньополітичних питаннях не вдалося. Адже пандемія максимально загострила чимало міжнародним проблем. Зокрема, Туреччина спробувала силовими засобами домогтися визнання свого пріоритету у видобутку природного газу на шельфі турецької частини Північного Кіпру на шельфі Середземного моря. У серпні 2020 р. загострилися грецько-турецькі суперечності щодо видобутку газу на шельфі Кіпру [17, с.1]. Ситуація ускладнювалась тим фактом, що Туреччина за домовленістю з ЄС утримує на своїй території майже два мільйони сирійських біженців. Турецький президент Р.Ердоган шантажував ЄС можливістю «запуску» цих біженців «балканським транзитом» до Західної Європи. Зрештою, вдалося уникнути «гарячих» варіантів розвитку подій.

У середині серпня 2020 р. бундесканцлер А.Меркель провела у форті Брегансон консультації з президентом Франції Е.Макроном щодо координації німецько-французької позиції щодо європейських справ [16, с.1]. У випадку виходу Британії з ЄС без угоди Франція погрожували відмовитись від погодження квот на вилов риби. Розглядалась також «сенсаційна» пропозиція президента Туреччини Р.Ердогана замість Великої Британії прийняти до ЄС Туреччину [25, с.1]. Але ця пропозиція більше нагадувала пропагандистський троллінг Євросоюзу, адже нормативно-правова база європейської інтеграції не передбачає такої ротації країн-членів. Адже без виконання так званих Копенгагенських критеріїв членство в ЄС неможливе. Приводом для часткових європейських санкцій став конфлікт Туреччини з Грецією і Кіпром з приводу видобутку газу на шельфі турецького Північного Кіпру. Але розбіжності між ЄС і Туреччиною зберігаються у сфері міграційної політики та у низці регіональних проблем на Близькому Сході та Північній Африці.

Під час головування Німеччини в ЄС відбувались напружені переговори щодо підготовки заключної угоди, яка мала регулювати вихід Британії з ЄС. Зокрема, 15 вересня 2020 р. палата громад прийняла закон про британський контроль на митному кордоні між Ольстером і Ірландською Республікою [3,

с.1]. Перемога Джо Байдена на виборах президента США стимулювала переговорний процес між ЄС і Британією. Адже можливим є повернення до ідеї створення «Трансатлантичної зони вільної торгівлі», тому Європа має залишатись британською долею.

16 вересня 2020 р. голова Європейської Комісії Урсула фон дер Ляйєн представила Європейському парламенту доповідь «Про стан Євросоюзу» під промовистою назвою «Будуючи світ, в якому ми хочемо жити». Стратегічною метою було визначено створення життєздатного Європейського Союзу, адаптованому до крихкого світу [24, с.1]. Визначивши стратегію, не менш важливо, було дотримуватись адекватної історичним обставинам тактики. Ці питання стосуються погодження різних національних інтересів країн-членів ЄС. Наростали протиріччя з країнами Вишеградського блоку щодо поєднання бюджетних питань ЄС із міграційними проблемами [26, с.1]. 8 жовтня 2020 р. міністр закордонних справ ФРН Г. Маас у Братиславі провів переговори з колегами з Словаччини, Польщі, Чехії та Угорщини [12, с.1]. Угорщина та Польща наполягали на збільшенні свого фінансування з фонду ЄС, розрахованого на стимулювання економіки за умов пандемії. Загальний обсяг бюджету Європейського Союзу на 2021-2027 року 1,82 трильйони євро (включно з 750 млрд. євро корона вірусного фонду) [14, с.1].

10 грудня 2020 р. на засіданні Європейської Ради А.Меркель закликала до знаходження компромісу щодо бюджету ЄС до 2027 року [6, с.1]. Було досягнуто компромісу із Ірландією щодо митного кордону з Ольстером. Британія погодилась на п'ятирічний перехідний період. 24 грудня 2020 р. Європейський Союз і Велика Британія підписали Угоду про співробітництво після завершення процедури виходу Британії з ЄС [7, с.1].

Британія приступила до вибудовування своєї зони впливу в Європі, уклавши угоду про стратегічне співробітництво з Україною [21, с.1]. За умов пандемії коронавірусу Німеччина задала тенденції розвитку відносин Євросоюзу з ключовими партнерами: США, Росією, Китаєм.

Особливість відносин ЄС і США на цьому етапі полягала у часових рамках президентської виборчої кампанії та запеклій боротьбі між кандидатом від Демократичної партії Дж. Байденем та кандидатом від Республіканської партії Д. Трампом. Наприкінці серпня 2020 р. німецький тижневик «Шпігель» описував передвиборчий з'їзд Республіканської партії як «шоу страху» [22, с.1]. Німецькі еліти після виборів 3 листопада 2020 р. розкритикували Д.Трампа за небажання визнавати свою поразку на президентських виборах [9, с.1]. Бундесканцлер Ангела Меркель однією з перших привітала з перемогою Дж.

Байдена [5, с.1]. Дипломатична команда Джо Байдена відразу після його обрання підтримала ініціативу Д.Трампа щодо запровадження санкцій проти фірм, які будують другу чергу газопроводу «Північний потік» [11, с.1]. Це питання на час написання цієї статті залишалося предметом переговорів між Берліном і Вашингтоном. Тільки 24 листопада 2020 р. Д.Трамп дав наказ своїй команді співпрацювати з командою Дж. Байдена у питанні передачі влади [20, с.1].

Специфіка відносин ЄС і Китаю під час головування Німеччини в Євросоюзі полягала у створенні політичних передумов для розвитку торговельно-економічних відносин, зважаючи на гостру торговельну війну Китаю і США. Обсяг торгівлі Китаю з самою лише ФРН 2019 р. склав 250 млрд. доларів [28, с.1]. У середині листопада 2020 р. Китай домігся підписання угоди про створення Тихоокеанської зони вільної торгівлі [1, с.1]. Це вимагало від ЄС адекватної реакції. Демократичні активісти Гонконгу вимагали від Німеччини ставитись до статусу Гонконгу як до статусу Східного Берліну за часів холодної війни [10, с.1]. Однак на початку січня 2021 р. Європейський Союз і Китай підписали угоду про захист інвестицій, попри критику європейських та американських лібералів [18, с.1]. У жовтні 2020 р. П'ятий Пленум ЦК КПК затвердив 14-й п'ятирічний план на 2021-2025 роки та стратегію до 2035 року на умовах опори на власні сили та зовнішньої відкритості. Китай не готовий витратити стільки ж, скільки Європейський Союз на екологічну модернізацію китайської економіки, адже великими залишаються витрати на підтримання соціально-політичної стабільності китайського суспільства.

Відносини Європейського Союзу і Росії під час головування ФРН в ЄС були пов'язані із наслідками виборів президента Білорусі та справою отруєння й подальшого арешту російського опозиційного діяча Олексія Навального. На фоні насилля в Білорусі після виборів 9 серпня 2020 р. міністр закордонних справ Німеччини Г.Маас відвідав Москву і Петербург [13, с.1]. Відзначали 50-річчя радянсько-німецького договору 12 серпня 1970 року. Сторони констатувати наявність серйозних розбіжностей у поглядах на багато актуальних проблем, зокрема, щодо іранської ядерної програми, залучення російських найманців у Лівії, активності російських спеціальних служб у Німеччині. Експерт «Німецького фонду наука і політика» Сабіна Фішер наголошувала на несумісності ціннісних орієнтирів Москви і Берліна щодо насилля в Білорусі [8, с.1]. Особисто А.Меркель не вдалося переконати О.Лукашенку у необхідності поступок опозиції.

21 серпня 2020 р. отруений російський опозиціонер О.Навальний став «особистим гостем» бундесканцлера А.Меркель у берлінській клініці «Шаріте» [19, с.1]. Німеччина, як головуюча країна в ЄС, ініціювала погодження санкцій щодо Білорусі. Росія розглядала події у Білорусі як спробу створити санітарний кордон із ризиком подальшої втрати Калінінградської області. За цих обставин експерт «Німецького Фонду зовнішньої політики» Стефан Майстер констатував кінець особливої східної політики ФРН щодо Росії, адже неможливо досягти з РФ спільного ціннісного базису, тому можливе тільки «вибіркове залучення Росії до вирішення спільних проблем» [15, с.1]. Був скасований запланований на 15 вересня 2020 р. візит міністра закордонних справ Росії С.Лаврова до Берліну. Після інавгурації О.Лукашенка 23 вересня 2020 р. Євросоюз заявив, що не визнає його легітимним президентом після 5 листопада 2020 року. Російська дипломатія звинувачувала німецькі еліти у небажанні визнавати посилення ролі на міжнародній арені Росії і Китаю. Європейський Союз демонстрував готовність долучитись до нових санкцій США. Адміністрація Джо Байдена переглянула стратегію Д.Трампа щодо Китаю і Росії. Якщо для 45-го президента США ключовим суперником був Китай, то для 46-го президента таким суперником є Росія. Це залишає для Євросоюзу можливості для маневрування та вибіркової співпраці як із Росією, так і Китаєм.

Європейський Союз залишається світовим лідером у процесі глобальної боротьби зі змінами клімату. До 2050 р. поставлено мету стати «екологічно нейтральним», тобто не завдавати шкоди довкіллю. Створено систему екологічного моніторингу та обміну інформацією. Впродовж 1990-х років екологічна політика стала пріоритетним напрямком діяльності ЄС. Питання захисту довкілля включені у програми розвитку транспорту, енергетики і сільського господарства. В 1999 р. було запроваджено для ЄС систему екологічної сертифікації. Ключовими завданнями екологічної політики ЄС визначено: боротьбу зі змінами клімату, забезпечення біологічної різноманітності, обмеження негативного впливу виробництва на здоров'я людей та якість життя, раціональне використання природних ресурсів, переробка відходів. Екологічна політика перебуває у сфері спільної компетенції держав-членів та органів ЄС.

Важливим напрямком діяльності ЄС є спільна енергетична політика. Європейська інтеграція розпочиналась з енергетичних галузей вугілля та атомної енергетики. Але це не привело до формування в рамках європейських співтовариств спільної енергетичної політики. Потрібно було пройти додаткові етапи розбудови спільного ринку, аби актуалізувалась така потреба. В 1988 р.

було прийнято програму лібералізації внутрішнього енергетичного ринку країн Західної Європи. Метою було визначено формування спільного ринку енергетики і газу. Починаючи з 1998 р. цей процес перемістився у сферу реальної політики. У вересні 2009 р. було прийнято третій пакет реформування ринку енергетики. Стратегічними завданнями було визначено: спрощення виходу на ринок нових виробників енергії, руйнування монопольної структури ринку, надання споживачу права вільного обрання постачальника, надання третім фірмам доступу до транспортувальних та розподільчих мереж, поділ функцій видобувача, транспортувальника та постачальника енергетичних послуг.

Наразі лібералізації ринку далека від ідеалу. Замість єдиного енергетичного ринку ЄС створено окремі лібералізовані національні ринки. Не відбувся процес демонополізації, адже багато країн ЄС проводять протекціоністську політику у сфері енергетики, недостатнім є рівень конкуренції. У підсумку ціни на газ та електроенергію різняться суттєво по країнах-членах ЄС. На початку 2000-х рр. було прийнято пакет заходів по енергетиці і клімату. Завданнями було визначено досягнення високої ефективності сектору за рахунок підвищення конкуренції, екологічна стабільність та ресурсна стабільність. В 2009 р. була прийнята директива ЄС щодо розвитку альтернативних джерел електроенергії. Ключовим завдання є диверсифікації джерел постачання газу і нафти до країн ЄС.

Країни-члени ЄС глибоко інтегровані у світовий розподіл праці. ЄС має диференційовану структуру зовнішньої торгівлі. До світової економічної кризи 2008 р. на країни ЄС приходилось до 36% світового експорту і 33% світового імпорту машин та обладнання [14, с.2]. Потужні позиції ЄС займає у експорті авіаційної техніки і транспортного машинобудування. ЄС провідний експортер хімічних товарів, включно з фармацевтичними. ЄС зберігає провідні позиції у експорті аграрної продукції та у світовій торгівлі послугами. Майже 70% торгівлі припадає на Спільний ринок. На США припадає 21% експорту і 13% імпорту ЄС. На Китай 16% імпорту і лише 6% експорту ЄС. Якщо у торгівлі зі США ЄС має позитивне сальдо, то у торгівлі з Китаєм негативне. В 2008 р. на Росію приходилося 11% імпорту ЄС і 8% експорту ЄС. Тоді як на «маленьку» Швейцарію 7% експорту ЄС і 5% імпорту. Частка Японія у товарообігу ЄС не перевищувала тоді 5% [27, с.109-110].

Інструментами зовнішньої торгівлі ЄС залишаються єдині митні тарифи та єдина митна політика. Режим найбільшого сприяння стосується усіх країн-членів Світової організації торгівлі. Однак у торгівлі з країнами, які

розвиваються ЄС використовує кількісні обмеження, спеціальні захисні заходи захисту власних виробників, антидемпінгові заходи, субсидювання експорту до інших країн, спеціальні стандарти і норми.

Регіональна політика ЄС покликана консолідувати регіони в єдиний інтеграційний комплекс, забезпечувати раціональне поєднання спільних інтересів з інтересами окремих держав. Немає мети повністю зрівняти усі регіони, адже нерівність є характеристикою ринкової економіки та стимулом розвитку. В рамках ЄС не здійснюється перерозподіл коштів між регіонами, як це роблять федеративні держави. Регіони, які потребують допомоги, можуть користуватись структурними фондами ЄС. В 1975 р. створено Європейський фонд регіонального розвитку, 1960 р. Європейський соціальний фонд, 1993 р. Фонд консолідації та Європейський інвестиційний банк. Принципи роботи структурних фондів: 1) предметна і територіальна концентрація зусиль на виборі обмеженої кількості напрямів діяльності та відбору; 2) багаторічний програмний підхід, 3) партнерство властей усіх рівнів, 4) доповнення фондами ЄС національних ресурсів регіональної політики [27, с.115]. Головними напрямками регіональної політики є конвергенція, тобто сприяння розвитку територій з низьким рівнем добробуту, конкурентоспроможність, допомога територіям із структурними проблемами, розвиток людського капіталу боротьба з тривалим безробіттям, створення центрів професійної перепідготовки. Соціально-економічна конвергенція друга після аграрної політики стаття видатків спільного бюджету Європейського Союзу.

Висновки. Загалом головування Німеччини в Європейському Союзі у другому півріччі 2020 р. можна вважати успішним. Передусім вдалося погодити бюджет Європейського Союзу на 2021-2027 роки. Цей документ передбачає субсидювання європейських виробників під час пандемії коронавірусу, але й вирішує стратегічні завдання, пов'язані із розвитком екологічно чистої економіки. Успішна екологічна модернізація економіки країн-членів Євросоюзу залежить як від фінансового ресурсного забезпечення реалізації назрілих реформ, так і позиціонування Євросоюзу у світі. Вирішення цих стратегічних завдань фактично заморожує прийом до ЄС нових держав-членів, зокрема, із Західних Балкан. Прихід до влади у США адміністрації Дж. Байдена відкрив можливості для нового етапу трансатлантичного партнерства, попри вихід Британії з ЄС. Оновлення євроатлантичної співпраці виключає реалізацію російських прагнень щодо створення «великої Євразії» разом із ЄС, Росією та Китаєм всупереч інтересам США. Під час головування Німеччини Європейський Союз продемонстрував свою спроможність до суб'єктності як

щодо стратегії розвитку європейської інтеграції, так і розвитку спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу. Екологічна модернізація економіки країн-членів Євросоюзу пов'язана із ризиками кризи фазового переходу від одного економічного укладу до іншого. Цей перехід має свою соціально-політичну ціну та ускладнення. Ключовими критеріями успішності або невдачі цього проекту є реформування спільної аграрної політики Євросоюзу, досягнення високих екологічних стандартів енергетичного сектору, транспорту та промисловості. До кінця 2020 р. було досягнуто компромісу щодо перегляду сільськогосподарської політики Євросоюзу. Різними є стратегії країн ЄС щодо енергетичного сектору. Франція залишається прихильницею атомної енергетики. Німеччина закриває атомні станції, що обумовлює потребу збільшення виробництва енергії на теплових станціях та із альтернативних джерел електроенергії. Досягнення нових екологічних стандартів у промисловості ставить питання соціально-політичної стабільності, адже існує ризик скорочення кількості робочих місць у старих промислових секторах та повільне створення нових робочих місць. Такі диспропорції можуть негативно позначитись на політичній підтримці «зелених» екологічних політичних партій насамперед у країнах «старої» Європи. Політичні позиції «зелених» у країнах «нової» Європи є менш впливовими. Цей факт ускладнює формування спільної екологічної групи впливу у ЄС з метою політичного тиску з метою реалізації екологічної модернізації економіки.

Відкритим є питання посилення або послаблення конкурентної спроможності економіки Європейського Союзу, якщо екологічну модернізацію проводитиме тільки Євросоюз, а не інші економічні центри, такі як Китай, США, Індія, Японія. Президент США Джоозеф Байден повернув США до режиму Паризької кліматичної угоди 2015 року. Але відкритим є питання наявності загально американського політичного консенсусу щодо швидкої екологічної модернізації американської економіки. Адже досвід президентства Д.Трампа 2017-2020 рр. засвідчив факт стимулювання американської економіки за рахунок відмови від стандартів міжнародних екологічних угод. Тобто успішність екологічної модернізації економіки Євросоюзу системно залежить від внутрішньої спроможності еліт і європейських суспільств реалізувати цей курс та від сприятливої розстановки сил у глобалізованому світі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Asiatisches Freihandelsabkommen: Chinas Sieg, Europas Problem [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.t-online.de/nachrichten/ausland/internationale-politik/id->

88953884/neues-freihandelsabkommen-in-asien-das-ist-europas-problemen.html (Datum der Antragstellung: Januar 21, 2021). – Titel vom Bildschirm.

2. Bamberg E., Stubb A. The European Union: How does it Work? / Bamberg E., Stubb A. – Oxford: Oxford University Press, 2003 – 380 s.

3. Britisches Unterhaus für Johnsons umstrittenes Brexit-Gesetz. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.welt.de/politik/ausland/article215735396/brexit-mehrheit-im-britischen-unterhaus-fuer-johnsons-umstrittenes-gesetz.html> (Datum der Antragstellung: Januar 29, 2021). – Titel vom Bildschirm.

4. Cini M. European Union Politics / M.Cini – Oxford: Oxford University Press, 2007. - 400 s.

5. Die Kanzlerin gratuliert Joe Biden. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.spiegel.de/politik/ausland/angela-merkel-gratuliert-joe-biden-merkels> (Datum der Antragstellung: November 7, 2020). – Titel vom Bildschirm.

6. EU-Gipfel Merkel hofft auf Einigung im Haushaltsstreit. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.deutschlandfunk.de/eu-gipfel-merkel-hofft-auf-einigung-im-haushaltsstreit.1939.de.html> (Datum der Antragstellung: Dezember 7, 2020). – Titel vom Bildschirm.

7. EU-UK Trade and Cooperation Agreement. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: https://www.ec.europa.eu/commission/press-corner/detail/en/p_20_2531 (Datum der Antragstellung: Dezember 29, 2020). – Titel vom Bildschirm.

8. Fischer S. Unternachbarn: Der Russische Blick auf die Nachwahl Proteste in Belarus. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.swp-berlin.org/publikation/unter-nachbarn-der-russische-blick-auf-die-nachwahl-proteste-in-belarus/> (Datum der Antragstellung: Dezember 30, 2020). – Titel vom Bildschirm.

9. Kritik an Trump aus Deutschland. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.deutschland.de/newsblog-zur-us-praesident-schaftswahl-kritik-an-trump-aus.2852.de.html> (Datum der Antragstellung: August 30, 2020). – Titel vom Bildschirm.

10. Kuong G. Hongkong wie Ost-Berlin im Kalten Krieg. [Elektronische Ressource]: – Zugriffsmodus: <https://www.welt.de/politik/ausland220780078/hongkong-chinas-aggressive-politik-im-schatten-von-corona.html> (Datum der Antragstellung: November 30, 2020). – Titel vom Bildschirm.

11. Küper M. Auch Joe Biden will Nord Stream-2 stoppen. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.t-online.de/nachrichten/deutschland/id-88948930/bericht-joe-biden-auch-will-nord-stream-2-stoppen.html> (Datum der Antragstellung: Januar 30, 2021). – Titel vom Bildschirm.

12. Maas in Bratislava: Dialog mit Visegrad-Ländern, Griechenland und der Türkei. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.diplo.de/2403106> (Datum der Antragstellung: November 30, 2021). – Titel vom Bildschirm.

13. Maas reist nach Moskau und Petersburg. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.diplo.de/2374094> (Datum der Antragstellung: August 28, 2020). – Titel vom Bildschirm.

14. Markus B. Polen und Ungarn provozieren die nächste EU-Krise. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/blokade-von-haushalt-und-corona-paket-ungarn-und-polen-bringen-bruessels-gegen-sich-auf-a> (Datum der Antragstellung: September 28, 2020). – Titel vom Bildschirm.

15. Meister S. Das Ende der Ostpolitik. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.dgap.org/de/forschung/publikationen/das-ende-der-ostpolitik> (Datum der Antragstellung: September 30, 2020). – Titel vom Bildschirm.

16. Merkel besucht Macron in seinem Urlaub. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: https://www.t-online.de/nachrichten/ausland/eu/id_88398814/angela-merkel-besucht-emmanuel-macron-in-seinem-urlaub.html (Datum der Antragstellung: August 30, 2020). – Titel vom Bildschirm.

17. Merkel schaltet sich in Gasstreit im Mittelmeer. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: https://www.t-online.de/nachrichten/ausland/krisen/id_88389730/merkel-schaltet-sich-in-gas-streit-im-mittelmeer.html (Datum der Antragstellung: September 1, 2020). – Titel vom Bildschirm.

18. Mit deutschen Millionen treibt China seine Expansionspolitik voran. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.welt.de/politik/ausland/plus224050154/kredite-der-kfw-deutsche-millionen-fuer-chinas-expansionspolitik.html> (Datum der Antragstellung: Oktober 1, 2020). – Titel vom Bildschirm.

19. Nawalny darfst nach Deutschland. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.welt.de/politik/ausland/article213916162/alexey-nawalny-deutsche-aerzte-halten-nawalny-fuer-transportfaehig.html> (Datum der Antragstellung: September 1, 2020). – Titel vom Bildschirm.

20. Neukirch R. Neuer US-Außenminister Antony Blinken. Das Ende von America First. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.spiegel.de/politik/ausland/antony-blinken-wird-us-aussenminister-das-ende-von-amerika-first-a> (Datum der Antragstellung: Februar 1, 2021). – Titel vom Bildschirm.

21. Parkes R. Europe after Brexit. One Continent, Two Systems. Mode of Access: <https://www.dgap.de/en/research/publications/europe-after-brexit-o> (last Access: February 15, 2021). – Title from the Screen.

22. Pitzke M. Wahlparteitag der US-Republikaner Trumps Horror Show. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.spiegel.de/politik/ausland/donald-trumps-wahlparteitag-der-republikaner-trumps-duestere-horror-show-a> (Datum der Antragstellung: August 15, 2020). – Titel vom Bildschirm.

23. Rappold J. Präsidentschaft in der Pandemie. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.internationalepolitik.de/de/praesidentschaft-der-pandemie> (Datum der Antragstellung: July 10, 2020). – Titel vom Bildschirm.

24. Reden für Europa. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/politik/europa/2075408-reden-wir-europa-nicht-schlecht.html> (Datum der Antragstellung: August 10, 2020). – Titel vom Bildschirm.

25. Türkei kritisiert EU-Sanktionen gegen. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.deutschlandfunk.de/erdgas-streit-tuerkei-kritisiert-sanktionen-gegen-sie.1939.html> (Datum der Antragstellung: August 15, 2020). – Titel vom Bildschirm.

26. Visegrad-Staaten stellen sich gegen EU-Migrationspakt. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.welt.de/politik/ausland/article216462804/visegrad-staaten-stellen-sich-gegen-eu-plaene-fuer-asylreform-unsinn.html> (Datum der Antragstellung: August 31, 2020). – Titel vom Bildschirm.

27. Welfens P. BREXIT aus Versehen. Europäische Union zwischen Desintegration und neuer EU. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaft, 2017. - 360 s.

28. Wergin C. Chinas Fehlkalkulation. [Elektronische Ressource] – Zugriffsmodus: <https://www.welt.de/politik/ausland/plus216029622/aggressive-aussenpolitik-pekings-fehlkalkulations.html> (Datum der Antragstellung: Dezember 30, 2020). – Titel vom Bildschirm.

29. Wessels W. Das politische System der Europäischen Union. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaft, 2008. - 560 s.

References:

1. Asiatisches Freihandelsabkommen: Chinas Sieg, Europas Problem. Zugriffsmodus: <https://www.t-online.de/nachrichten/ausland/internationale-politik/id-88953884/neues-freihandelsabkommen-in-asien-das-ist-europas-problemen.html>

2. Bamberg E., Stubb A. (2003). *The European Union: How does it Work?* Oxford: Oxford University Press.

3. Britisches Unterhaus für Johnsons umstrittenes Brexit-Gesetz. Zugriffsmodus: <https://www.welt.de/politik/ausland/article215735396/brexit-mehrheit-im-britischen-unterhaus-fuer-johnsons-umstrittenes-gesetz.html>

4. Cini M. (2007). *European Union Politics*. Oxford: Oxford University Press.
5. Die Kanzlerin gratuliert Joe Biden. Zugriffsmodus: <https://www.spiegel.de/politik/ausland/angela-merkel-gratuliert-joe-biden-merkels>
6. EU-Gipfel Merkel hofft auf Einigung im Haushaltsstreit. Zugriffsmodus: <https://www.deutschlandfunk.de/eu-gipfel-merkel-hofft-auf-einigung-im-haushaltsstreit.1939.de.html>
7. EU-UK Trade and Cooperation Agreement. Zugriffsmodus: https://www.ec.europa.eu/commission/press-corner/detail/en/p_20_2531
8. Fischer S. *Unternachbarn: Der Russische Blick auf die Nachwahl Proteste in Belarus*. Zugriffsmodus: <https://www.swp-berlin.org/publikation/unter-nachbarn-der-russische-blick-auf-die-nachwahl-proteste-in-belarus/>
9. Kritik an Trump aus Deutschland. Zugriffsmodus: <https://www.deutschland.de/newsblog-zur-us-praesident-schaftswahl-kritik-an-trump-aus.2852.de.html>
10. Kuong G. *Hongkong wie Ost-Berlin im Kalten Krieg*. Zugriffsmodus: <https://www.welt.de/politik/ausland220780078/hongkong-chinas-aggressive-politik-im-schatten-von-corona.html>
11. Küper M. *Auch Joe Biden will Nord Stream-2 stoppen*. Zugriffsmodus: <https://www.t-online.de/nachrichten/deutschland/id-88948930/bericht-joe-biden-auch-will-nord-stream-2-stoppen.html>
12. Maas in Bratislava: Dialog mit Visegrad-Ländern, Griechenland und der Türkei. Zugriffsmodus: <https://www.diplo.de/2403106>
13. Maas reist nach Moskau und Petersburg. Zugriffsmodus: <https://www.diplo.de/2374094>
14. Markus B. *Polen und Ungarn provozieren die nächste EU-Krise*. Zugriffsmodus: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/blokade-von-haushalt-und-corona-paket-ungarn-und-polen-bringen-bruessels-gegen-sich-auf-a>
15. Meister S. *Das Ende der Ostpolitik*. Zugriffsmodus: <https://www.dgap.org/de/forschung/publikationen/das-ende-der-ostpolitik>
16. Merkel besucht Macron in seinem Urlaub. Zugriffsmodus: https://www.t-online.de/nachrichten/ausland/eu/id_88398814/angela-merkel-besucht-emmanuel-macron-in-seinem-urlaub.html
17. Merkel schaltet sich in Gassteit im Mittelmeer. Zugriffsmodus: https://www.t-online.de/nachrichten/ausland/krisen/id_88389730/merkel-schaltet-sich-in-gas-streit-im-mittelmeer.html
18. Mit deutschen Millionen treibt China seine Expansionspolitik voran. Zugriffsmodus: <https://www.welt.de/politik/ausland/plus224050154/kredite-der-kfw-deutsche-millionen-fuer-chinas-expansionspolitik.html>
19. Nawalny darfst nach Deutschland. Zugriffsmodus: <https://www.welt.de/politik/ausland/article213916162/alexej-nawalny-deutsche-aerzte-halten-nawalny-fuer-transportfaehig.html>
20. Neukirch R. *Neuer US-Außenminister Antony Blinken Das Ende von America First*. Zugriffsmodus: <https://www.spiegel.de/politik/ausland/antony-blinken-wird-us-aussenminister-das-ende-von-amerika-first-a>
21. Parkes R. *Europe after Brexit. One Continent, Two Systems*. Retrieved from: <https://www.dgap.de/en/research/publications/europe-after-brex-it-o>
22. Pitzke M. *Wahlparteitag der US-Republikaner Trumps Horror Show*. – Zugriffsmodus: <https://www.spiegel.de/politik/ausland/donald-trumps-wahlparteitag-der-republikaner-trumps-duestere-horror-show-a>
23. Rappold J. *Präsidentschaft in der Pandemie*. Zugriffsmodus: <https://www.internationalepolitik.de/de/praesidentschaft-der-pandemie>
24. Reden für Europa. Zugriffsmodus: <https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/politik/europa/2075408-reden-wir-europa-nicht-schlecht.html>

25. Türkei kritisiert EU-Sanktionen gegen. Zugriffsmodus: <https://www.deutschlandfunk.de/erdgas-streit-tuerkei-kritisiert-sanktionen-gegen-sie.1939.html>
26. Visegrad-Staaten stellen sich gegen EU-Migrationspakt. Zugriffsmodus: <https://www.welt.de/politik/ausland/article216462804/visegrad-staaten-stellen-sich-gegen-eu-plaene-fuer-asylreform-unsinn.html>
27. Welfens P. (2017). *BREXIT aus Versehen. Europäische Union zwischen Desintegration und neuer EU*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaft.
28. Wergin C. Chinas Fehlkalkulation. Zugriffsmodus: <https://www.welt.de/politik/ausland/plus216029622/aggressive-aussenpolitik-pekings-fehlkalkulations.html>
29. Wessels W. (2008). *Das politische System der Europäischen Union*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaft.

Andrii Martynov

Dr. Habil. (History), Professor, Leading Research Fellow

Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

PRESIDENCY OF GERMANY IN THE EUROPEAN UNION AS FACTOR OF DEVELOPMENT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESS (THE SECOND HALF OF 2020)

Abstract. *The article is devoted to Germany's presidency in the European Union in the second half of 2020. This was a critical period in the modern history of the process of European integration. Conflicting tendencies emerged during the negotiations on the terms of the Brexit. The budget policy of the European Union required approval. The key tasks of the German presidency were the internal problems of the European Union. But it was not possible to focus exclusively on immanent issues. The pandemic has exacerbated international problems. German diplomacy joined in the settlement of the Greek-Turkish controversy. Germany and France have reached a common position on an agreement on the terms of Britain's withdrawal from the Brexit. Germany has reached a compromise on the adoption of the European Union budget for the period up to 2027. A large fund was created to support the European economy during the pandemic. Germany has set trends for the development of the European Union's relations with key partners: the United States, Russia, and China. Germany welcomed Joseph Biden's victory in the US presidential election. The European Union is considering resuming negotiations on a transatlantic free trade area with the United States. The EU and the US are ready to renew the Euro-Atlantic partnership. The interaction between the EU and the US is designed to protect liberal democracy in the modern world. With the assistance of Germany, the European Union has signed an investment agreement with China. Beijing has pledged to introduce social security guarantees and limit human rights abuses. Russia's authoritarian threats remain a challenge to the European integration process. During Germany's presidency of the European Union, the results of the presidential election in Belarus and the poisoning of Russian opposition politician Alexei Navalny became conflicting issues. The German presidency was successful. In the internal policy of the European Union it was possible to form a strategy of ecological renewal of the European economy. The success of the environmental modernization of the EU economy systematically depends on the internal capacity of elites and European societies to implement this course and on the favorable balance of power in a globalized world.*

Key words: *European Union, European integration, China, Germany, Russia, USA, Council of the European Union.*

Надійшла до редколегії 10.02.2021

УДК 94(420):327

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.04>

Вікторія Орлик

канд. іст. наук, головн. консультант

Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, Україна

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4250-5560>

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ПІСЛЯ BREXIT

Анотація. У статті розглядаються особливості формування нових тенденцій у зовнішній політиці великої Британії, зумовлені результатами референдуму щодо Brexit та виходом країни з Європейського союзу. Констатується активізація процесів формування стратегічних пріоритетів зовнішньополітичного курсу Великої Британії. Підкреслюється, що відмова від формування спільної зовнішньої політики ЄС внаслідок Brexit, ставить перед Британією провідні завдання: зберегти вплив і союзницькі відносини із континентальними європейцями (насамперед через зміцнення двосторонніх відносин і збереження євроатлантичного союзництва), одночасно стверджуючись як самостійний центр впливу, не обмежений колективною волею ЄС.

Аналізуються основні положення концепції «Глобальної Британії», представленої у 2016 році як доктринальна основа зовнішньополітичного виміру Brexit. Означено ключові зовнішньополітичні позиції Лондону, які не знайшли відображення у положеннях зазначеної концепції, проте становитимуть ключове значення для всього європейського і глобального безпекового простору у коротко- і середньостроковій перспективі. Аналізуються позиції провідних регіональних і світових гравців, оцінюються ризики загострення відносин з РФ та КНР.

Політика Великої Британії щодо РФ у короткостроковій перспективі визначатиметься визнанням зростання «російської загрози» та комплексності її проявів. Протидія потребуватиме поєднання інструментів «жорсткої» та «м'якої» сили та єдності держав-союзників у системному протистоянні.

Зазначається, що через появу нових глобальних ризиків та загроз, насамперед пандемії COVID-19 та її глобальних економічних наслідків, концепція «Глобальної Британії» все ще знаходиться на стадії формування.

Пошук нової конфігурації геополітичних і економічних інтересів Великої Британії відкриває перед Україною вікно можливостей щодо поглиблення співробітництва. Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство, укладена в жовтні 2020 р. є втіленням одного з основних принципів майбутньої зовнішньополітичної концепції ВБ щодо розбудови мережі «особливих відносин»/партнерств в регіонах особливих інтересів.

Ключові слова: Велика Британія, Brexit, Європейський союз, зовнішня політика, «Глобальна Британія».

Постановка проблеми. Важливість дослідження даної теми визначається унікальним місцем Великої Британії в системі міжнародних відносин та її впливом на європейський і глобальний безпековий простір. Вихід Великої Британії з ЄС став безпрецедентним явищем для всієї об'єднаної Європи, відчутним порушенням системного балансу, що визначався сталим розвитком євроінтеграційних процесів. Виклики, пов'язані із наслідками Brexit, актуалізували питання розробки нових тактичних і стратегічних рішень у сфері

міжнародних відносин і глобальної безпеки - для Великої Британії, для держав ЄС та для держав-партнерів.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій свідчить про значну кількість наукових праць, присвячених новому зовнішньополітичному позиціонуванню Великої Британії після виходу з ЄС та визначенню пріоритетних напрямків та цілей британської дипломатії.

На відміну від економічних і політичних перспектив Великої Британії після її виходу з Європейського союзу, зовнішньополітична складова Brexit не отримала відповідного експертного супроводу, британським урядом не було представлено офіційного документу, який би містив принципи нової політики чи хоча б її чіткі визначення. Образ «Глобальної Британії» мав характер політичного гасла, будучи невід'ємною частиною промов лідерів консерваторів. Тому основні положення «Глобальної Британії» як зовнішньополітичної концепції доцільно шукати в політичних промовах урядовців – глави уряду Терези Мей [15] та очільників зовнішньополітичного відомства Д. Рааба [14], Дж. Ханта [10] та Б. Джонсона, програмна промова якого фактично оформила основи майбутньої зовнішньополітичної стратегії прихильників Brexit [11].

На початку перехідного періоду, коли рішення про Brexit набуло необоротного характеру, політичні та експертні кола Великої Британії зіштовхнулися із необхідністю усвідомлення перегляду місця держави в системі міжнародних відносин і перегляду пріоритетів зовнішньої політики [5,16,17]. Характерним трендом таких досліджень було занепокоєння про втрату Британією впливу в ЄС, її значення як «трансатлантичного мосту» і, як наслідок, зниження значення британсько-американського особливого партнерства, на чому наголошували дослідник Лондонської школи економіки Т.Олівер та професор Університету Нью-Йорку М.Уільямс [13].

Європейські експерти зосередилися на дослідженні майбутнього зовнішньої політики ЄС без участі Лондона, на окремих аспектах розбудови зовнішньополітичного і безпекового діалогу з Європейським союзом [3, 18,19], а також на критичному аналізі окремих положень концепції «Глобальної Британії» [4]. Особливий інтерес в цьому плані представляє дослідження Я.Бонда, директора із зовнішньої політики Центру європейських реформ, в якому здійснено аналіз політики Об'єднаного королівства щодо ЄС, визначено основні помилкові кроки та дано оцінку експертній реакції на такі рішення [6].

Окрему увагу слід приділити роботам британських аналітичних центрів, безпосередньо задіяних у комплексній розробці стратегічних документів,

покладених в основу оновленої зовнішньополітичної концепції [8,12]. У цьому зв'язку важливими є видання Королівського інституту оборонних і безпекових досліджень (RUSI), генеральний директор якого М. Чалмерс присвятив низку публікацій вивченню традицій глобальної поведінки Великої Британії на світовій арені, її прагнень до повернення статусу глобального гравця [8,9].

Комплексний характер має монографія російської дослідниці К.Годованюк, метою якої є аналіз динаміки зовнішньої політики Великої Британії після референдуму 2016 року щодо Brexit та визначення основних параметрів її нової зовнішньополітичної стратегії [1].

Висока динаміка глобальних процесів, зокрема, поява нових викликів і загроз, зумовлюють нагальну потребу для провідних держав світу не лише вчасно реагувати на їх появу, а й прогнозувати і передбачати, що потребує стратегічної концептуальної основи. Тому дослідження окремих напрямів і тенденцій зовнішньополітичного курсу одного з лідерів сучасного світу - Великої Британії, постійно перебуватиме в полі актуальності. Також залишається перспективною тематика досліджень подальшої взаємодії України і Великої Британії в контексті виникнення нових трендів та конфігурацій у глобальному просторі.

Метою статті є характеристика основних тенденцій зовнішньої політики Великої Британії після її виходу з ЄС в контексті оформлення і реалізації концепції «Глобальної Британії».

Виклад основного матеріалу дослідження. Найочевиднішим наслідком Brexit для зовнішньополітичного курсу Великої Британії (ВБ) є те, що вона більше не братиме участь у формуванні спільної політики ЄС. У зв'язку з цим перед Лондоном постало важливе завдання: зберегти вплив і союзницькі відносини із континентальними європейцями (насамперед через зміцнення двосторонніх відносин і збереження євроатлантичного союзництва), одночасно стверджуючись як самостійний центр впливу, не обмежений колективною волею ЄС.

Запропонована прихильниками виходу з ЄС, концепція «Глобальної Британії» була покликана оновити основи зовнішньополітичного курсу Лондону, маючи на меті не допустити зниження міжнародного авторитету Великої Британії, компенсувати втрати від подальшої неучасті у формуванні спільної зовнішньої політики ЄС та створити умови для реалізації міжнародних ініціатив. Через відсутність базового документу, який би зафіксував принципи нової концепції, основні її положення можна інтерпретувати згідно офіційних заяв і документів 2016-2020 років [7,10, 11, 14, 16]:

- Велика Британія залишається «глобальним гравцем» і після виходу з ЄС і слідуватиме своїм власним національним інтересам як всередині країни, так і за її межами;

- зовнішня політика ВБ не обмежуватиметься Європою, необхідно розробляти нові підходи до інших регіонів, виходити на альтернативні експортні ринки, формуючи стратегічні зв'язки; історична роль Британії – головний лобіст вільної торгівлі;

- ВБ надаватиме активне сприяння модернізації міжнародних інститутів; підтримуватиме реформування РБ ООН, включення до її складу економік, що стрімко зростають (у першу чергу, Індія);

- ВБ максимально просуватиме свої глобальні інтереси у всіх регіонах світу, співробітничатиме із союзниками і партнерами в інтересах міжнародної безпеки, захищаючи міжнародний порядок від дій «безвідповідальних країн» та допомагаючи партнерам в нестабільних регіонах;

- особливу значимість представляють три регіони – Північна Америка і США, Європа і сусідні країни, а також Індो-Тихоокеанський регіон; пріоритетним залишаються відносини в рамках Співдружності націй, Британія продовжує нести відповідальність за 14 британських заморських територій, забезпечуючи конституційне управління, правову безпеку і захист інтересів цих територій.

З метою змістовного «наповнення» нової зовнішньополітичної моделі, британськими урядовими і експертними структурами готується Комплексний огляд пріоритетів у сфері зовнішньої політики, оборони і безпеки (*The Integrated Security, Defence and Foreign Policy Review*). Заслуговує на увагу той факт, що окремі британські аналітичні установи, залучені до підготовки Комплексного огляду, зокрема Королівський інститут оборонних і безпекових досліджень (Royal United Services Institute for Defence and Security Studies (RUSI)) вважають низку положень «Глобальної Британії» застарілими, такими, що продовжують відстоювати цінності ліберальної демократії та відданість міжнародному правопорядку, який суттєво підірваний глобальними кризами. Три наріжних камені, навколо яких планується розбудова зовнішньої політики ВБ після Brexit – налагодження партнерських і союзницьких відносин, підтримка відкритої і вільної торгівлі, та національна місія Великої Британії як «сили добра у світі» – є занадто загальними і недостатніми для формування зовнішньополітичних пріоритетів держави [8].

До офіційного представлення нових концептуальних основ зовнішньополітичної стратегії Великої Британії, можна визначити наступні

тенденції, що визначатимуть британський зовнішньополітичний курс у коротко- і середньостроковій перспективі:

Взаємодія з ЄС та провідними європейськими державами. Незважаючи на заявлену мету продовжувати тісну взаємодію з ЄС в сфері зовнішньої політики, безпеки і оборони (зафіксовано у політичній декларації у жовтні 2019 р.), у переговорному процесі з ЄС абсолютним пріоритетом виступали торгові питання, в першу чергу укладання Угоди про всеосяжну вільну торгівлю. Реалізація сценарію виходу з ЄС без угоди розглядалася як вкрай негативний сценарій подій, здатний істотно знизити привабливість Великої Британії як зовнішньоторгового партнера не лише для членів ЄС, а й для інших провідних економік світу (Японія, Індія, КНР та ін.) та стати ризиком для британського геополітичного авторитету.

Попри успішне досягнення угоди з ЄС, Лондон дедалі більше уваги приділяє зміцненню двостороннього партнерства з окремими європейськими державами і регіонами.

Відносини з Францією і Німеччиною визначено ключовими для зовнішньої політики Об'єднаного королівства, урядові рекомендовано розширити дипломатичну присутність в них з метою збереження впливу на ЄС.

Партнерство ВБ з Францією має визначальне значення для подальшого розвитку європейських оборонних і безпекових ініціатив, беручи до уваги ядерний статус обох держав та членство у РБ ООН. Наміри французького президента Е.Макрона втримати Британію як частину моделі загальноєвропейської безпеки відповідають прагненням Британії зберегти політичну вагу всередині Євросоюзу.

Наміри Великої Британії і надалі впливати на механізми прийняття рішень в ЄС із зовнішньополітичних питань співпадають із важливістю британської підтримки для спільних рішень ЄС. Ситуація довкола різного бачення Парижем і Берліном європейської стратегії і тактики у Лівії чи протистояння Греції та Туреччини у Східному Середземномор'ї проявили важливість позиції Лондона для збереження балансу інтересів у Європі.

Формат "Є3" (Німеччина, Франція та Великобританія), що позитивно спрацював в питанні спільної європейської позиції по збереженню ядерної угоди з Іраном, у подальшому може стати зручним консультативним інструментом для координації європейських зовнішньополітичних ініціатив.

Лондон активно підтримує ініціативу Берлінського процесу щодо інтеграції держав Західних Балкан до європейського співтовариства. Важливим завданням британської сторони визначено зниження впливу третіх країн в

регіоні, зокрема Росії, Китаю, країн Близького Сходу. Позиція Британії щодо Балканського регіону може стати визначальною з метою запобігти появі двох окремих міжнародних ініціатив – від ЄС і від США стосовно питання визнання Косова.

Знаковим для українського досвіду є особливий статус відносин Великої Британії і Польщі, закріплений двостороннім договором з безпеки і оборони (2017), де була представлена нова модель співробітництва – спільні навчання, маневри, обмін інформацією, кооперація оборонних підприємств.

Важливою тенденцією є активізація відносин з Туреччиною, яка виступає вагомим торговельним партнером та потенційним політичним союзником в регіоні Східного Середземномор'я, Південного Кавказу, регіонів Каспію і Центральної Азії. Ключовими чинниками такого потенційного партнерства вбачаються підтримка ВБ турецької протидії оформленню «Енергетичного трикутника» (Греція, Кіпр, Ізраїль) і проекту EastMed (британська British Gas також претендує на розробку цих родовищ); підтримка намірів Туреччини стати енергетичним хабом між Європою і Центральною Азією для балансування впливу РФ на європейському напрямі; спільна зацікавленість у безпеці видобутку і транспортуванні каспійських енергоресурсів на світові ринки тощо.

Показовим моментом зближення Лондона і Анкари є активна взаємодія з турецькою стороною новопризначеного глави британської зовнішньої розвідки Річарда Мура (колишнього посла Великої Британії в Туреччині і політичного директора МЗС), зокрема з питань врегулювання ситуації в Карабасі і регіоні Південного Кавказу загалом. За інформацією ЗМІ, проводяться неофіційні консультації сторін щодо можливості залучення британських інвестицій в інфраструктурні проекти Туреччини в регіоні (залізниця Баку-Нахічевань, із подальшим її приєднанням до коридора Баку-Тбілісі-Карс) [2].

Партнерство з США. Особливий статус у відносинах з США та їх підтримка як головного стратегічного союзника є важливою умовою збереження Британією ролі світового гравця. Проте категоричність рішень адміністрації Д.Трампа з низки важливих міжнародних питань (вихід з Паризької угоди по клімату та Спільного всеохоплюючого плану дій по Ірану, торгове суперництво з Китаєм) істотно уповільнила динаміку стратегічного діалогу між Лондоном і Вашингтоном та ускладнила перемовини щодо нової торгової угоди.

Завершення президентської кампанії в США сприяло прогресу переговорного процесу. Декларуючи реставрацію трансатлантичних відносин

одним з провідних завдань, нова адміністрація США зацікавлена у якнайшвидшому укладанні всеосяжної угоди між Лондоном і Брюсселем. Позиція президента США Джо Байдена є однозначною – мир в Ірландії не повинен «стати жертвою Brexit», торгівельна угода між США і Великобританією має стати запорукою успішності угоди ВБ-ЄС та запобіжником поверненню жорсткого кордону між Ірландією та Північною Ірландією.

За оптимістичного сценарію, питання нової торгівельної угоди США-Велика Британія може перерости у їх приєднання до Всеосяжної та прогресивної угоди про Транс-Тихоокеанське партнерство (*Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTPP)*) – угода про вільну торгівлю між Канадою та 10 іншими країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону).

Відносини з КНР. Китайський напрям зовнішньої політики Британії залишається суперечливим і залежним від зовнішніх чинників. Провідною темою виступає ситуація довкола допуску Huawei до створення мережі 5G у Великій Британії. Це справило негативний вплив на відносини з Вашингтоном, оскільки Лондон не поділяє позицію союзників щодо торгівельно-технологічного протистояння з КНР.

Водночас, у контексті дискусії щодо китайської технологічної загрози, згідно рекомендацій британських спецслужб, всередині країни планується посилення контролю за цифровими комунікаціями і системами штучного інтелекту, проведення диверсифікації технологічних провайдерів для створення 6G і 7G, забезпечення захисту технологій та інновацій.

Для запобігання посиленню проявів «м'якої сили» рекомендовано посилити контроль за інформаційними впливами всередині численної китайської діаспори та запровадити більш суворі правила для китайських студентів у британських університетах.

Важливою частиною двостороннього порядку денного залишаються збереження особливого статусу Гонконгу і відхід китайською влади від формули «Одна країна – дві системи».

Консервативний уряд Британії прагне знайти баланс між торгово-інвестиційним співробітництвом з КНР, яке набуває особливої ваги в умовах Brexit, та політичними амбіціями щодо стримування експансії Китаю, зокрема в Індо-Тихоокеанському регіоні. Тут планується посилення присутності британських ВМС та зміцнення стратегічних зв'язків з Японією і Австралією.

Політика щодо Російської Федерації. Британський уряд демонструє розуміння комплексності «російської загрози» та відносить РФ до списку супротивників (разом з Іраном, КНР та КНДР), яким необхідно протидіяти в рамках як «жорсткої», так і «м'якої» сили. Рівень потенційної загрози від згаданих країн зумовлює необхідність перегляду воєнної доктрини Великої Британії, щоб успішно протидіяти на рівні «нижче порогу війни».

Чинник «російської загрози» впливає на британський внутрішньополітичний розклад, сприяючи посиленню ролі спецслужб, збільшенню військового бюджету та фінансуванню проектів, пов'язаних із кібербезпекою, протидією дезінформації і пропаганді, викритті корупції і незаконних фінансових операцій – як на території Великої Британії, так за її межами.

Висновки. Після виходу з Євросоюзу зовнішньополітичний курс Великої Британії визначатимуть три основні принципи: розвиток мультилатералізму на основі збереження ліберального світоустрою та євроатлантичної безпеки; активізація відносин в межах Співдружності (з акцентом на особливі відносини з Канадою, Австралією, Новою Зеландією); зміцнення двосторонніх зв'язків у формі особливого партнерства з США, ЄС та окремими державами в зонах особливих інтересів (Франція, Польща, Туреччина, Японія, Індія, окремі африканські держави)

Укладання Всеосяжної угоди між ЄС і Великою Британією стало вирішальним моментом для подальшого розвитку британського зовнішньополітичного курсу. Цей чинник визначатиме параметри нової Угоди про вільну торгівлю із США та впливатиме на домовленості з ключовими державами-партнерами – як втілення «економізації» зовнішньої політики згідно ідей «Глобальної Британії».

На глобальному рівні в умовах зростаючою інформаційної конфронтації та посилення конкуренції на тлі світової економічної рецесії, Лондон реалізовуватиме лідерські амбіції через утворення і керівництво коаліціями держав-партнерів для протидії глобальним викликам. Серед таких британських ініціатив – створення «Глобального фонду захисту ЗМІ» та лідерство у боротьбі з кліматичними змінами.

Формування британської політики щодо КНР вимагатиме дотримання балансу між жорсткою позицією союзників, в першу чергу США, та власними економічними і стратегічними інтересами в торгівельно-інвестиційному співробітництві з Пекіном.

Політика Великої Британії щодо РФ у короткостроковій перспективі визначатиметься визнанням зростання «російської загрози» та комплексності її проявів. Протидія потребуватиме поєднання інструментів «жорсткої» та «м'якої» сили та єдності держав-союзників у системному протистоянні.

Пошук нової конфігурації геополітичних і економічних інтересів Великої Британії відкриває перед Україною вікно можливостей щодо поглиблення співробітництва. Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство, укладена в жовтні 2020 р. є втіленням одного з основних принципів майбутньої зовнішньополітичної концепції ВБ щодо розбудови мережі «особливих відносин»/партнерств в регіонах особливих інтересів.

Для української сторони дана угода має стати основою для реалізації деяких політичних ініціатив, зокрема:

-виходячи з намірів британського уряду і нової американської адміністрації до «перезапуску» трансатлантичного союзництва, а також необхідності збереження британського впливу на оборонно-безпекові процеси в Європі, доцільним виглядає інтенсифікація режиму консультацій з ВБ з приводу прискорення надання Україні ПДЧ.

-предметом дипломатичних перемовин може стати підтримка Британією ідеї залучення України до розробки Стратегії НАТО в Чорноморському регіоні;

-посилення присутності Великої Британії у Чорноморському регіоні, у т.ч. визначене положеннями Меморандуму про співробітництво у військовій сфері, необхідно використати для актуалізації проблеми морської безпеки в Чорному і Азовському морях внаслідок агресії РФ, зокрема необхідності підвищення загального рівня безпеки морських шляхів та української берегової інфраструктури;

-активізація британсько-турецького співробітництва в регіоні Південного Кавказу і Каспію, зокрема щодо розвитку інфраструктурних проектів дає додаткові перспективи диверсифікації українського транзиту до регіону Центральної Азії та Китаю, що суттєво постраждав внаслідок блокування з боку РФ, а також залучення українських транспортних потужностей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Годованюк К.А. «Глобальная Британия» в преддверии брекзита = «Global Britain» in the run-up to Brexit : [монографія] / К.А. Годованюк. – М. : Ин-т Европы РАН , 2020. – 160 с.

2. Заключенный друг. Хочет ли Турция потеснить Россию на Южном Кавказе [Электронный ресурс] // BBC.Русская служба. – 05.11.2020. – Режим доступа: <https://www.bbc.com/russian/features-54829074>. – Дата звернення: 15.02.2021. – Назва з екрану.
3. Balfour R. After Brexit: Recasting a UK-EU dialogue on foreign policy [Electronic Resource] / Rose Balfour // The Foreign Policy Centre. – 2020. – Mode of Access: <https://fpc.org.uk/after-brexit-recasting-a-uk-eu-dialogue-on-foreign-policy> (Last Access: 19.02.2021). – Title from the screen.
4. Besch S. Plugging in the British: Completing the Circuit [Electronic Resource] / Sophia Besch, Ian Bond, Camino Mortera-Martinez // Centre for European Reform. – 2018. – Mode of Access: <https://www.cer.eu/publications/archive/report/2018/plugging-british-completing-circuit> (Last Access: 19.02.2021). – Title from the screen.
5. Bew J. Beyond Brexit. Essential reading on international affairs and security in a changing world [Electronic Resource] / John Bew, Gabriel Elefteriu, Jamie Gaskarth, Patrick Porter // Policy Exchange. – 2018. – Mode of Access: <https://policyexchange.org.uk/wp-content/uploads/2018/02/Beyond-Brexit.pdf> (Last Access: 17.02.2021). – Title from the screen.
6. Bond I. Post-Brexit Foreign, Security And Defence Co-Operation: We Don't Want To Talk About It [Electronic Resource] / Ian Bond // Centre for European Reform. – 2020. – Mode of Access: <https://www.cer.org.uk/publications/archive/policy-brief/2020/post-brexit-foreign-security-and-defence-co-operation-we-dont> (Last Access: 03.02.2021). – Title from the screen.
7. Britain after Brexit. A vision of a Global Britain. Theresa May's keynote speech at Tory conference in full. 5 October, 2016 [Electronic Resource] // ConservativeHome. – Mode of Access: <https://www.conservativehome.com/parliament/2016/10/britain-after-brexit-a-vision-of-a-global-britain-theresa-mays-conservative-conference-speech-full-text.html> (Last Access: 03.02.2021). – Title from the screen.
8. Chalmers M. UK Foreign and Security Policy after Brexit [Electronic Resource] / Malcolm Chalmers // The Royal United Services Institute: The official website. – 2017. – Mode of Access: https://www.rusi.org/sites/default/files/201701_bp_uk_foreign_and_security_policy_after_brexit_v4.pdf (Last Access: 03.02.2021). – Title from the screen.
9. Chalmers M. Taking Control: Rediscovering the Centrality of National Interest in UK Foreign and Security Policy [Electronic Resource] / Malcolm Chalmers // The Royal United Services Institute: The official website. – 2020. – Mode of Access: <https://rusi.org/publication/whitehall-reports/taking-control-rediscovering-centrality-national-interest-uk-foreign> (Last Access: 13.02.2021). – Title from the screen.
10. Foreign Secretary Hunt: Britain's role in a post-Brexit world [Electronic Resource] // Foreign, Commonwealth & Development Office. The website for the UK government. – Mode of Access: <https://www.gov.uk/government/speeches/foreign-secretary-hunt-britains-role-in-a-post-brexit-world> (Last Access: 13.02.2021). – Title from the screen.
11. Johnson, B., Beyond Brexit: A Global Britain. Foreign Secretary Speech at Chatham House, London, 2 December 2016 [Electronic Resource] / Boris Johnson // Foreign, Commonwealth & Development Office. The website for the UK government. – Mode of Access: <https://www.gov.uk/government/speeches/beyond-brexit-a-global-britain> (Last Access: 16.02.2021). – Title from the screen.
12. Niblett R. Global Britain, Global Broker: A Blueprint for the UK's Future International Role [Electronic Resource] / Robin Niblett // Chatham House: The official website. – 2021. – Mode of Access: <https://www.chathamhouse.org/2021/01/global-britain-global-broker> (Last Access: 17.02.2021). – Title from the screen.
13. Oliver T. Special relationships in flux: Brexit and the future of the US–EU and US–UK relationships / Tim Oliver, Michael J. Williams // International Affairs. – 2016. – Vol. 92(3). – P.547–68.
14. Raab D. A truly global future awaits us after Brexit / Dominic Raab [Electronic Resource] // Foreign, Commonwealth & Development Office. The website for the UK government.

– Mode of Access: <https://www.gov.uk/government/speeches/a-truly-global-future-awaits-us-after-brexit-dominic-raab> (Last Access: 17.02.2021). – Title from the screen.

15. The government's negotiating objectives for exiting the EU. The full speech by British Prime Minister Theresa May. 17 January, 2017 [Electronic Resource] // Foreign, Commonwealth & Development Office. The website for the UK government. – Mode of Access: <https://www.gov.uk/government/speeches/the-governments-negotiating-objectives-for-exiting-the-eu-pm-speech>. (Last Access: 17.02.2021). – Title from the screen.

16. Thibaud H. Towards 'Global Britain'? Theresa May and the UK's Role in the World after Brexit [Electronic Resource] / Harrois Thibaud // OpenEdition Journals. – Mode of Access: <https://journals.openedition.org/osb/2119> (Last Access: 17.02.2021). – Title from the screen.

17. Westcott N. The big squeeze: British foreign policy after Brexit [Electronic Resource] / Nicholas Westcott // The European Council on Foreign Relations. – 2020. – Mode of Access: https://ecfr.eu/article/commentary_the_big_squeeze_british_foreign_policy_after_brexit/ (Last Access: 17.02.2021). – Title from the screen.

18. Whineray D. How Britain Can Shape Europe's Foreign Policy After Brexit [Electronic Resource] / David Whineray // Carnegie Endowment for International Peace. – 2020. – Mode of Access: <https://carnegieendowment.org/2020/02/01/how-britain-can-shape-europe-s-foreign-policy-after-brexit-pub-80961> (Last Access: 17.02.2021). – Title from the screen.

19. Whitman R. G. Brexit or Bremain: what future for the UK's European diplomatic strategy? / Richard G. Whitman // International Affairs. – 2016. – Vol. 92(3). – P.509–529.

References:

1. Godovanyuk, K. (2020) «Global Britain» in the run-up to Brexit. Institute of Europe RAS, Moscow.

2. Zaklyatyi drug. Khochet li Turciia potesnit` Rossiyu na Yuzhnom Kavkaze. (2020, November). *BBC, Russian Service*. Retrieved from: <https://www.bbc.com/russian/features-54829074>

3. Balfour, R. (2020) After Brexit: Recasting a UK-EU dialogue on foreign policy. *The Foreign Policy Centre*. Retrieved from: <https://fpc.org.uk/after-brexit-recasting-a-uk-eu-dialogue-on-foreign-policy>

4. Besch, S., Bond, I. & Mortera-Martinez, C. (2018) Plugging in the British: Completing the Circuit. *Centre for European Reform*. Retrieved from: <https://www.cer.eu/publications/archive/report/2018/plugging-british-completing-circuit>

5. Bew, J., Elefteriu, G., Gaskarth, J. & Porter, P. (2018) Beyond Brexit. Essential reading on international affairs and security in a changing world. *A Policy Exchange Report*. Retrieved from: <https://policyexchange.org.uk/wp-content/uploads/2018/02/Beyond-Brexit.pdf>

6. Bond, I. (2020) Post-Brexit Foreign, Security And Defence Co-Operation: We Don't Want To Talk About It. *Centre for European Reform*. Retrieved from: <https://www.cer.org.uk/publications/archive/policy-brief/2020/post-brexit-foreign-security-and-defence-co-operation-we-dont>

7. May, Th. (2016) Britain after Brexit. A vision of a Global Britain. *ConservativeHome*. Retrieved from: <https://www.conservativehome.com/parliament/2016/10/britain-after-brexit-a-vision-of-a-global-britain-theresa-mays-conservative-conference-speech-full-text.html>

8. Chalmers, M. (2017) UK Foreign and Security Policy after Brexit. *RUSI Briefing Paper*. Retrieved from: https://www.rusi.org/sites/default/files/201701_bp_uk_foreign_and_security_policy_after_brexit_v4.pdf

9. Chalmers, M. (2020) Taking Control: Rediscovering the Centrality of National Interest in UK Foreign and Security Policy. *RUSI Whitehall Reports*. Retrieved from: <https://rusi.org/publication/whitehall-reports/taking-control-rediscovering-centrality-national-interest-uk-foreign>

10. Hunt, J. (2020) Britain's role in a post-Brexit world. *The website for the UK government*. Retrieved from: <https://www.gov.uk/government/speeches/foreign-secretary-hunt-britains-role-in-a-post-brexit-world>
11. Johnson, B. (2016). Beyond Brexit: A Global Britain. *The website for the UK government*. Retrieved from: <https://www.gov.uk/government/speeches/beyond-brexit-a-global-britain>
12. Niblett, R. (2021) Global Britain, Global Broker: A Blueprint for the UK's Future International Role. *Chatham House, London, UK*. Retrieved from: <https://www.chathamhouse.org/2021/01/global-britain-global-broker>
13. Oliver T. & Williams M.J. (2016) Special relationships in flux: Brexit and the future of the US–EU and US–UK relationships. *International Affairs* 92(3), 547–68.
14. Raab, D. (2019) A truly global future awaits us after Brexit. *The website for the UK government*. Retrieved from: <https://www.gov.uk/government/speeches/a-truly-global-future-awaits-us-after-brexit-dominic-raab>
15. Richard, G. (2016) Whitman Brexit or Bremain: what future for the UK's European diplomatic strategy? *International Affairs* 92(3), 509–529.
16. May, Th. (2017). The government's negotiating objectives for exiting the EU. *The website for the UK government*. Retrieved from: <https://www.gov.uk/government/speeches/the-governments-negotiating-objectives-for-exiting-the-eu-pm-speech>
17. Thibaud, H. (2019). Towards 'Global Britain'? *OpenEdition Journals*. Retrieved from: <https://journals.openedition.org/osb/2119>
18. Westcott, N.(2020) The big squeeze: British foreign policy after Brexit. *The European Council on Foreign Relations*. Retrieved from: https://ecfr.eu/article/commentary_the_big_squeeze_british_foreign_policy_after_brexit
19. Whineray, D. (2020) How Britain Can Shape Europe's Foreign Policy After Brexit. *The Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from: <https://carnegieendowment.org/2020/02/01/how-britain-can-shape-europe-s-foreign-policy-after-brexit-pub-80961>

Viktoriia Orlyk

PhD in History, Chief Consultant

National Institute of Strategic Studies, Kyiv, Ukraine

THE MAIN TRENDS IN THE FORMATION OF THE GREAT BRITAIN'S FOREIGN POLICY AFTER BREXIT

Abstract. *The article deals with the peculiarities of forming the new trends in the British foreign policy, due to the results of the referendum on Brexit and the country's withdrawal from the European Union. Formation of the strategic priorities for the UK foreign policy course is becoming one of the most important tasks for the political, diplomatic and expert circles. The refusal to develop a common foreign policy of the EU as a result of Brexit, sets the essential challenge for Britain: to maintain existing influence and allied relations with continental European states (primarily, due to the strengthening of bilateral relations and the preservation of the Euro-Atlantic alliance), and at the same time to establish itself as an independent center of influence, not limited to the collective will of the EU.*

The main provisions of the "Global Britain" concept, presented in 2016 as the doctrinal basis of the foreign policy dimension of Brexit, are analyzed. The most significant of them are the next: the promotion of the UK's economic and security interests around the world as the basis of foreign and security policy; alliance with the United States as a major foreign policy and security priority; rethinking the partnership with the EU and giving it a new depth in the name of protecting the international order and common values; the development of cooperation within the Commonwealth to strengthen Britain's international presence and global influence.

The author identifies the key foreign policy positions of London, which are not reflected in the concept presently, but will be of key importance for the European and global securities in the short and medium terms. The positions of leading regional and world players are analyzed, the risks of aggravation of relations with Russia and China are assessed.

It is summarized that because of the new global threats and risks (first of all COVID-19 pandemic and its global impact and economic consequences) the “Global Britain” concept is still in its forming.

Keywords: *Great Britain, Brexit, European Union, foreign policy, "Global Britain".*

Надійшла до редколегії 12.02.2021

УДК 94:327+323(061.1ЕС)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.05>

Тетяна Перга

канд. іст. наук, старш. наук. співроб

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Київ, Україна

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8725-3451>

КОНЦЕПЦІЯ «RESILIENCE» У ПОЛІТИЦІ ЄС

Анотація. У статті розглянуто концепцію стійкості, яка протягом останніх десятиліть отримала широкий розвиток як у науковому і суспільному дискурсі Європейського Союзу, так і в площині практичного впровадження. Зроблено висновок, що це було обумовлено появою таких загроз і викликів, як фінансово-економічна криза 2008-2009 рр., зміна клімату, почастищення природних катаклізмів, пандемія коронавірусу, які продемонстрували зростаючу вразливість ЄС. Розкрито розуміння стійкості Європейським Союзом, що відображено у документах Європейської Комісії. Проаналізовано головні напрями впровадження концепції стійкості в політику Європейського Союзу, серед яких: зовнішня і внутрішня політика, фінансова та економічна стійкість, допомога уразливим до різних катаклізмів країнам, боротьба зі зміною клімату. Виявлено, що на даний час ЄС визнає неможливість усунення виклику COVID-19, тому прагне підвищити стійкість до нього не лише на рівні усього союзу, а на рівні держав-членів. Висунуто припущення, що підвищення стійкості поступово перетворюється на новий спосіб просування ціннісного порядку денного Європейського Союзу не лише на теренах регіону, а і на міжнародній арені. Здійснено аналіз європейського дискурсу з питань стійкості. Продемонстровано головні тенденції його розвитку до і після початку пандемії COVID-19. Вказано на значний вплив поширення коронавірусу на суспільні дебати з питань стійкості. Зокрема відзначено фокусування уваги на внутрішніх трансформаціях, викликаних пандемією, на підвищенні стійкості систем охорони здоров'я, а також на таких актуалізованих загрозах, як дезінформація і кібертероризм. Встановлено, що важливим питанням, яке наразі залишається відкритим, є виявлення найбільш ефективних ресурсів, що сприятимуть кращій боротьбі з вже існуючими викликами (пандемія, зміна клімату) та виробленню стійкості до них.

Ключові слова: стійкість, Європейський Союз, зовнішня політика, внутрішня політика, зміна клімату, інтеграція, COVID-19.

На початку XXI ст. перед міжнародною спільнотою постає завдання пошуку теоретичних і практичних підходів, які дозволять більш ефективно протистояти глобальним викликам. Негативні наслідки фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., зміни клімату, почастищення природних катаклізмів, пандемії коронавірусу COVID-19 та інших викликів демонструють зростаючу вразливість економічних, соціальних і екологічних систем, яка збільшується в умовах невизначеності і неможливості передбачити майбутній розвиток людства. В цих умовах у світі та у Європейському Союзі зокрема зростає інтерес до концепції «resilience» (з англійської мови перекладається як «стійкість»). Хоча це поняття було вперше введено в науковий обіг в 1970-х рр. канадським екологом С. С. Холлінгом і стосувалося властивості екосистем реагувати на порушення, протистояти пошкодженням і швидко відновлюватись

[1, с.14], досить швидко його почали використовувати і представники суспільних наук. Загалом сьогодні під стійкістю розуміють здатність швидко відновлюватися від труднощів, однак цей термін має різні конотації в залежності від галузі, в якій його використовують. Тенденцією останніх десятиліть є не лише широкі дебати щодо концепції стійкості, а і впровадження її ідей в практичну площину.

У цій статті ми маємо намір розглянути головні напрями втілення концепції стійкості в політику Європейського Союзу. Ця тема, як власне і сама концепція стійкості, поки що не стала предметом досліджень вітчизняних фахівців. На противагу, у Європейському Союзі, починаючи з 2000-х рр., суттєво зросла кількість наукових розвідок у цій царині. Так, фінансо-економічним аспектам стійкості присвячені дослідження Ф. Камполонго, Ф. Опреа; стійкості міського простору – праці Н. Курті, Т. Кемпер, М. Марін, Ф. Монтсеррат, С. Бракман, М. Біззотто, А. Гусейнової, В. Естрада; сільського господарства – розвідки П. Рейдсма, Р. Фінгера, Т. Таска; соціальної сфери – статті С. Рейтера, А. Джакометті, А. Пайдакакі. Стійкість зеленої інфраструктури вивчають Н. Піхлер, М. Фоскі; соціально-екологічних систем сільської місцевості – К. Мартін, Х. Вім, Ж. Хейджман, М. Хейджман. Енергетична стійкість висвітлюється у здобутках М. О'Брайена, А. Арсенополуса; стійкість у зовнішній політиці та безпеці – в наукових публікаціях Р. Анхольт, В. Вагнера, Т. Адольфссона, Г. Руе, Б. Тонра, Н. Точчі, Д. Бальдаро, І. Костантіні, А. Бендіек, А.Е.Юнкос. Цей далеко не повний перелік тем і дослідників свідчить про широкий інтерес до концепції стійкості у Європейському Союзі.

Поняття стійкості з'явилося в дискурсі Європейського економічного співтовариства (попередника Європейського Союзу) ще в 1970-х рр. для опису внутрішніх проблем розвитку та процесу їхнього подолання (перш за все, малося на увазі забезпечення економічного зростання та сталого розвитку). У 1990-х рр. цю концепцію було інтегровано в сферу безпеки деяких розвинених країн, що стало відповіддю на зростання мінливості світу, нездатність держав захистити своїх громадян від усіх небезпек і потребу навчити їх жити в умовах постійних загроз і ризиків, а держави і суспільства – виконувати свої основні функції, незважаючи на них. На початку 2000-х рр. поняття стійкості було включено до широкого кола документів регіонального та міжнародного характеру, які стосувались найбільш уразливих сфер розвитку.

Аналіз документів Європейського Союзу вказує на досить широке тлумачення стійкості, яка розуміється ним як здатність реагувати на різні

потрясіння та порушення [13], що обумовлює розширення галузей, в яких ЄС прагне нарощувати стійкість і спроможність розробляти рішення, які можуть допомогти впоратися з екстремальними подіями та зменшити майбутні ризики і вразливість, спричинені ними. Відповідно ЄС впроваджує концепцію стійкості як у зовнішню, так і у внутрішню політику, зокрема це цивільний захист і гуманітарна допомога, економічний і фінансовий розвиток, діяльність щодо пом'якшення негативних наслідків зміни клімату, енергетична безпека тощо. «Римська декларація 2017 року», яка окреслює головні напрямки розвитку спільноти на наступне десятиліття, ставить завдання перетворити Європейський Союз на світового лідера і зробити його «сильнішим і стійкішим» [10].

Велику увагу ЄС приділяє фінансовій стійкості держав-членів ЄС. Це було зумовлено, у першу чергу, фінансово-економічною кризою 2008-2009 рр., а з 2020 р. – й епідемією коронавірусу COVID-19. Наприклад, на сайті Європейської Комісії у розділі «EU Science Hub» Служби Європейської Комісії з науки та знань постійно публікуються доповіді з різних аспектів цієї проблеми [11]. У документах Європейської Комісії також наголошується, що економічна стійкість є головною ідеєю економічної стратегії Європи, особливо в контексті Економічного та Валютного союзу¹. Одним із заходів, що вживаються для забезпечення економічної стійкості, було надання дозволу Євростату перевіряти державні рахунки держав-членів. Крім того, Пакт Стабільності та Зростання² встановлює межі дефіциту бюджету держав-членів з метою сприяння їхній фіскальній стійкості. Що стосується банківського сектору, то основою банківського союзу Європи є створення Єдиного Наглядного Механізму³ та Єдиного Механізму Врегулювання⁴, які забезпечують інструменти оцінки стійкості фінансових установ [4].

На початку XXI ст. концепція стійкості міцно закріпилася у відносинах ЄС з країнами, що розвиваються. З однієї сторони, вона почала використовуватися для обґрунтування зовнішніх дій Європейського Союзу, зокрема для стимулювання стійкості партнерів. З іншої сторони, стійкість було пов'язано з укріпленням пріоритету демократії, дотримання прав людини та верховенством

¹ Загальний термін, що охоплює комплекс програм, спрямованих на зближення економік країн-членів Європейського Союзу; важливий крок в інтеграції економік ЄС.

² Набір фіскальних правил, що запобігає витраті країнами Європейського Союзу коштів, які перевищують їхні можливості.

³ Перша опора банківського союзу. Згідно до нього Європейський центральний банк (ЄЦБ) є центральним пруденційним наглядовим органом фінансових установ в єврозоні та в країнах ЄС, що не входять до зони євро, однак які вирішили приєднатися до цього механізму.

⁴ Цей механізм застосовується до банків, на які поширюється дія Єдиного Механізму Нагляду. Це друга опора банківського союзу. Якщо у банку виникають проблеми, незважаючи на посилений нагляд, цей механізм дозволяє ефективно управляти їх вирішенням.

права, адже ЄС дедалі частіше розглядає в якості партнерів не лише офіційні установи, а і громадянські суспільства країн, що не входять в Європейський Союз. Можна стверджувати, що останніми роками Брюссель позиціонує себе як приклад для наслідування політики щодо зміцненні стійкості.

Глобальна стратегія зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу «Спільне бачення, спільні дії: сильніша Європа», прийнята в 2016 р., поставила концепцію стійкості в основу діяльності ЄС у всьому світі (і не лише в діалозі з країнами, що розвиваються) [12]. А. Е. Юнкос зазначає, що одним з важливих пріоритетів стратегії Європейського Союзу є формування державної та суспільної стійкості в сусідніх країнах, що свідчить про поширення ідей цієї концепції і на зовнішню політику спільноти [8]. На думку Т. Романової, у цьому документі ЄС представляє стійкість як компроміс між своїми попередніми ліберальними прагненнями (просувати свої цінності у світі) та реалістичним розумінням сучасного світу [13] (А. Е. Юнкос називає це прагматизмом). Експерти зазначають, що стійкість поступово перетворюється на новий спосіб просування ціннісного порядку денного, що дозволяє ЄС зберегти свою позицію на міжнародній арені як джерела регуляторних запозичень та наставника, особливо для сусідів та слаборозвинених країн [13]. У вказаній стратегії ЄС також зосереджується на викликах, від яких Брюссель не може ізолюватись у глобалізованому світі і до яких він повинен бути стійким (насамперед мова йде про тероризм, дезінформацію, кіберзагрози та стабільність енергопостачання) [12].

Розглядаючи впровадження концепції стійкості в політику ЄС, не можна обійти увагою такий напрям діяльності, як запобігання катастрофам, як природним, так і техногенним, кількість яких у результаті зростання антропогенного напруження на довкілля і глобальної зміни клімату невпинно збільшується. У цьому контексті стійкість розуміється Європейським Союзом як здатність окремої людини, домогосподарства, громади, країни чи регіону протистояти стресам та потрясінням, а також справлятися з ними і адаптуватися до них та швидко від них відновлюватися, не завдаючи шкоди довгостроковому розвитку. Маються на увазі такі ситуації, як масштабне насильство, конфлікти, посухи та інші стихійні лиха [4].

Отже, ключовою ціллю допомоги, яку ЄС надає країнам, що розвиваються, у рамках гуманітарної діяльності, є підвищення їхньої стійкості до вказаних вище ситуацій. Європейський Союз вважає за доцільне усувати основні причини вразливості до них. При цьому він вважає, що гуманітарні катастрофи переважно спричинені нестачею продовольства і бідністю. З метою допомоги

країнам, що потерпають від них, ЄС створив Механізм Цивільного Захисту Союзу⁵, який підтримується Центром координації надзвичайних ситуацій⁶. Він не лише сприяє кращому реагуванню на природні і техногенні катастрофи, а і включає оцінку ризиків, з якими сьогодні стикається Європа. Для оцінки того, наскільки гуманітарні акції, що фінансуються Генеральним директором з питань європейського цивільного захисту та операцій з гуманітарної допомоги (ЕЧНО),⁷ включають заходи із забезпечення стійкості, ЄС розробив спеціальну систему індикаторів (маркери стійкості). Однак наголосимо, що наразі Європейський Союз лише розробляє систему вимірювання стійкості економічних, соціальних та екологічних систем і головна проблема на цьому шляху полягає в тому, що концепція стійкості ще перебуває на стадії розвитку. Тому, на наш погляд, наразі можна говорити лише про тестування такої системи індикаторів.

У 2012 р. Європейська Комісія представила комюніке «Підхід ЄС до стійкості у навчанні під час продовольчої кризи», в якому викладаються ключові політичні принципи дій у процесі надання допомоги вразливим громадам у районах, схильних до кризи. Мова йде про навчання їх бути стійкими до майбутніх потрясінь, що Європейський Союз вважає основною метою зовнішньої допомоги [14]. У 2013 р. Європейська Комісія прийняла «План дій на 2013-2020 рр. щодо стійкості в країнах, схильних до криз», спрямований на просування свого порядку денного у цій царині. Він окреслив кроки, необхідні для досягнення перших результатів, та ініціював збирання найкращих практик, які допоможуть населенню, що потребує допомоги, виробляти стійкість до різних викликів і надзвичайних ситуацій. У плані було акцентовано на потребі міцної співпраці між державами-членами ЄС, іншими країнами-партнерами, самими постраждалими громадами, а також НУО, міжнародними організаціями, приватним сектором та науковою спільнотою. Пріоритетами документу є підтримка розвитку та впровадження національного

⁵ Він передбачає посилення співпраці між державами-членами ЄС та 6 державами-учасницями (Ісландія, Норвегія, Сербія, Північна Македонія, Чорногорія та Туреччина) у галузі цивільного захисту з метою покращення запобігання, готовності та реагування на катастрофи. Коли масштаби надзвичайної ситуації перевершують можливості реагування країни, вона може звернутися за допомогою через цей механізм. Цей механізм дозволяє покривати щонайменше 75% транспортних та / або експлуатаційних витрат на розгортання заходів з реагування на катастрофу.

⁶ Emergency Response Coordination Centre (ERCC) надання допомоги (предмети допомоги, експертиза, групи цивільного захисту та спеціалізоване обладнання) країнам, що постраждали від лиха. Центр забезпечує швидке розгортання надзвичайної допомоги та виступає в ролі координаційного центру між усіма державами-членами ЄС, 6 додатковими державами-учасницями та Великобританією протягом перехідного періоду, постраждалою країною, а також експертами з питань цивільного захисту та гуманітарної допомоги.

⁷ Основною місією Генерального директорату з питань європейського цивільного захисту та операцій з гуманітарної допомоги є збереження життя, запобігання та полегшення людських страждань та захист цілісності та гідності населення, яке постраждало від стихійних лих та техногенних криз.

потенціалу стійкості, сприяння інноваціям, навчанню та пропаганді відповідних ідей, вдосконалення методології та інструментів розвитку стійкості [1].

Реалізація цього підходу розпочалась з впровадження таких ініціатив: «Підтримка стійкості держав Африканського Рогу», «Глобальний альянс за ініціативу стійкості – Сахель та Західна Африка», Програма зменшення ризику стихійних лих в Африці, Карибському басейні та Тихоокеанському регіоні та програма Глобального альянсу зі зміни клімату. Наприклад, у грудні 2015 р. ЄС виділив 125 млн євро на фінансування надзвичайних заходів у країнах, що постраждали від ефекту «Ель-Ніньо»⁸ в Африці, Центральній Америці та Карибському басейні. Мета цього проекту полягає у створенні механізму вчасного реагування на появу посух, що дозволить завчасно розробляти заходи з попередження і готовності до таких ситуацій на противагу очікуванню гуманітарної кризи, що може виникнути. Також ЄС створив Компендіум стійкості – збірку 29 кейсів, що демонструють зменшення ризику різних шоків ситуацій та підвищення стійкості на прикладі ЄС, урядів, різних донорів, установ, організацій громадянського суспільства та вразливих громад [4].

Посилення стійкості до кліматичних змін є нагальною потребою всіх країн світу, що зазначено в Паризькій угоді 2015 р. та в Цілях Розвитку Тисячоліття (ціль 13.1 «Посилення стійкості та адаптаційного потенціалу до кліматичних небезпек та стихійних лих у всіх країнах»). Стратегія адаптації Європейського Союзу [6] ставить завдання рухатися до «стійкої до зміни клімату економіки». Аналогічним чином, метою стійкого Енергетичного союзу⁹, викладеною у Пакеті енергетичного союзу [5] є амбіційна кліматична політика. Як зазначається у документі, посилення стійкості в розумних, транскордонних та багатогранних енергетичних мережах вимагає фундаментальної трансформації, яка залишається великим викликом сьогодення.

У 2020 р. Генеральний директорат Європейської Комісії з досліджень та інновацій, зокрема керівництво Місії з адаптації до зміни клімату, включаючи соціальні трансформації,¹⁰ підготували доповідь «Кліматостійка Європа», що

⁸ Явища «Ель-Ніньо» є характерними для екваторіальної зони Тихого океану протилежними екстремальними значеннями температури води й атмосферного тиску, що тривають близько шести місяців.

⁹ Створений у 2015 р. союз держав-членів ЄС, завданням якого є надання європейським споживачам - домашнім господарствам та бізнесу - безпеку, стійкість, конкурентоспроможну та доступну енергію.

¹⁰ Місії ЄС - це зобов'язання вирішити такі основні суспільні виклики, як боротьба з раком, адаптація до змін клімату, захист наших океанів, життя в зелених містах та забезпечення здоров'я ґрунту та харчування. Як невід'ємна частина рамкової програми "Горизонт Європа", що починається з 2021 року, вони є новим способом виконання цих зобов'язань. Кожна місія діятиме як пакет дій - таких як дослідницькі проекти, політичні заходи або навіть законодавчі ініціативи - для досягнення вимірної мети, якої неможливо досягти за допомогою окремих дій. Місії сприятимуть досягненню цілей Європейського зеленого курсу, Європейського плану боротьби з раком, а також цілей сталого розвитку.

ставити мету перетворити Європу на стійкий, підготовлений до зміни клімату та справедливий континент. У ній задекларовано такі амбітні завдання до 2030 р.: 1) підготувати Європу до боротьби з кліматичними порушеннями та допомогти всім громадянам, громадам та регіонам краще зрозуміти кліматичні ризики, підготуватися до них та навчитися ними управляти, 2) прискорити трансформацію до кліматично стійкого майбутнього, зокрема шляхом підтримки 200 європейських спільнот та регіонів у спільному створенні бачення, інноваційних шляхів та рішень для трансформації процесу адаптації у безпечних масштабах; 3) сформувати стійкість континенту шляхом розширення ефективних рішень, що спричиняють соціальні перетворення, а також створення 100 кейсів, що демонструватимуть цю здатність у деяких європейських спільнотах і регіонах, з акцентом на транскордонній співпраці та згуртованості [9]. Велика роль у досягненні цих цілей відводиться виконанню Зеленого Пакту для Європи [2], що сприяє перетворенню економіки ЄС на низьковуглецеву, економічно ефективну та процвітаючу, а також перегляду Стратегії адаптації ЄС, що зможе поставити більш амбітні завдання щодо адаптації до кліматичних змін, захистити від них, підвищити стійкість до них, запобігти їм і сформулювати готовність до них (прийняття оновленого документу планується у 2021 р.).

У доповіді зазначено: «Глобальна кліматична криза є реальною загрозою. Без радикального зменшення викидів парникових газів глобальне потепління досягне і перевищить 3-4 °C до кінця XXI ст. Ми не можемо продовжувати цю траєкторію, не зіткнувшись з ризиками... і величезними соціально-економічними наслідками. Оскільки додаткове зростання температури Землі неминуче навіть після припинення викидів, які йому сприяють, для управління кліматичними ризиками важливими є пом'якшення наслідків та адаптація до них. Пандемія COVID-19 дала урок того, як сильно пов'язані екологічні та соціальні фактори і здоров'я людей. Надзвичайна ситуація пандемії однозначно показала, наскільки важливо діяти скоординовано і заздалегідь. Це продемонструвало нам, як ризики можуть впливати на більшість тих людей і спільнот, які вже мають високий ступінь уразливості, і як це впливає на посилення існуючих диспропорцій в Європі. Але ми також дізналися, що швидкі зміни можливі і для цього мають значення солідарність та соціальна згуртованість. Зараз, як ніколи раніше, Європейському Союзу потрібно бути на стороні своїх громадян та спільних цінностей і підтримувати свою роль глобального лідера» [9].

Прикметно, що до появи пандемії COVID-19 у європейському дискурсі з питань стійкості виділялось кілька аспектів, довкола яких була зосереджена головна увага. Це зовнішньополітичний вектор стійкості, підтримка стійкості у третіх країнах, нормативна база та протистояння загрозам, боротьба з якими вимагає розподіл ресурсів. Однак пандемія суттєво змінила його акценти.

Перш за все, вкажемо на перехід від обговорення зовнішніх проблем та ситуації в країнах, що не входять до Союзу, до проблем внутрішніх трансформацій, викликаних подіями 2019-2020 рр. У квітні 2020 р. Європейська Комісія прийняла Дорожню карту відновлення під назвою «До більш стійкої та справедливої Європи» [3]. Показово, що програма фінансування відновлення економіки ЄС за допомогою грантів та позик, затверджена на засіданні Ради Європи у липні 2020 р., отримала назву Фонду відновлення та стійкості¹¹. Передбачається, що для того, щоб отримати позики і гранти ЄС, держави-члени мають розробити національні програми з підвищення стійкості, які будуть оцінюватися у Брюсселі. Термін «стійкість» також пронизує програму, підготовлену на період з липня 2020 р. до кінця 2021 р. президентами Німеччини, Португалії, Словенії та Високим представником, Головою Рада з питань зовнішніх справ.

Аналіз вказаних документів дозволяє зробити висновок, що на даний час Європейський Союз визнає неможливість усунення викликів, подібних пандеміям, і прагне побудувати систему насамперед на рівні держав-членів, але за допомогою ресурсів ЄС, яка б дозволила їм стабільно розвиватися в умовах подібних криз. Успіх кожної держави-члена також позначатиме, що цей інтеграційний проект буде продовжуватися, а внутрішні кордони ЄС залишатимуться відкритими. Таким чином, збільшення фінансування держав з фондів ЄС перетворюється на зручний інструмент для трансформації їхньої політики в бік підвищення стійкості. Т. Романова зазначає, що це свідчить про спроби ЄС відтворити практику, яка в попередні роки застосовувалася до зовнішніх партнерів союзу [13].

Щодо тематики сучасного дискурсу з проблем стійкості, то він фокусується на двох проблемах. Домінуючою залишається тема «зеленої» політики Європейського Союзу (перехід на відновлювані джерела, зменшення викидів парникових газів, підвищення енергоефективності), що пов'язана з екологічними аспектами енергетичної безпеки. Новою темою дискурсу стало

¹¹ Цей механізм має забезпечити широкомасштабну фінансову підтримку реформ та інвестицій, здійснених державами-членами, з метою пом'якшення економічного та соціального впливу пандемії коронавірусу та забезпечення економік ЄС більш стійкими, стійкими та краще підготовленими до проблеми, пов'язані із зеленим та цифровим переходами.

підвищення стійкості систем охорони здоров'я, які виявились слабкою ланкою в умовах пандемії коронавірусу. Відповідно інтерес ЄС до міжнародних тем, у тому числі в сусідніх країнах, суттєво зменшився.

Логічним наслідком переорієнтації дискурсу ЄС щодо стійкості на внутрішню політику є зменшення уваги до нормативної складової, адже в ЄС вже побудована система гарантій демократії та прав людини, тому потрібно лише зміцнювати її. Водночас варто відзначити, що після схвалення Європейською радою Фонду відновлення та стійкості, а також планування бюджету ЄС на середньострокову перспективу, дискусія про цінності все ще залишалася на порядку денному спільноти.

Останніми роками у європейському дискурсі посилюється зв'язок між стійкістю та зовнішніми загрозами. При цьому тероризм та енергопостачання відійшли на другий план, а дезінформація та загрози в кіберсередовищі набули першочергової ваги. Головним джерелом цих загроз вважається Росія, однак досить активно обговорюється і тема небезпеки, що виходить з Китаю [13].

Європейський Союз приділяє увагу як розвитку громадян та державних ресурсів, так і активізації діяльності офіційних структур. Хоча діяльність державних установ була ключовою під час пандемії, європейський дискурс поступово змінюється на користь впевнення у потребі надання більшої відповідальності громадянам та громадським структурам. Іншими словами, питання ресурсів для формування стійкості залишається відкритим.

Вкажемо і на полярність поглядів щодо відносин «держава – суспільство». Мається на увазі питання, які ресурси і норми є найбільш оптимальні для життя громадян у період, коли виникають загрози. Одна група учасників дискурсу виступає за необхідність ізоляції громадян від різних загроз, що виникають в такі часи (наприклад дезінформації), інша група підтримує ідею необхідності формування навичок життя в умовах різних небезпек. Хоча остання ідея найбільше відповідає теорії стійкості, її практичне впровадження в життя викликає багато сумнівів і застережень.

Отже, протягом останнього десятиліття Європейський Союз планомірно інтегрує ідеї концепції стійкості у зовнішню і внутрішню політику, що пов'язано зі зростанням різних загроз і викликів в умовах невизначеності світового розвитку. Це зумовлено потребою підвищити стійкість європейської спільноти до непередбачуваних ситуацій і закріпити провідну роль ЄС у просуванні відповідних цінностей як на національному й регіональному рівнях, так і на міжнародній арені. Пандемія COVID-19 дещо змінила цей підхід і в поточний момент можна спостерігати фокусування уваги на внутрішній

політиці, зокрема прагненні виявити та акумулювати найбільш ефективні ресурси для боротьби з її наслідками й попередженні загроз, які вона актуалізувала. Важливою «старою» темою європейського дискурсу з питань стійкості залишається боротьба зі зміною клімату. У цій царині Європейський Союз поставив низку амбітних цілей й очікує, що їх досягнення до 2030 р. сприятиме формуванню більш високого рівня стійкості до кліматичних загроз на європейських теренах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Action Plan for Resilience in Crisis Prone Countries 2013-2020. European Commission. Commission Staff Working Document. – Mode of Access: https://ec.europa.eu/echo/files/policies/resilience/com_2013_227_ap_crisis_prone_countries_en.pdf (Last Access: 03.02.2021). – Title from the Screen.
2. A European Green Deal. European Commission. – Mode of Access: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (Last Access: 03.02.2021). – Title from the Screen.
3. A Roadmap for Recovery. Towards a more resilient, sustainable and fair future. – Mode of Access: <https://www.consilium.europa.eu/media/43384/roadmap-for-recovery-final-21-04-2020.pdf>. (Last Access: 03.02.2021). – Title from the Screen.
4. Building and measuring Europe's resilience. – Mode of Access: https://ec.europa.eu/newsroom/ENV/item-detail.cfm?item_id=604587&newsletter_id=300&utm_source=env_newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=Beyond%20GDP&utm_content=Building%20and%20measuring%20Europes%20resilience&lang=en#:~:text=What%20is%20resilience%3F&text=Resilience%20is%20about%20the%20capacity,reduce%20future%20risks%20and%20vulnerabilities (Last Access: 03.02.2021). – Title from the Screen.
5. Energy Union Package. European Commission. – Mode of Access: https://eur-lex.uropa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PDF (Last Access: 04.02.2021). – Title from the Screen.
6. EU Adaptation Strategy. European Commission. – Mode of Access: https://ec.europa.eu/clima/policies/adaptation/what_en#:~:text=The%20strategy%20aims%20to%20make,the%20impacts%20of%20climate%20change (Last Access: 03.02.2021). – Title from the Screen.
7. Holling, C. S. Resilience and Stability of Ecological Systems / C.S. Holling // Annual Review of Ecology and Systematics. – 1973. – №4. – P. 1–23.
8. Juncos A. E. Resilience as the new EU foreign policy paradigm: a pragmatist turn? / A. E. Juncos // European Security. – 2017. – Vol. 26. – Issue 1. – P. 1-18. – Mode of Access: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09662839.2016.1247809> (Last Access: 03.02.2021). – Title from the Screen.
9. Proposed Mission: A Climate Resilient Europe: Prepare Europe for climate disruptions and accelerate the transformation to a climate resilient and just Europe by 2030. Report of the Mission Board for Adaptation to Climate Change, including Societal. – Mode of Access: https://ec.europa.eu/info/publications/climate-resilient-europe_en (Last Access: 05.02.2021). – Title from the Screen.
10. The Rome Declaration. Council of the EU. – Mode of Access: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/25/rome-declaration/pdf> (Last Access: 06.02.2021). – Title from the Screen.

11. Resilience Reports. EU science Hub. The European Commission's science and Knowledge service. – Mode of Access:

<https://ec.europa.eu/jrc/en/research/crosscutting-activities/resilience/reports> (Last Access: 04.02.2021). – Title from the Screen.

12. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. – Mode of Access:

https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (Last Access: 03.02.2021). – Title from the Screen.

13. The Concept of EU Resilience in the Pandemic Era. Valdai discussion club. – Mode of Access: <https://valdaiclub.com/a/highlights/the-concept-of-resilience-of-the-european-union/> (Last Access: 03.02.2021). – Title from the Screen.

14. The EU Approach to Resilience: Learning from Food Security Crises. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. –

Mode of Access: https://ec.europa.eu/echo/files/policies/resilience/com_2012_586_resilience_en.pdf. (Last Access: 06.02.2021). – Title from the Screen.

References:

1. Action Plan for Resilience in Crisis Prone Countries 2013-2020. Commission Staff Working Document (2013). European Commission. Retrieved from https://ec.europa.eu/echo/files/policies/resilience/com_2013_227_ap_crisis_prone_countries_en.pdf.

2. A European Green Deal. European Commission. (2019). European Commission. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.

3. A Roadmap for Recovery. Towards a more resilient, sustainable and fair future (2013). European Commission (2020). Retrieved from

<https://www.consilium.europa.eu/media/43384/roadmap-for-recovery-final-21-04-2020.pdf>.

4. Building and measuring Europe's resilience (2017). European Commission. Retrieved from https://ec.europa.eu/newsroom/ENV/item-detail.cfm?item_id=604587&newsletter_id=300&utm_source=env_newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=Beyond%20GDP&utm_content=Building%20and%20measuring%20Europes%20resilience&lang=en#:~:text=What%20is%20resilience%3F&text=Resilience%20is%20about%20the%20capacity,reduce%20future%20risks%20and%20vulnerabilities.

5. Energy Union Package. European Commission (2015). European Commission. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PDF.

6. EU Adaptation Strategy. European Commission (2013). European Commission. Retrieved from <https://climate-adapt.eea.europa.eu/eu-adaptation-policy/strategy>.

7. Holling, C. S. (1973). Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1–23.

8. Juncos A. E. (2017). Resilience as the new EU foreign policy paradigm: a pragmatist turn. *European Security*, 26 (1), 1-18. Retrieved from:

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09662839.2016.1247809>.

9. Proposed Mission: 9. A Climate Resilient Europe: Prepare Europe for climate disruptions and accelerate the transformation to a climate resilient and just Europe by 2030. Report of the Mission Board for Adaptation to Climate Change, including Societal Transformation (2020). European Commission. Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/publications/climate-resilient-europe_en.

10. The Rome Declaration. Council of the EU. European Commission (2017). Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/25/rome-declaration/pdf>.

11. Resilience Reports. EU science Hub. The European Commission's science and Knowledge service (2020). European Commission. Retrieved from <https://ec.europa.eu/jrc/en/research/crosscutting-activities/resilience/reports>.

12. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy (2016). European Commission. Retrieved from https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf.

13. The Concept of EU Resilience in the Pandemic Era (2021). Valdaï discussion club. Retrieved from <https://valdaiclub.com/a/highlights/the-concept-of-resilience-of-the-european-union/>.

14. The EU Approach to Resilience: Learning from Food Security Crises. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council (2012). Retrieved from https://ec.europa.eu/echo/files/policies/resilience/com_2012_586_resilience_en.pdf.

Tetiana Perga

PhD in History, Senior Research Fellow

State Institution «Institute of World History of the National Academy of Science of Ukraine», Kyiv, Ukraine

CONCEPT OF RESILIENCE IN THE POLICY OF EUROPEAN UNION

Abstract. *The article addresses the concept of resilience, which has been extensively developed in recent decades both in the scientific and public discourse of the European Union and in its practical application. It was concluded that this was caused by threats and challenges such as the financial and economic crisis of 2008-2009, climate change, the increase in numerous natural disasters, the pandemic of coronavirus COVID-19, which has demonstrated the EU's growing vulnerability. Understanding of resilience by the European Union reflected in European Commission documents has been revealed. The main directions of implementation the concept of sustainability into European Union policies have been analyzed, including: foreign and domestic policies, financial and economic sustainability, assistance to countries vulnerable to various shocks, combating climate change. It has been found that the EU recognizes that the challenge of COVID-19 cannot be prevented, and therefore it seeks to increase the resilience not only of the entire Union, but also of member states. It has been suggested that building resilience is gradually becoming a new way to advance the European Union's value agenda, both in the European Community and in the international arena. European resilience discourse has been analyzed. The main trends of its development before and after the start of the COVID-19 pandemic have been demonstrated. It is noted that the spread of coronavirus has had a significant impact on public debate in the EU. In particular, there has been a shift in focus and emphasis on the internal transformations induced by the pandemic and the increasing resilience of health systems, as well as on such actual threats as misinformation and cyberterrorism. It has been established that an important issue that remains open is the identification of the most effective resources that will contribute to better addressing and building resilience to existing and new challenges (coronavirus, climate change) as well as new one.*

Key words: *resilience, European Union, foreign policy, domestic policy, climate change, integration, COVID-19.*

Надійшла до редколегії 8.02.2021

УДК: 327.3(496.5):061.1ЄС

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.06>

Олена Скрипник

канд. іст. наук, доц.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Київ, Україна

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-1904-3468>

Researcher ID: B-3343-2019

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ РЕСПУБЛІКИ АЛБАНІЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Анотація. У статті досліджено процес приєднання Албанії до Європейського Союзу в руслі прагнення країн Західних Балкан стати членами об'єднаної Європи. Проаналізовано передумови та розвиток процесу становлення європейської інтеграції в Республіці Албанія. Зроблено спробу аналізу реальних можливостей Албанії бути прийнятою в ЄС та інтересу цього інтеграційного об'єднання підтримувати двосторонню взаємодію з Албанією, незважаючи на відсутність необхідних економічних, політичних та інших підстав для прийняття її в ЄС. Виокремлено внутрішньо- і зовнішньополітичні події в Республіці Албанія, які безпосередньо впливали на співробітництво Албанії з Євросоюзом, як до початку активного євроінтеграційного діалогу, так і після цього. Здійснено огляд найважливіших питань та проблемних моментів щодо визначення початку відкриття переговорного процесу з Албанією щодо вступу в ЄС. Звернено увагу на успіхи Албанії в євроінтеграції які потрібно врахувати Україні в її євроінтеграційній політиці.

У ході дослідження було зроблено висновок про те, що прагнення Албанії увійти до складу Європейського союзу пов'язано з її бажанням стабілізувати країну, модернізувати внутрішньополітичну систему, поліпшити економічне становище, полегшити вирішення соціальних проблем, брати участь в механізмі перерозподілу фінансових ресурсів, а також підвищити свій політичний статус, використовуючи ті переваги, які дає членство в цій організації. Що ж до позиції ЄС, то офіційний Брюссель веде доволі стриману та виважену політику стосовно розширення своїх кордонів. Саме тому, у 2019 р. Франція внесла пропозиції щодо зміни процедури прийняття до об'єднання нових членів. Замість одночасного впровадження законів ЄС Париж пропонував зробити поетапний процес, а також надати ЄС право в будь-який момент припинити переговори про вступ.

Ключові слова: Албанія, країни Західних Балкан, Європейський Союз, Рада ЄС, європейська інтеграція, переговорний процес.

Постановка проблеми. Проголосивши євроінтеграцію як пріоритет у своїй зовнішній політиці Україні слід уважно стежити за євроінтеграцією тих країн, які вже отримали статус країни-кандидата ЄС та впритул наблизились до початку переговорного процесу щодо приєднання до Спільноти. Серед таких країн слід виокремити Албанію, адже у 2020 р. після неодноразових переговорів, та навіть блокування, ЄС узгодив розпочати процес переговорів про вступ Албанії до Європейського союзу.

Аналіз досліджень. Історія європейської інтеграції Республіки Албанія у вітчизняній історичній науці фактично не досліджувалась. Це пояснюється насамперед тим, що Албанія лише прямує в ЄС, і її євроінтеграцію розглядали

лише в контексті євроінтеграції країн Західних Балкан загалом. Перспективи членства в Європейському Союзі країн Західних Балкан досліджували Ю. А. Буланнікова [2], С. В. Горопаха [4], В. Г. Давидчук [6], М. А. Максакова [9], М. А. Миронова [10], О. А. Чумаченко [16]. Цікавим є дослідження Е. Ф. Черненка «Перспективы вступления Албании в Европейский Союз: желаемые и возможные» [15] в якій автор приходить до висновку, що в об'єднаній Європі немає єдності думок з приводу доцільності прийому Албанії в ЄС.

Мета статті полягає у дослідженні євроінтеграційної політики Албанії, визначені основних її етапів, та характеристики позиції ЄС щодо євроінтеграції Албанії. **Методологія дослідження** полягає у використанні методів джерелознавчого аналізу, а також проблемно-хронологічного, ретроспективного, порівняльно-історичного та інших методів історіографічних досліджень. Події розглядаються в їх взаємозв'язку та в сукупності виявлених історичних фактів. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше досліджено євроінтеграцію Албанії окремо від інших країн Західних Балкан.

Виклад основного матеріалу. Євроінтеграційна політика Албанії розпочалася ще у 1990-х рр., адже з початком впровадження політичних та економічних реформ питання європейської інтеграції постало головним пріоритетом внутрішньої та зовнішньої державної політики, яку підтримали понад 90% албанських громадян після багатьох років ізоляціоністської комуністичної диктатури.

Намір Албанії вступити в Європейський Союз зумовлений її прагненням розвивати всілякі форми співпраці з ЄС, та її участь в різних програмах і проектах. Якщо до середини 1990-х рр. це були договори про співпрацю і торгівлю, то пізніше – участь в проектах стабілізації і асоціювання для країн, які не є членами ЄС, при використанні допоміжних інструментів, таких як PHARE CBC – кооперація з прикордонними країнами.

Європейський Союзу у 1990-х рр. розглядав країни Західних Балкан, в тому числі Албанію, як регіон нестабільності, і тому ці країни не мали реальних перспектив об'єднання з ЄС. Адже становлення політики ЄС щодо даного регіону відбувалося в період розпаду Югославії, інтеграція відійшла на другий план, тому що, насамперед, потрібно було запобігти подальшому поширенню кризових явищ в регіоні і стабілізувати ситуацію на Балканах [2, с. 312].

Програма PHARE CBC підтримувала переважно проекти в сфері розвитку інфраструктури (транспорт і охорона довкілля) й економіки [12, с. 71]. Реалізація цілей партнерства ЄС та Албанії за період 1994 – 1999 рр. продовжилась підключенням до програми INTERREG II, яка передбачала такі

напрямки, як прикордонне співробітництво; енергетична безпека; раціональне використання джерел питної води, а також економічна інтеграція та зближення з нормами ЄС (прикордонних і статистичних служб). У зв'язку з таким станом справ Албанії, яка тільки що встановила інституційні відносини з ЄС, прикордонні країни Греція та Італія автоматично перетворювалися в головних партнерів Албанії. Бюджет на розвиток програми INTERREG II був передбачений в розмірі 3, 519 млрд Екю.

У квітні 1997 р. Рада ЄС запровадила регіональний підхід, що встановив політичні та економічні умови для розвитку двосторонніх відносин з 5 країнами регіону Західних Балкан, в тому числі і з Албанією, а саме: повага до демократичних принципів, прав людини, верховенство права, захист національних меншин, реформи у напрямку ринкової економіки, регіональне співробітництво [10, с. 30]. У генеральному Документі Рада ЄС висловила своє задоволення тим, що ситуація в Албанії поступово ставала стабільнішою. Було наголошено на тому, щоб в Албанії відбулися чесні парламентські вибори та прийняття нової конституції. Рада ЄС попросила компетентні органи вивчити можливість прийняття Спільних дій щодо загальних зусиль Європейського Союзу в Албанії та запропонувала допомогу у створенні життєздатних поліцейських сил в Албанії [25].

Новий тип договірних відносин між ЄС та Албанією встановлювався із з прийняттям у 1999 р. нової програми для балканських держав – Пакт стабільності для Південно-Східної Європи. Нова організація була покликана сприяти зняттю протиріч на Балканах і недопущенню повторення регіональних криз. Головна мета створення Пакту полягала в тому, щоб стабілізувати етнічну і соціально-політичну ситуацію в регіоні, сприяти росту економіки та інтегрувати даний регіон у європейську трансатлантичну спільноту. Пакт визнавав за НАТО провідну роль у сфері безпеки, а за ОБСЄ – у сфері демократії.

Також Албанія увійшла і до запровадженої ініціативи 2001 р. «Електронна Південно-Східна Європа», яка стала головним інструментом регіонального співробітництва у сфері інформаційно-комунікативних технологій. Робота Пакту стабільності сприяла тому, що у 2006 р. було підписано угоду про вільну торгівлю для Центральної Європи [14]. Але важливим було ще й те, що реалізація Пакту державами Західних Балкан передбачала би в перспективі можливість їх вступу в ЄС, за умов виконання Копенгагенських критерій.

Перспектива членства в ЄС була підтверджена й на засіданні Європейської Ради у м. Санта-Марія-да-Фейра (Португалія) 19 – 20 червня 2000 р.

Основними інструментами політики ЄС в регіоні мали стати: асиметрична лібералізація торгівлі, економічна, фінансова та бюджетна допомога, допомога у демократизації та становленні громадянського суспільства, гуманітарна допомога, співпраця у сфері правосуддя та внутрішніх справ, розвиток політичного діалогу [10, с. 32].

24 листопада 2000 р. відбувся саміт ЄС та Західних Балкан у м. Загреб, який було організовано за ініціативою Франції, що головувала в ЄС. Результатом заходу стало ухвалення його учасниками «Декларації Загребського саміту» [4, с. 51]. У Документі ЄС високо оцінив прогрес Албанії який був досягнутий після проведення техніко-економічних реформ, і закликав керівників країни продовжувати свої зусилля в даному напрямку. ЄС вирішив ще більше активізувати свою співпрацю з Албанією у напрямку проведення реформ, з цією метою було домовлено створити керівну групу ЄС/Албанії на високому рівні. Звіт групи мав бути представлений Раді ЄС до середини 2001 р., для підготовки до переговорів про угоду про стабілізацію та асоціацію [24]. Також Декларацією було запроваджено фінансовий інструмент допомоги регіону – програму CARDS.

Метою CARDS є підтримка та сприяння розвитку тісніших стосунків між регіонами своїх країн, з регіонами країн-членів ЄС та країн-кандидатів до вступу в ЄС в координації з іншими механізмами для транскордонного, транснаціонального та регіонального міжнародного співробітництва з країнами-не членами ЄС. Це означало, що програми PHARE CBC для Албанії мали бути виконані за допомогою нових програм CARDS. У рамках чинної, на той час, програми CARDS Албанія отримала невелику фінансову допомогу, їй було виділено лише 45,5 млн. євро, коли, натомість, Хорватія одержала 140 млн. євро передвступної допомоги [11, с. 106].

З 2000 по 2006 рр. Європейська Рада приділяла багато уваги активізації і розвитку нової програми передвступної допомоги – INTERREG IIIA, між Італією та Албанією і Грецією та Албанією. На цю програму виділено було 90 млн євро. Країни партнерства ЄС, в першу чергу Італія, Греція, Німеччина та ін., виступали за скасування візового режиму для Албанії, що відбулося в 2010 р. Брюссель ще в 2005 р. був готовий зробити це, але в умовах фінансової кризи, що охопила країни Єврозони, і зростання безробіття Євросоюз був змушений змінити тоді своє рішення [22].

Ще однією важливою подією була зустріч глав держав і урядів Європейського Союзу спільно з керівниками країн Західних Балкан у Салоніках (Греція) 21 червня 2003 р. Адже у прийнятій Декларації ЄС знову однозначно

підтвердив європейську перспективу країн Західних Балкан, у т. ч. Албанії, та зазначив, що майбутнє країн зазначеного регіону розглядається в складі Європейського Союзу за умови виконання Копенгагенських критеріїв. А запроваджений раніше ЄС Процес стабілізації та асоціації залишатиметься рамкою для європейського курсу країн Західних Балкан аж до їх майбутнього вступу. Варіант колективного вступу країн Західних Балкан відкидався та запроваджувався індивідуальний підхід [26]. Така чітка позиція ЄС розглядалась як доленосний сигнал стосовно подальших кроків в інвестування у довгостроковий мир, регіональну безпеку, стабільність, демократію та економічний розвиток на Західних Балканах. Таким чином у 2003 р. Албанія, поряд з іншими країнами Західних Балкан, була визнана потенційною країною для членства в ЄС.

Офіційні переговори про підготовку підписання договору щодо асоціації з албанською стороною планувалося розпочати в березні 2002 р., проте дати неодноразово переносились, і остаточно Угода про асоціацію і стабілізацію між Республікою Албанія та ЄС була підписана 12 червня 2006 р. Відповідно до Угоди цілями цієї Асоціації є: підтримка зусиль Албанії щодо зміцнення демократії та верховенства права; сприяння політичній, економічній та інституційній стабільності в Албанії, а також стабілізації регіону; забезпечення належних основ для політичного діалогу; підтримка зусиль Албанії щодо розвитку її економічного та міжнародного співробітництва шляхом наближення її до законодавства Співтовариства; підтримка зусиль Албанії щодо завершення переходу до ринкової економіки, сприяння гармонійним економічним відносинам і поступовому розвитку зони вільної торгівлі між Співтовариством та Албанією [25].

Поширивши дію політики консолідації на Албанію, ЄС постав перед складним історичним завданням – економічне відставання цієї балканської країни було набагато більшим, ніж будь-яких інших держав, що вступали в ЄС. Таке гальмування стало наслідком великих структурних проблем, що сформувалися ще в роки адміністративно-командної системи. Саме по причині кризи в національній економіці, попри надані офіційним Брюсселем обіцянки та започатковану підготовку до членства, процес вступу в ЄС Албанії сповільнився. Угода з нею про стабілізацію і асоціацію набула чинності тільки через три роки після підписання та ратифікації Європарламентом і всіма державами Євросоюзу.

28 квітня 2009 р. Албанія подала офіційну заявку на вступ в ЄС. Проте затвердили її лише в червні 2014 р., попередньо скасувавши візовий режим для

албанських громадян в грудні 2010 р. У звіті Єврокомісії від 4 червня 2014 р. відзначалась готовність Албанії до отримання статусу країни-кандидата ЄС. Проте наголошувалось на необхідності продовження реформ для подальшої інтеграції до ЄС. У цьому звіті також було визначено проблеми, які необхідно подолати Албанії для подальшого рішучого просування на шляху інтеграції до ЄС. Насамперед, на боротьбі з корупцією, а саме запровадження законодавства щодо декларування майна, посилення розслідування справ про корупцію, запровадження жорсткішої відповідальності за звинуваченням у корупції, проведення судової реформи. Було зроблено акцент на продовженні боротьби Албанії з організованою злочинністю, завдяки посиленому міжвідомчому співробітництву, підвищенню ефективності ініціативних розслідувань та систематичному використанню фінансових розслідувань, посиленню свого міжнародного та регіонального співробітництва, в тому числі з Європолом, та активізації зусиль у боротьбі з усіма формами організованої злочинності [23].

Саме *за таких обставин* Албанія отримала офіційний статус країни-кандидата в ЄС. Значну підтримку Албанії надавала канцлер Німеччини Ангела Меркель. У той же час колишній Голова Єврокомісії Ж. Баррозу досить обережно ставився до можливого членства Албанії в ЄС [15, с. 111]. У привітанні до Албанії Комісар ЄС Штефан Фюле зауважив, що надання статусу кандидата є логічним наслідком зусиль Албанії щодо реформ. У той же час він закликав продовжувати існуючі реформи та розпочинати нові реформи, необхідні для підготовки Албанії для початку переговорів про вступ в ЄС [21].

Що ж на практиці для Албанії означав статус країни-кандидата ЄС? Насамперед, це був важливий політичний сигнал для країни та її громадян, який свідчив про те, що країна переходить до наступної фази процесу європейської інтеграції. З економічної точки зору статус кандидата заохочує іноземні інвестиції та, як результат, призведе до створення робочих місць.

Статус кандидата підняв відносини між Албанією та ЄС на більш високий рівень: Албанія отримує запрошення на засідання Ради, відкриті для країн-кандидатів, бере участь у засіданнях Агентства з основних прав (Fundamental Rights Agency) у якості спостерігача. Також створюються спільні комітети між Албанією та Комітетом регіонів, Економічним та соціальним комітетом. Будучи країною-кандидатом, Албанія продовжує отримувати фінансову допомогу від ЄС в рамках Інструменту попередньої допомоги (IPA) з метою проведення всебічних реформ та стратегічних інвестицій [21].

Після отримання статусу країни-кандидата, ЄС продовжує з Албанією переговори по 35 економічним напрямками. В період 2014 – 2020 рр. від

Албанії вимагалось надання детальної інформації про досягненням в обумовлених секторах з подальшою оцінкою ЄС.

Тож, на проведенні яких реформ наполягав Європейський Союз? Насамперед, реформи мали бути спрямовані на зміцнення законодавчого процесу, виборчої системи в органах місцевого самоврядування та правосуддя. Уряд і парламент зобов'язалися вживати спеціальних заходів для забезпечення належного функціонування парламенту. ЄС наполягав, щоб всі заходи ґрунтувались на конструктивному політичному діалозі між усіма сторонами і забезпечували взаємодію з незалежними установами з метою підвищення ефективності регулюючих функцій і забезпечення прозорості законодавчого процесу, а також зміцнення адміністративного потенціалу парламенту [17]. Для прискорення темпів справедливого зростання Албанії необхідно було провести реформи, для підвищення продуктивності і конкурентоспроможності в економіці, створення більше робочих місць і покращення управління з надання державних послуг.

Визнаючи ці проблеми, уряд Албанії в останні роки приступив до здійснення широкомасштабної програми реформ, сфокусованої на макроекономічній і податково-бюджетній стійкості, стабілізації фінансового сектора, енергетичних проблемах, пенсії і територіальному управлінні.

В ці роки Албанія здійснювала модернізацію економіки, налагоджувала внутрішню політику та розвивала зовнішньополітичні зв'язки. А саме, в серпні 2014 р. Радою міністрів Албанії за підтримки ЄС була прийнята Стратегія комплексного управління кордонами 2014 – 20120 рр., в якій відображені питання координації та співпраці між усіма органами влади та державними установами, які беруть участь в забезпеченні безпеки [15, с. 111].

За останні роки можна помітити певні успіхи в економічному розвитку Албанії, які до речі, пов'язані як з організаційно-фінансовою підтримкою ЄС так і її власними зусиллями. Спостерігається досить низький рівень інфляції, зростання ВВП, зменшення технічних бар'єрів в торгівлі, відносна стабільність банківської системи. При цьому зберігаються кредитні та боргові ризики. Можна також відзначити деякі успіхи в області освіти, прогрес спостерігається в транспортній системі, інфраструктурі, енергетиці [17].

У 2018 р. економічне зростання склало 4,2 % в значній мірі завдяки зростанню споживання в сільськогосподарському секторі та інвестицій. При чисельності населення близько 3 млн. чоловік в розрахунку на душу населення ВВП досить скромні. Відбулося збільшення числа робочих місць, особливо в промисловості (3,9 % в промисловості і 2,5 % в сфері послуг). Рівень безробіття

знизився на 1,5 % до рівня 12,3 %. Державний борг скоротився до 68,6 % ВВП. Дефіцит бюджету склав 1,5 % ВВП. Інфляція склала 2 %, що нижче цільових 3 %. Покращився стан торгового балансу. Дефіцит рахунку поточних операцій в платіжному балансі склав 6,3 % в порівнянні з 7,5 % в 2017 р. Прямі іноземні інвестиції продемонстрували зростання 6,4 %, що дозволило повністю покрити дефіцит рахунку поточних операцій.

За підсумками 2018 р., економіка Албанії зросла на 4,2 %. Намагаючись вступити до ЄС, Албанія і надалі покращує свій інвестиційний клімат і розширює доступ іноземного капіталу на свої ринки [17]. Загалом в Албанії відбувався незначний прогрес, а з 2019 р. зростання економіки сповільнилося, що пов'язано з рядом різних чинників: слабо диверсифікована економіка, старіння й імміграція, неформальна економіка, підриває доходи уряду, високий рівень бідності (ВВП на душу населення становить 30 % від середнього показника по Європі), низькокваліфікована робоча сила. Про це йдеться в дослідженні, проведеному аналітиками Soface і присвяченому основним трендам в світовій економіці [18].

Такі негативні фактори прямо впливали на початок переговорів щодо вступу Албанії в ЄС. 17 травня 2018 р. відбувся саміт ЄС і Західних Балкан в Софії, який приніс цим країнам деяке розчарування, оскільки декларація, прийнята за його підсумками, не містила ніякої конкретики з приводу термінів вступу цих країн в ЄС.

9-10 липня 2018 р. відбувся саміт країн Західних Балкан за участю керівників ряду держав-членів ЄС і Європейської Ради. Обговорювалися питання розвитку економіки регіону і розширення співпраці, впровадження новітніх технологій та забезпечення зайнятості молодого покоління для запобігання від'їзду в інші країни. Однак нічого про конкретні терміни вступу країн регіону в ЄС сказано не було. У висновках Рада ЄС визначила шлях до відкриття переговорів про вступ Албанії у червні 2019 р. залежно від прогресу, досягнутих у таких ключових сферах, як судочинство, боротьба з корупцією та організованою злочинністю, спецслужби та державне управління [20].

29 травня 2019 р. Європейська Комісія рекомендувала країнам-членам Євросоюзу почати переговори з Північною Македонією та Албанією про їх вступ до блоку. У своїх висновках від червня 2019 р. Рада ЄС врахувала рекомендацію Комісії. Проте на той час переговори так і не розпочались. Заважало відкриттю переговорного процесу нестабільність у внутрішній політиці країни. Адже на початку 2019 р. в країні відбулися антиурядові демонстрації, метою яких була відставка прем'єр-міністра країни та проведення

дострокових виборів [13]. 17 жовтня 2019 р. на саміті ЄС Франція, Данія та Нідерланди заблокували рішення про початок перемовин для вступу Північної Македонії до об'єднання. Окремо проти перемовин із Албанією висловилася лише Франція [5].

У листопаді 2019 р. Франція також направила іншим державам-членам Європейського Союзу пропозиції щодо зміни процедури прийняття до об'єднання нових членів. Замість одночасного впровадження законів ЄС Париж пропонував зробити поетапний процес, а також надати ЄС право в будь-який момент припинити переговори про вступ.

Після того як політичні партії Албанії досягли згоди щодо виборчої реформи, яка має гарантувати проведення вільних та чесних виборів, що було ключовою умовою для початку перемовин про вступ до ЄС, переговори знову відновились. У нових домовленостях йдеться про електронну ідентифікацію виборців, деполітизацію органів, що займаються організацією виборів, та низку інших процедурних питань відповідно до рекомендацій ОБСЄ [1].

Уже в березні 2020 р. Рада ЄС знову вирішує розпочати переговори про процес приєднання з Албанією [20]. Зокрема, Албанії пропонувалося завершити виборчу реформу згідно з рекомендаціями ОБСЄ/БДПЛ, забезпечити прозорість фінансування політичних партій та виборчих кампаній, продовжити виконання судової реформи, включаючи діяльність Конституційного та Вищого судів, відповідно до міжнародних стандартів та висновкам Венеціанської Комісії, а також завершити створення антикорупційного суду та спеціалізованих структур по боротьбі з організованою злочинністю. Також пропонувалося зміцнити співпрацю з країнами-членами у боротьбі проти корупції та організованої злочинності та виконувати план дій з виконання рекомендацій FATF (Оперативної групи з фінансових дій – Financial Action Task Force). Ще одна умова – країна має подолати таке явище, як необґрунтовані заявки на надання притулку та забезпечити репатріацію. Нарешті, Албанія мала внести доповнення у національне законодавство про медіа відповідно до рекомендацій Венеціанської Комісії [7].

Таким чином, у березні 2020 р. Європейський Союз узгодив початок переговорів про членство Албанії та Північної Македонії. Це рішення було ухвалене на засіданні Ради ЄС з європейських справ, яке проводилося у режимі телеконференції через обмеження, пов'язані з епідемією коронавірусу.

За процедурою, тепер дві держави-кандидати та ЄС проводитимуть переговори щодо угоди про їхнє членство. В рамках переговорів буде

оцінюватися готовність до вступу до Євросоюзу за усіма критеріями, від відповідності законодавства до дотримання принципів верховенства права. У підсумку, за узгодження повного тексту угоди, країни можуть стати повноцінними членами ЄС.

6 травня 2020 р. відбувся відеосаміт ЄС, під час якого лідери ЄС підтвердили «однозначну підтримку європейської перспективи» для країн Західних Балкан, але в заключній декларації не було згадок про часові рамки вступу країн регіону до блоку [8].

Поступово Албанія намагається виконувати всі умови для початку переговорного процесу. У вересні 2020 р. Президент Албанії призначив 25 квітня 2021 р. датою наступних парламентських виборів у країні, що є ключовою умовою для початку переговорів про вступ до Європейського Союзу. Вибори в Албанії завжди оскаржувалися і позначалися порушеннями, включаючи підкуп виборців і маніпуляції з підрахунком голосів. Тому, ЄС очікує від країни проведення чесних та демократичних виборів [3].

Висновки. Прагнення Албанії увійти до складу Європейського Союзу пов'язано з її бажанням стабілізувати країну, модернізувати внутрішньополітичну систему, поліпшити економічне становище, полегшити вирішення соціальних проблем, брати участь в механізмі перерозподілу фінансових ресурсів, а також підвищити свій політичний статус, використовуючи ті переваги, які дає членство в цій організації. Проте шлях до ЄС виявився для Албанії доволі непростим. Адже ЄС хоча і висловлював однозначну підтримку євроінтеграції Албанії, не поспішав говорити про майбутнє її членство у Співтоваристві. За останні роки в рамках підготовки до вступу в Євросоюз Албанії вдалося дещо поліпшити своє економічне становище, провести ряд реформ які спрямовані на демократизацію країни, в значній мірі завдяки фінансовій підтримці ЄС. І як наслідок у березні 2020 р. ЄС оголосив початок переговорного процесу про вступ Албанії в ЄС.

В контексті проблеми хочеться звернути увагу на те, що Україна у руслі своєї євроінтеграційної політики повинна обов'язково стежити за успіхами та невдачами країн-кандидатів в ЄС, аби враховувати ті досягнення які наблизять нашу державу до Спільноти, та не допускати тих помилок як сповільнюють процес євроінтеграції. Насамперед мова йде про боротьбу з корупцією, адже серед перших завдань Албанії на шляху євроінтеграції ЄС вимагав саме проведення антикорупційної політики. Ті ж самі вимоги, майже щодня, надсилає ЄС і Україні, відзначаючи, що боротьба з корупцією є найбільшою проблемою України на шляху євроінтеграції.

Перспективи подальшого дослідження. Зважаючи на важливість вивчення досвіду євроінтеграційної політики тих країн які отримали статус країни-кандидата ЄС дана проблема потребує подальшої розробки та подальшого спостереження за переговорним процесом до моменту вступу Албанії в ЄС.

Список використаних джерел і літератури:

1. Албанія наблизилась до виконання ключової умови ЄС для початку перемовин про членство [Електронний ресурс] // Українська правда. – 6.06.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/06/6/7110804/> – Дата звернення: 13.02.2021.
2. Буланникова Ю. А. Процесс интеграции стран Западных Балкан в Евросоюз / Ю. А. Буланникова // Вестник МГИМО-Университета. – 2010. – №2. – С. 311 – 318.
3. В Албанії визначили дату парламентських виборів [Електронний ресурс] // Українська правда. – 7.09.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/09/7/7114041/> – Дата звернення: 13.02.2021.
4. Горопаха С. В. Интеграция Республики Хорватия в Европейский Союз (1992–2013 гг.) : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / С. В. Горопаха. – Київ, 2018. – 226 с.
5. Губар О. ЄС не погодив початок переговорів про вступ з Албанією та Північною Македонією [Електронний ресурс] / О. Губар // DW. – 16.10.2019. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/> – Дата звернення: 12.02.2021.
6. Давидчук В. Г. Перспективи вступу держав Західних Балкан до Європейського Союзу / В. Г. Давидчук // Наукові записки студентів та аспірантів. Серія «Міжнародні відносини». – 2020. – Вип. 5. – С. 134–140.
7. ЄС окреслив передумови для початку перемовин з Албанією щодо її членства [Електронний ресурс] // УКРІНФОРМ. – 25.03.2020. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2904974-es-okresliv-peredumovi-dla-pocatku-peremovin-z-albanie-u-sodo-ii-clenstva.html> – Дата звернення: 11.02.2021.
8. ЄС підтвердив перспективу Західних Балкан, але ні слова про терміни переговорів [Електронний ресурс] // Українська правда. – 7.05.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/05/7/7109622/> – Дата звернення: 10.02.2021.
9. Максакова М. А. Страны Западных Балкан на пути в Европейский Союз: проблемы и перспективы / М. А. Максакова // Российский внешнеэкономический вестник. – 2016. – № 11. – С. 42–55.
10. Миронова М. А. Еволюція політики ЄС щодо країн Західних Балкан. / М. А. Миронова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – С. 28–37.
11. Павлюк Т. Передвступна допомога Європейського Союзу для Хорватії. / Т. Павлюк // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Міжнародні відносини. – 2010. – Вип. 2. – С. 105–118.
12. Стрижакова А. Ю. Механізми державного управління розвитком транскордонного співробітництва між Україною та країнами Європейського Союзу : дис. ... канд. наук з держ. управ. : 25.00.02 / А. Ю. Стрижакова. – Маріуполь, 2017. – 248 с.
13. У столиці Албанії демонстранти намагалися прорватися до парламенту [Електронний ресурс] // DW. – 16.03.2019. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/> – Дата звернення: 10.02.2021.
14. Черепанов С. Пакт Стабільності для Південно-Східної Європи: уроки регіональної політики для України [Електронний ресурс] / С. Черепанов. – Режим доступу: <https://pandia.ru/text/79/487/22613.php> – Дата звернення: 09.02.2021.
15. Черненко Е.Ф. Перспективы вступления Албании в Европейский Союз: желаемые и возможные / Е. Ф. Черненко // Актуальные проблемы современной науки и практики. – 2019. – № 2. – С. 107–115.

16. Чумаченко О. А. Політика розширення Європейського Союзу в Західних Балканах: основні ризики та шляхи їх подолання / О. А. Чумаченко // Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – К.: КиМУ, 2010. – Вип. 1. – С. 132–146.

17. Экономика Албании, нынешнее состояние и прогноз на будущее [Электронный ресурс] // MINDINVEST. Деловой портал. Новости экономики, бизнеса и инноваций. – 19.02.2019. – Режим доступа: <http://mindinvest.ru/ekonomika-albanii-nyneshnee-sostoyanie-i-prognoz-na-budushhee/> – Дата обращения: 12.02.2021.

18. Экономика Албании [Электронный ресурс] // TADVISER. – 24.03.2020. – Режим доступа:

https://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%AD%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%90%D0%BB%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B8 – Дата обращения: 14.02.2021.

19. 2003-rd Council meeting – General Affairs – Luxembourg, 29/30 April 1997 [Electronic resource] // European Commission. – Mode of Access: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_97_129 – last Access: 13.02.2021.

20. Albania. Membership status [Electronic resource] // European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations. – Mode of Access: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/albania_en – last Access: 09.02.2021.

21. EU candidate status for Albania (24/06/2014) [Electronic resource] – Brussels, 24 June 2014. – Mode of Access: https://web.archive.org/web/20140725052431/http://eeas.europa.eu/delegations/albania/press_corner/all_news/news/2014/20140624_01_en.htm – last Access: 09.02.2021.

22. Interreg III B – CADSES [Electronic resource] // European Commission. – Mode of Access: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2000-2006/european/interreg-iii-b-cadses – last Access: 09.02.2021.

23. Report from the Commission to the council and the European Parliament on Albania's Progress in the Fight Against Corruption and Organised Crime and in the Judicial Reform [Electronic resource] – Brussels, 04.06.2014. – Mode of Access: https://web.archive.org/web/20140808073159/http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/al_report_june_2014.pdf – last Access: 09.02.2021.

24. Zagreb summit. Final declaration [Electronic resource]. – Mode of Access: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/er/Declang4.doc.html – last Access: 11.02.2021.

25. Stabilization and association agreement between the European Communities and their member states, of the one part, and the Republic of Albania, of the other part [Electronic resource]. – Mode of Access: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/st08164.06_en.pdf – last Access: 10.02.2021.

26. Thessaloniki European Council 19 and 20 June 2003 Presidency conclusions [Electronic resource] // European Commission. – Mode of Access: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_03_3 – last Access: 12.02.2021.

References:

1. Albaniya nablyzylas' do vykonannya klyuchovoyi umovy YES dlya pochatku peremovyn pro chlenstvo. (2020). Mode of Access: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/06/6/7110804/> (in Ukrainian).

2. Bulannikova, YU. A. (2010) Protsess integratsii stran Zapadnykh Balkan v Yevrosoyuz (The process of integration of the Western Balkan countries into the European Union). *Vestnik MGIMO-Universiteta*, 2, 311–318. (in Russian).

3. V Albaniyi vyznachyly datu parlament-s'kykh vyboriv. (2020). *Ukrayins'ka Pravda*. Mode of Access: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/09/7/7114041/> (in Ukrainian).

4. Horopakha, S. V. (2018). *Intehratsiya Respubliki Khorvatiya v Yevropeys'kyy Soyuz (1992–2013 rr.)*. Unpublished thesis (PhD in History), Kyiv: Kyyivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka (in Ukrainian).
5. Hubar, O. (2019). YES ne pohodyv pochatok perehovoriv pro vstup z Albaniyeyu ta Pivnichnoyu Makedoniyeyu (EU does not agree to start accession talks with Albania and Northern Macedonia). *DW*. Mode of Access: <https://www.dw.com/uk> (in Ukrainian).
6. Davydchuk, V. H. (2020). Perspektivy vstupu derzhav Zakhidnykh Balkan do Yevropeys'koho Soyuzu (Prospects for the accession of the Western Balkan countries to the European Union). *Naukovi zapysky studentiv ta aspirantiv. Seriya «Mizhнародni vidnosyny»*, 5, 134–140. (in Ukrainian).
7. YES okreslyv peredumovy dlya pochatku peremovyn z Albaniyeyu shchodo yiyi chlenstva. (2020). *UKRINFORM*. Mode of Access: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2904974-es-okresliv-peredumovi-dla-poccatku-peremovin-z-albanie-u-sodo-ii-clenstva.html> (in Ukrainian).
8. YES pidtverdyv perspektyvu Zakhidnykh Balkan, ale ni slova pro termyny perehovoriv. (2020). *Ukrayins'ka pravda*. Mode of Access: <https://www.euointegration.com.ua/news/2020/05/7/7109622/> (in Ukrainian).
9. Maksakova, M. A. (2016). Strany Zapadnykh Balkan na puti v Yevropeyskiy Soyuz: problemy i perspektivy (Western Balkan countries on their way to the European Union: problems and prospects). *Rossiyskiy vneshneekonomicheskyy vestnik*, 11, 42–55. (in Russian).
10. Myronova, M. A. (2010). Evolyutsiya polityky YES shchodo krayin Zakhidnykh Balkan (Evolution of EU policy towards the Western Balkans.). *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 28–37. (in Ukrainian).
11. Pavlyuk, T. (2010). Peredvstupna dopomoha Yevropeys'koho Soyuzu dlya Khorvatiyi (European Union pre-accession assistance to Croatia.). *Naukovi zapysky [Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya"]*, 2, 105–118. (in Ukrainian).
12. Stryzhakova, A. YU. (2017). *Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnya rozvytkom transkordonnoho spivrobitnytstva mizh Ukrayinoyu ta krayinamy Yevropeys'koho Soyuzu*. Unpublished thesis (PhD), Mariupol (in Ukrainian).
13. U stolytsi Albanii demonstranty namahalysya proratysya do parlamentu. (2019). *DW*. Mode of Access: <https://www.dw.com/uk/> (in Ukrainian).
14. Cherepanov, S. Pakt Stabil'nosti dlya Pivdenno-Skhidnoyi Yevropy: uroky rehional'noyi polityky dlya Ukrayiny. Mode of Access: <https://pandia.ru/text/79/487/22613.php> (in Ukrainian).
15. Chernenko, Ye. F. (2019). Perspektivy vstupleniya Albanii v Yevropeyskiy Soyuz: zhelayemye i vozmozhnyye (Prospects for Albania's accession to the European Union: desired and possible). *Aktual'nyye problemy sovremennoy nauki i praktiki*, 2, 107–115. (in Russian).
16. Chumachenko, O. A. (2010). Polityka rozshyrennya Yevropeys'koho Soyuzu v Zakhidnykh Balkanakh: osnovni ryzyky ta shlyakhy yikh podolannya (EU enlargement policy in the Western Balkans: main risks and ways to overcome them). *Problemy mizhnarodnykh vidnosyn: Zb. nauk. Pr.*, 1, 132–146. (in Ukrainian).
17. Ekonomika Albanii, nyneshneye sostoyaniye i prognoz na budushcheye. (2019). *MINDINVEST. Delovoy portal. Novosti ekonomiki, biznesa i innovatsiy*. Mode of Access: <http://mindinvest.ru/ekonomika-albanii-nyneshnee-sostoyanie-i-prognoz-na-budushhee/> (in Russian).
18. Ekonomika Albanii. (2020). *TADVISER*. Mode of Access: https://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%AD%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%90%D0%BB%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B8 (in Russian).
19. 2003-rd Council meeting – General Affairs – Luxembourg, 29/30 April 1997. *European Commission*. Mode of Access: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_97_129 (in English).

20. Albania. Membership status. *European Neighborhood Policy And Enlargement Negotiations*. Mode of Access: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/albania_en (in English).

21. EU candidate status for Albania (24/06/2014). Mode of Access: https://web.archive.org/web/20140725052431/http://eeas.europa.eu/delegations/albania/press_corner/all_news/news/2014/20140624_01_en.htm (in English).

22. Interreg III B – CADSES. *European Commission*. Mode of Access: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2000-2006/european/interreg-iii-b-cadses (in English).

23. Report from the Commission to the council and the European Parliament on Albania's Progress in the Fight Against Corruption and Organized Crime and in the Judicial Reform. (2014). Mode of Access: https://web.archive.org/web/20140808073159/http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/al_report_june_2014.pdf (in English).

24. Zagreb summit. Final declaration. Mode of Access: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/er/Declang4.doc.html (in English).

25. Stabilization and association agreement between the European Communities and their member states, of the one part, and the Republic of Albania, of the other part. Mode of Access: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/st08164.06_en.pdf (in English).

26. Thessaloniki European Council 19 and 20 June 2003 Presidency conclusions. *European Commission*. Mode of Access: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_03_3 (in English).

Olena Skripnik

PhD in History, Associate Professor

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Kyiv, Ukraine

PECULIARITIES OF THE PROCESS OF INTEGRATION OF THE REPUBLIC OF ALBANIA TO THE EUROPEAN UNION

Abstract. *The purpose of the article is to explore the process of joining Albania to the European Union in the mainstream of the lands of the Western Balkans became members of the united Europe. The preconditions and development of the process of formation of European integration in the Republic of Albania analyzed. Is undertaken an attempt at the analysis of the real possibilities of Albania to be taken in the European Union and the interest of this integrated association to maintain double-sided cooperation with Albania, in spite of the absence of necessary economic, political and other bases for its adoption in the European Union.*

Special attention is given to the domestic and foreign policy developments in the Republic of Albania, which directly influenced Albania's cooperation with the European Union before and after the beginning of the active euro-integration dialogue. Special emphasis made on an overview of the most important issues and problematic moments on determining the start of the EU accession negotiation process with Albania.

The methodology of the research based on the principles of systemicity, authenticity, historicism, logics. General scientific (analysis, synthesis, generalization) and special-historical (historical-typological, historical-system) methods have been used.

The scientific novelty is that for the first time the European integration of Albania studied separately from other countries of the Western Balkans.

The studies concluded that Albania's desire to join the European Union linked to its desire to stabilize the country, modernize the domestic political system, improve the economic situation, facilitate the solution of social problems, participate in the mechanism of redistribution of financial resources, to enhance its political status by taking advantage of the benefits of membership in this

organization. As for the EU's position, official Brussels is pursuing a rather restrained and balanced policy of expanding its borders.

Key words: *Albania, Western Balkans, European Union, Council of the EU, European integration, negotiation process.*

Надійшла до редколегії 26.02.2021

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 94(47+57)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.07>

Yurii Kotliar

Dr. Habil (History), Professor

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2222-3857>

HISTORICAL MEMORY AND HISTORICAL SCIENCE: EUROPEAN AND UKRAINIAN DISCOURSES

Abstract. *The current paper is aimed at exploring the level of theoretical understanding of the historical memory concept. The researcher considers the phenomenon of historical memory in the historical-scientific context, including studies of leading European (P. Nora, P. Ricoeur, J. Rüsen, M. Halbwachs) and Ukrainian scientists (P. Verbytska, Ya. Hrytsak, Ya. Dashkevych, L. Zashkilniak, H. Kasianov, A. Kyrydon, L. Nahorna, M. Riabchuk, N. Yakovenko).*

The problem of historical memory has a wide field of interest in the modern scientific literature. Not only historians and political scientists, but also philosophers, sociologists, culturologists, linguists join the study of such a complex phenomenon. The paper explores the phenomenon of historical memory, its role and place in the system of social values. The culture of historical memory, mechanisms of functioning and interrelation of historical memory and national/regional identity are analyzed by using European experience to understand the connection between the past, present and future.

The comprehension of historical memory takes place within different sciences and, depending on it, acquires a characteristic theoretical coloring. In the context of historical research, there is a clear understanding of the order that exists between the past, present and future. Moreover, historical memory not only establishes a causal connection from the past to the future through the present, but also influences the evaluative characteristics of the past and the retrospective vision of our present. Historical memory is «genetically» programmed for evaluation. It is characterized not only by recollection and reproduction, but also by a kind of reflex of perception or non-perception, approval or condemnation. Therefore, every historical fact becomes the object of meticulous analysis.

Historical memory is not history, but a form of representation of the past that historians explore.

Key words: *historical memory, history, culture, theory, Europe, Ukraine, discourse.*

Research Issue and Its Significance. *The understanding of the «historical memory» phenomenon plays a significant role at the present stage of the historical science development. The essence of historical memory is to preserve in the public consciousness the most substantial information, which is a kind of experience generalization.*

The problem of historical memory has a wide field of interest in the modern scientific literature. The study of such a complex concept joins not only historians

and political scientists, but also philosophers, sociologists, cultural studies researchers and linguists. They explore the phenomenon of historical memory, its role and place in the system of social values; analyze the culture of historical memory, mechanisms of its functioning and interconnecting of historical memory and national / regional identity. In this regard, European experience is applied for understanding the connection between the past, modern and future. However, there is no pure consensus on the relation between the concepts of «historical memory» and «historical science» in the scientific world.

Theoretical Foundations of the Historical Memory Research. The problem of comprehension of historical memory in the modern scientific environment has become not merely interdisciplinary: it could be considered as meta-disciplinary, since it specifies the algorithm for coordinating cognitive efforts of researchers in such spheres as history and psychology, philosophical anthropology and religious studies, cultural studies and sociology, ethics and aesthetics. No one branch of socio-human knowledge rests beyond the consideration of historical memory as a spiritual resource of civilization, the pantheon of national identity, the basis of culture and morality. Consequently, historical memory can be attributed to the type of pragmatic knowledge – applied and philosophical-ideological ones. Simultaneously, it exists in the two following planes: diachronic (genetic, temporal), which provides consideration of sequential-linear change of events in time, and synchronous (structural), which creates an opportunity for a synchronous analysis of ties, structures and geopolitical influences [8, p. 8].

Kyiver historian Alla Kyrydon believes that the expansion of the theoretical horizon, methodological and categorical apparatus in the academic environment, actualizes the problem of «memory» study. This phenomenon has become the subject of scientific explorations in various fields of knowledge – history, sociology, culture, philosophy, political science, ethnology and psychology, and also has led to the emergence of the new areas of social and humanitarian knowledge (sociology of memory, mnemonic psychology, phenomenology of memory and mnemonic hermeneutics of culture etc.) [6, p. 151].

In accordance to the Ukrainian historian and ethnopolitical researcher Larysa Nahorna, an interdisciplinary scientific direction, which specially investigates the sphere of memory, has been formed in our time. It joins the general flow of cultural sciences, but retains relative autonomy and has its substantive field. However, the discussed trend remains in a complex and not completely clarified relationship with the system of historical sciences. As far as the research methods are concerned, it is traced the commonality of approaches with those that are fixed in discoursology,

which already has been fighting for the status of sub-discipline in the system of political sciences [8, p. 6].

Novelty of Research. The document is one of the most comprehensive domestic studies of historical memory, based not only on the conclusions and visions of Ukrainian scientists, but researchers from Western Europe as well. Moreover, the author reveals his own vision of the historical science structure, which combines different versions of historical memory. For this reason, *the purpose of our research* is the intention to investigate the level of theoretical comprehension of the historical memory notion and to consider the phenomenon of historical memory in the scientific historical context.

Body of Research. The genetic link between history and memory is so evident that historical memory is often identified as the process of historical knowledge. At the household level, history as science and historical memory are in the same plane, thus, the question of the possibility of confrontational interaction between them does not even arise. However, everything is not so evident.

Analyzing the relationship between history and memory, the Kyiver historian Heorhii Kasianov believes that they can be reduced to the following positions: 1) history and memory are opposed, even considered as incompatible phenomena; 2) history and memory are equalized; 3) history and memory are treated as forms of understanding, interpreting and representing of the past that are in the process of constant interaction and mutual complement. The first and the third approaches are usually related to research and analytical operations; they are mostly connected with the field of scientific activity. The equalizing of history and memory is an action, which is more typical for socio-political, journalistic, and ideological discourses [5, p. 119].

The problem of historical memory is not new – it was investigated even in the XIX century as a phenomenon of preservation and transfer of information about past events that have been considered valuable in terms of present and future. In the 1930s, the French sociologist Maurice Halbwachs defined the social nature of memory and introduced the concept of «collective memory» as a social construct, where the relevant communities and groups create and preserve in order to interpret the past and present events. According to Halbwachs, individuals cannot maintain and activate personal memories, which are not constructed within the social boundaries (of religion, customs, nation and family, etc.), and not supported by the mentioned groups [16, p. 61].

Comparing historical memory and historical science, Halbwachs has argued that historical memory consists of numerous voices of different groups. For this reason, it

is unreliable; it modernizes the aforementioned and could be effective during repetitions only. Whereas, history deals with the unique events, since it is documented and critically distanced from the present; and the historical narrative is monolithic. Halbwachs has noted that history begins when a tradition ends and social memory is dying and decaying [16, p. 53].

According to the historian, the following two core features that differ historical memory from pure history could be highlighted. Firstly, it has no clear divisions (in periods or schemes), which are typical for historical science. Memory is a continuous flow of thoughts. It is stored only in the consciousness of a group that supports it. Secondly, in contrast to history that, as a science, tries to be universal (despite all divisions in national histories there is actually only one united history), several variants of historical memory can coexist simultaneously.

At the end of the XX century, the theme of historical memory received a new impetus for study, when historians were engaged in the study of historical consciousness, segregating the stable structures in it, particularly, historical memory. The German historian Jörn Rüsen studied historical memory in the context of «new cultural-anthropological history», which followers were interested in the dynamics of the interaction of ideas about the past in the collective memory of different groups. He considered new ways of historical thinking and showed the role of history in the life of society. Rüsen distinguished historical culture, memory and consciousness, and determined their impact on the future. The scholar saw a new approach in the ethics of historical thinking as a turning point, where the pursuit of science for rationality could be incorporated into the waymark functions of historical knowledge. Thus, the past would have been no simple material for a further interpretation, but a push and a motive for the appropriate actions, in which the activity and suffering of people in the past would serve the future [10, p. 14]. In the discussed context, we are talking about historical lessons and the possibilities of their application.

Rüsen has expressed an important thought that it is not enough only to deduce the significance of the past as a history for the present and future from the work of the present on the experience of the past. It is substantial to ensure that the past is meaningful. For the past, it should be recognized the so-called «right to identity», which is enjoyed by the present that criticizes the past events and, exalting itself above conventions, moves through the past to the unfolding future [10, p. 14].

The German researcher comprehensively considers history as a science and clearly distinguishes lessons of history. He stresses that the next generation is the purpose of humans' running to the future. Our future must enter into the memory of descendants to inspire them in their future. Drawing knowledge from the historical

memory, we are shaping our future that will reach its completion, when we along with our descendants follow the same path, which is pursued from the past to the future [10, p. 334]. Analyzing the past and suggesting new approaches to historical thinking, Rüsen notes that people modernize, interpret, reinterpret, master it, then – push it away, then – approach it again. Humans adore it, deceive it, materialize or disperse it. Historical thinking could be forgotten, but, in any case, it does not give people any rest [10, p. 299].

Exploring the memory crisis, the French philosopher Jean Paul Ricoeur relates it to the fear of history and the weakening of the intuitive aspect of representation, the irresistible escape of the past and the congestion of the present, the inability to forget and the failure to recall. Therefore, the flexibility of reading and the lessons of elegant dialectics must be learned [9]. Only the hermeneutics that throws the bridge between the phenomenon of history and the phenomenon of memory in the form of semiotics of the past representations can reveal the dialectic of the combination of the corrective function of history with respect to memory and the function of a matrix that memory performs in relation to history. The archived and documented memory has already lost a recollection as its object; and what is called a fact does not always coincide with what actually happened. Thus, a crisis of confidence, which gives rise to the consideration of historical science as a school of suspicion, appears [9].

Searching a point, where the history and memory overlap, Ricoeur concludes that history would like to attribute to memory a status of an object, which exists along with the similar ones in its field of study. At the same time, historical memory emphasizes its considerably wider possibilities of recollection than those that arise under the distant sight of a historian. The controversy on priorities in such conditions seems insoluble. Ontology comprehends this contradiction in the framework of the dialectic of restoring the past and foreseeing the future; it eventually includes the right for a verdict regarding claims of history and memory for hegemony in a closed space of retrospection.

The most radical idea of the history and memory division and contrasting was presented by the French historian Pierre Nora, who stressed that everything speaks for opposing of these concepts, which are far from being synonymous. Memory is a life embodied in the existing communities. It is a constant evolution. Memory is subjected to the dialectic of remembering and forgetting, without awareness of the distortions, which eventually impact it. It depends on the various types of appropriation and manipulation, being capable of long sleeping and sudden awakening. In contrast, history is a problematic and incomplete reconstruction of what does no longer exist. Memory is a phenomenon of the present, which binds us to

the ongoing present time. History is a representation of the past. Taking its sensual and logical nature, memory accepts only those facts that gratify it. It grows out of multistage, sometimes – overly common and obscure, sometimes – too private and symbolic details. It is vulnerable to any transfer, display, censorship or design. History, being an intellectual or secular activity, turns to analysis and critical discourse [16, p. 8].

History goes from servicing memory, including the desire (unnecessarily conscious) to describe it in the most completed way, filling gaps and cracks, to critique and analysis. There is a transition from the history-memory to the critical history [16, p. 8–9]. Therefore, history displaces memory from the collective representations of the past and subordinates it. Thus, memory gets a chance to survive in some codified (and historically recognized) tracks and remnants (memory locations), or to be integrated into the historical description.

The problem of historical memory became especially relevant for the Ukrainian humanities, in particular history, after gaining Ukraine's independence [7, p. 212].

The researcher from Lviv Leonid Zashkilniak identifies historical memory as an ability of the human mind to preserve the individual and collective experience of interpersonal relations that give basis to form the conceptualization of history. In fact, it is available information for the social identification of a person and a community. It is clear that historical memory, – both individual and collective, – is a result of the interaction of personality and social environment. There is no historical memory without such interaction. Thus, historical memory is a kind of identification with a certain culture [4, p. 855].

According to the ethnopolitologist Larysa Nahorna, there is always a place for «turns» and «surprises» in the field of history and in the realm of memory. Laying the image of an event in public memory, history can lead to its incomplete reliability or total inadequacy. Similarly, memory, having a reciprocal influence on the historiographical process, can create the problems of an estimated mismatch. The process of studying the past and writing history, at least in its ideal dimensions, exists in the sphere of rational; however, the space of historical memory is mostly a field of imagination. Here, not the past appears as an object of knowledge, but its foggy, blurry image only. Observing the traces of the past, the memory interpreter creates mind-set constructs that are in harmony with the mood and the needs of the present. Such constructs could not be attributed to the category of reflections and they are not embedded organically in the historical context. Rather, there are photos taken from a certain, modernized perspective, visual schemas and orientation models [8, p. 160–161].

An attitude of the historian from Lviv Yaroslav Hrytsak towards the historic memory is specifically-figurative. He stresses that historical memory becomes the most dangerous poison that is produced by the chemistry of our brain. It not only inhibits consciousness, but also paralyzes our readiness for changes. It is impossible to overcome the history that it is, if we do not overpower the history that sits in our heads. It is difficult to make any reforms in a society that is divided by history. Historical memory has a strong emotional coloring; therefore, it could be an ideal means for mobilizing the electorate under the certain political flags [2, p. 105]. According to the scientist, values are historically formed and, for this reason, historical memory serves as a kind of brake for changes.

The Ukrainian educationalist Polina Verbytska highlights that the content of historical memory is not objective information about the events of the past, but it is the presentation of a certain image, its subjective perception and assessment by a separate person [1, p. 251].

The peculiarity of the situation that affects the formation of historical memory in Ukraine could be explained by the following, according to the Kyiver historian Natalia Yakovenko. A community that represents the people of one country is characterized by functioning of several different contents or potentially conflictual canons of historical memory, where three, partially mixed, variants of the past interpretation are combined. Such interpretation variants are borrowed in different proportions from the next sources: 1) the romantic historiography of the first half – the middle of the XIX century, which presents the Kozak-admire vision of the past, that is most intensively cultivated in the center, including the Dnipro (or the Dnieper) and its Left bank; 2) the academic historiography of the populist direction of the late XIX and early XX centuries – perception of the past primarily as a field of struggle of the fraternal Slavic peoples, – Ukrainian and Russian, – for Orthodox faith and social justice (this version of historical memory holds strong positions in the South and the East of Ukraine); 3) the nationalist historiography, mainly diasporas, of the XX century (a version of the past, painted with strong nationalist aspirations influenced by the cult of the OUN-UPA heroes as fighters for the Ukrainian statehood inherent to the West of Ukraine and, partly, to Volhynia) [13, p. 114].

Some researchers explain the problems that surround historical memory and the historical situation in Ukraine by the geopolitical position of Ukrainian lands between the East and the West. In particular, Yakovenko has noted that the space, which today is the territory of Ukraine, has been divided for many centuries by the constantly marginal internal borders: between language and ethnic groups, states, religions, political and cultural systems, and areas of different economic structures. It makes the

discussed space a strong contact zone with a very varied spectrum of socio-cultural phenomena [14, p. 334].

In the same context, the historian Yaroslav Dashkevych also has underlined that there is no doubt that the following significant natural and anthropogenic boundaries have been passing through the territory of Ukraine until now: biological or, as it is now said, ecological – between the Steppe and forest with an intermediate strip of a forest-steppe; hydrographic – the Great European watershed between the basins of the Black and Baltic Seas; socio-economic – between nomadism and settling; ethno-confessional – between the Slavs-Christians and the Turks-Pagans (later – the Muslims), and, as a result, ethnocultural – between the culture of the West and the culture of the East. Considering such saturation of borders, it could be supported an idea that the territory of Ukraine was passed by the Great Border, which was moving depending on political circumstances [3, p. 29–30].

In support of the foregoing, the Volynian publicist Mykola Riabchuk writes about «two Ukraines» with worlds and civilizations, differing in the way of speech and way of thinking of the locals, who focus on completely different cultural models, civilizational and geographical centers; profess other, fundamentally irreconcilable and incompatible historical myths and narratives; see not only the past but also the future of the region in the completely different ways [11, p. 18].

The historian from Kyiv Oleksandr Udod, believes that different regions of Ukraine (conditionally divided into the Center, the East, and the West) are characterized by the various versions of historical memory. For this reason, it is impossible to choose a single version and to put it in the basis of the textbook, as well as to combine all of them. Therefore, according to the scholar's opinion, the strategic decision is the achievement of unity, the full interaction of social memory, historiography, historical education, a certain level of historical consciousness, which provides more or less similar approaches to the interpretation of the historical past. While, a discrepancy between them, or a gap, leads to the conversion of historical memory, social mimicry, double moral standards, monument wars, discrimination of national symbols and heroes [12, p. 11–13].

Conclusion. Thus, the relationship between the historical science and historical memory is complex and ambiguous. It is necessary to interpret history and memory as the forms of understanding, interpreting and representing of the past, which coexist in the process of constant interaction and mutual complementation. Historical memory is not a very history, and is not a part of history, but actually a form of the past representation investigated by historians. History is subject to historical memory, which is preserved in some codified (recognized by history) tracks and remnants

(places of memory), or integrated into a historical description. Historical memory is a source of history as a science. Therefore, we are shaping our present and future, extracting knowledge from historical memory.

Ukrainian humanities know the phenomenon of historical memory, which differs in various regions, at least at the level of the West–East. Thus, there is a complexity in creating a universal history that combines different versions of historical memory into a one entity.

The value of historical memory (HM) and history as a science (H) could be shown by the following formula: $H = HM1 + HM2 + HM3$, where historical science is based on the various variants of historical memory.

Sources:

1. Вербицька П.В. Проблеми історичної пам'яті у проекції на завдання сучасної історичної освіти / П.В. Вербицька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 724: Держава та армія. – С. 251–256.
2. Грицак Я.Й. 26-й процент, або Як подолати історію / Я.Й. Грицак. – К. : Фонд Порошенка, 2014. – 136 с.
3. Дашкевич Я.Р. Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV–XVIII ст.) / Я.Р. Дашкевич // Записки Наукового товариства ім. Шевченка, Львів, 1991. – Т. ССХХІІ: Праці історико-філософської секції. – С. 28–44.
4. Зашкільняк Л.О. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії / Л.О. Зашкільняк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2006–2007. – № 15. – С. 855–862.
5. Касьянов Г.В. Історична пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять / Г.В. Касьянов // Український історичний журнал. – 2016. – № 2. – С. 118–137.
6. Киридон А.М. Студії пам'яті у сучасній гуманітаристиці: історія становлення / А.М. Киридон // Український історичний журнал. – 2017. – № 4. – С. 150–161.
7. Котляр Ю.В. Історична пам'ять: українська інтерпретація / Ю.В. Котляр // Соціально-гуманітарні виміри правової держави: еволюційна парадигма: зб. тез матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. – Дніпро: ДДУВС, 2019. – С. 212–215.
8. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії / Л.П. Нагорна. – К. : ІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 328 с.
9. Рикёр П. Память, история, забвение / П. Рикёр. – М. : Издательство гуманитарной литературы, 2004. – 728 с.
10. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення / Й. Рюзен. – Львів: Літопис, 2010. – 328 с.
11. Рябчук М.Ю. Дві України: реальні межі, віртуальні війни / М.Ю. Рябчук. – К. : Критика, 2003. – 335 с.
12. Удод О.А. Шкільна історична освіта як репрезентант політики пам'яті / О.А. Удод // Національна та історична пам'ять. Політика пам'яті у культурному просторі: Зб. наук. праць. – К. : УІНТ, 2013. – Вип. 8. – С. 8–13.
13. Яковенко Н.М. «Образ себе» – «образ іншого» у шкільних підручниках з історії / Н.М. Яковенко // Шкільна історія очима істориків-науковців. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2008. – С. 113–121.
14. Яковенко Н.М. «Україна між Сходом і Заходом»: проекція однієї ідеї / Н.М. Яковенко // Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К. : Критика, 2002. – С. 333–365.

15. Halbwachs M. The collective memory / M. Halbwachs, F.J. Ditter, V.Ya. Ditter. – New York : Harper & Row, 1980. – 186 p.
16. Nora P. Between memory and history / P. Nora // *Realms of Memory: Rethinking the French Past*. – New York, 1996. – Vol. 1: Conflicts and Division. – P. 3–25.

References:

1. Verbytska, P.V. (2012). Problemy istorychnoi pamiaty u proektsii na zavdannia suchasnoi istorychnoi osvity. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu «Lvivska Politekhnikha»*, 724, 251–256.
2. Hrytsak, Ya.Y. (2014). *26-i protsent, abo Yak podolaty istoriiu*. Kyiv : Fond Poroshenka.
3. Dashkevych, Ya.R. (1991). Ukraina na mezhi mizh Skhodom i Zakhodom (XIV–XVIII st.). In O. Kupchynskyi (Ed.), *Zapysky tovarystva imeni Shevchenka: Pratsi istoryko-filosofskoi sekti, Vol. CCXXII* (pp. 28–44). Lviv.
4. Zashkilniak, L.O. (2007). Istorychna pamiat ta istoriohrafia yak doslidnytske pole dlia intelektualnoi istorii. *Ukraina: Kulturna Spadshchyna, Natsionalna Svidomist, Derzhavnist*, 15, 855–862.
5. Kasianov, H.V. (2016) Istorychna pamiat ta istorychna polityka: do pytannia pro terminolohiiu y henealohiiu poniat. *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*, 2, 118–137.
6. Kyrydon, A.M. (2017). Studii pamiaty u suchasni humanitarystytsi: Istoriia stanovlennia. *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*, 4, 150–161.
7. Kotlyar, Yu.V. (2019). Istorychna pamiat: Ukrainska interpretatsiia. In *Sotsialno-humanitarni vymiry pravovoi derzhavy: Evoliutsiina paradyhma: Zbirnyk tez materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 212–215). Dnipro : DDUVS.
8. Nahorna, L.P. (2012). *Istorychna pamiat: Teorii, dyskursy, refleksii*. Kyiv : IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy.
9. Ricoeur, J.P. (2004). *Pamyat, istoriya, zabvenie*. Moskva : Izdatelstvo Gumanitarnoi Literatury.
10. Rüsen, J. (2010). *Novi shliakhy istorychnoho myslennia*. Lviv : Litopys.
11. Riabchuk, M.Yu. (2003). *Dvi Ukrainy: Realni mezhi, virtualni viiny*. Kyiv : Krytyka.
12. Udod, O.A. (2013). Shkilna istorychna osvita yak reprezentant polityky pamiaty. In *Natsionalna ta istorychna pamiat. Polityka pamiaty u kulturnomu prostori: Zbirnyk naukovykh prats, Vypusk 8* (pp. 8–13). Kyiv : UINT.
13. Yakovenko, N.M. (2008). «Obraz sebe» – «obraz inshoho» u shkilnykh pidruchnykakh z istorii. In N.M. Yakovenko (Ed.), *Shkilna istoriia ochyma istorykiv-naukovtsiv* (pp. 113–121). Kyiv : Vydavnytstvo Imeni Oleny Telihy.
14. Yakovenko, N.M. (2002). «Ukraina mizh Skhodom i Zakhodom»: proektsiia odniiei idei. In N.M. Yakovenko (Ed.), *Paralelnyi svit: Doslidzhennia z istorii uiavlennia ta idei v Ukraini XVI–XVII st.* (pp. 333–365). Kyiv : Krytyka.
15. Halbwachs, M., Ditter, F.J., & Ditter, V.Ya. (1980). *The collective memory*. New York : Harper & Row.
16. Nora, P. (1996). Between memory and history. In P. Nora, *Realms of memory: Rethinking the French past. Vol.1: Conflicts and Division* (pp. 3–25). New York : Columbia University Press.

Юрій Котляр

д-р іст. наук, проф.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ІСТОРИЧНА НАУКА: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДИСКУРСИ

Анотація. *Метою нашої статті є прагнення дослідити рівень теоретичного осмислення поняття історичної пам'яті; розглянути феномен історичної пам'яті в історико-науковому контексті, включаючи дослідження провідних європейських (П. Нора, П. Рікер, Й. Рюзен, М. Хальбвакс) та українських вчених (П. Вербицька, Я. Грицак, Я. Дашкевич, Л. Зашкільняк, Г. Касьянов, А. Киридон, Л. Нагорна, М. Рябчук, Н. Яковенко).*

Проблема історичної пам'яті має широке поле зацікавленості в сучасній науковій літературі. До вивчення такого складного явища, приєднуються не лише історики та політологи, а й філософи, соціологи, культурологи, мовознавці. Досліджено феномен історичної пам'яті, його роль та місце в системі суспільних цінностей, проаналізовано культуру історичної пам'яті, механізми функціонування і взаємозв'язку історичної пам'яті та національної / регіональної ідентичності, використано європейський досвід в осмисленні зв'язку між минулим, сучасним і майбутнім.

Осмислення історичної пам'яті відбувається в межах різних наук і в залежності від цього набуває характерного теоретичного забарвлення. В контексті історичних досліджень існує чітке усвідомлення порядку, який існує між минулим, сучасним і майбутнім. Причому історична пам'ять встановлює не лише причинний зв'язок від минулого до майбутнього через сучасне, але й впливає на оціночні характеристики минувшини, і на ретроспективне бачення нашого сьогодення. Історична пам'ять «генетично» запрограмована на оцінку. Їй притаманні не просто пригадування й відтворення, але й своєрідний рефлекс сприйняття чи несприйняття, схвалення чи осуду. Тому кожний історичний факт стає об'єктом прискіпливого аналізу.

Історична пам'ять – це не історія, а форма репрезентації минулого, яку досліджують історики.

Ключові слова: *історична пам'ять, історія, культура, теорія, Європа, Україна, дискурс.*

Надійшла до редколегії 07.03.2021

УДК 94-054.72(430)''1943/1944''

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.08>**Володимир Мартиненко**

канд. іст. наук, докторант

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН
України, Київ, УкраїнаORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4563-6347>**МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НІМЕЦЬКИХ
БІЖЕНЦІВ З СРСР НА ТЕРИТОРІЇ РЕЙХУ НАПРИКІНЦІ ДРУГОЇ
СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Анотація. Протягом осені 1943 – весни 1944 рр. з окупованих радянських територій владою Німеччини було вивезено майже все німецьке населення. Відповідно до архівних джерел, до осені 1944 р. чисельність всіх евакуйованих етнічних німців склала близько 350000 осіб. Більшість з них були уродженцями ряду областей УРСР. На підставі наказу рейхсфюрера СС Г. Гімлера від 19 лютого 1944 р. весь німецький контингент з СРСР підлягав відправці на територію Вартегау. Восени 1944 р. в даному окрузі знаходилося приблизно 260000 біженців. Всі інші були розміщені в низці інших регіонів Німеччини.

Адміністрація Вартегау розпочала активну підготовку до прийому німецьких біженців вже на початку січня 1944 р. Відразу після прибуття в Рейх вони, згідно з установленим порядком, проходили медичний огляд, дезінсекцію і лише потім відправлялися у збірні табори. Багато німецьких чиновників характеризувало стан евакуйованих німців як катастрофічний, звертаючи увагу на те, що відразу впадало в очі – брак одягу та взуття. Крім того, влада Німеччини була стурбована питанням облаштування побуту нових переселенців, основну масу яких планувалося використовувати в якості сільськогосподарських робітників. Проблему матеріально-побутового забезпечення німецьких біженців з СРСР керівництво СС намагалося вирішити шляхом залучення власних ресурсів і за рахунок підтримки з боку різних господарських інстанцій.

Однак до кінця війни керівництву Німеччини так і не вдалося повністю вирішити проблему матеріально-побутового забезпечення етнічних німців з СРСР. Основна причина полягала в нестачі ресурсів і майже повній переорієнтації багатьох підприємств на потреби оборони. Побутова невлаштованість вкрай негативно позначалася на морально-психологічному стані багатьох переселенців. У свою чергу, нестача одягу і взуття нерідко призводила до відмов виходити на роботу. Зі зростаючим невдоволенням серед переселенців в кінці 1944 р. нацистська влада намагалася боротися переважно за допомогою пропаганди.

Ключові слова: Німеччина, СРСР, Рейхскомісаріат у справах зміцнення німецької народності, Управління у справах етнічних німців, радянські німці.

Постановка проблеми. Протягом осені 1943 – весни 1944 рр. з окупованих радянських територій владою Німеччини було вивезено практично все німецьке населення. Безпосередньою причиною для цього, як відомо, стала втрата стратегічної ініціативи на Східному фронті. Відповідно до архівних джерел, до осені 1944 р. чисельність всіх евакуйованих етнічних німців склала близько 350000 осіб [37]. Більшість з них були уродженцями ряду областей УРСР. На підставі наказу рейхсфюрера СС Г. Гімлера від 19 лютого 1944 р. весь німецький контингент з СРСР підлягав відправці на територію Вартегау* [38, S.

219]. Восени 1944 р. в даному окрузі знаходилося майже 260000 біженців. Всі інші були розміщені в низці інших регіонів Німеччини.

Аналіз останніх досліджень. Політика Третього рейху щодо етнічних німців, вивезених протягом 1943-1944 рр. в адміністративному порядку з окупованих територій СРСР, належить до числа найменш вивчених сторінок як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії. Окремі аспекти даної проблематики знайшли відображення лише в роботах деяких німецьких авторів. До їх числа в першу чергу слід віднести дослідження І. Фляйшхауер та А. Штрипеля [38; 39].

У даній статті здійснено спробу розкрити ряд питань, пов'язаних з матеріально-побутовим забезпеченням німецьких біженців з СРСР на території Рейху у кінці Другої світової війни. Виділений аспект представляється одним з ключових, оскільки для влади нацистської Німеччини він набув не лише політичного значення, але й безпосередньо був пов'язаний з її подальшими планами щодо залучення нових переселенців до трудової повинності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адміністрація Вартегау, куди направлялася найбільша кількість німецьких біженців з окупованих областей СРСР, почала активну підготовку до їх прийому вже на початку січня 1944 р. Гауляйтер А. Грейзер, звертаючись до всіх крайсляйтерів і ландратів округу, підкреслював виняткову важливість переселенської акції: *«Ці німці за своїм походженням є переважно селянами і представляють найбільш цінну німецьку кров. Прийом цих людей, які, незважаючи на більшовицький гніт, зберегли свою ідентичність, дає нам унікальний шанс, збагатити округ значною кількістю цінних представників німецького народу»* [1, ВІ. 6].

У своєму розпорядженні від 11 січня 1944 р. А. Грейзер вже офіційно оголосив, що в період війни більшість етнічних німців з СРСР буде перебувати на території Вартегау в якості сільськогосподарських робітників (Landarbeiter). Таким чином, передбачалося скоротити брак робочої сили (Arbeitskraft) в аграрному секторі регіону, що став наслідком поетапного виселення поляків на протязі останніх років [1, ВІ. 6-7].

Керувати процесом прийому і розміщення біженців на всій території Вартегау був призначений штандартенфюрер СС Г. Хюбнер, який очолював управління уповноваженого Рейхскомісаріату у справах зміцнення німецької народності (Reichskommissariat für die Festigung deutschen Volkstums (RKFDV); далі – РКФДФ) у Позені (Познань) [1, ВІ. 7].

Оскільки Ліцманштадт (Лодзь) став єдиною вузловою станцією для всіх поїздів, які прямували у Вартегау, то саме там за розпорядженням Г. Хюбнера

незабаром був створений штаб зв'язку (Verbindungsstab). Він курирував початкову фазу операції: розвантаження ешелонів, медичний огляд, дезінсекцію та подальшу відправку біженців у збірні табори [2, ВІ. 17].

Біженців, які залишали табори, офіційно заборонялося селити у приміщеннях, передбачених для масового проживання. Кожну німецьку сім'ю потрібно було забезпечити мінімум однією спальнею і кухнею [7, ВІ. 41]. Також, згідно з вказівками штандартенфюрера СС Г. Хюбнера, заборонялося здійснювати вселення у кімнати, де були відсутні найнеобхідніші побутові зручності. Тому формально сім'ї радянських німців могли залишатися в збірних таборах до тих пір, поки вони не отримають приміщення, більш-менш придатні для проживання. Контролювати виконання своїх вказівок Г. Хюбнер збирався шляхом проведення інспекцій [8, ВІ. 48].

У середині лютого 1944 р. голова Земельного господарського управління (Landeswirtschaftsamt (LWA); далі – ЛВА) у Позені д-р Вагнер назвав становище евакуйованих німців катастрофічним [11, ВІ. 70]. Більш наочним свідченням є уривок зі звіту управління імперської пропаганди Померанії від 10 березня 1944 р.: *«Одяг етнічних німців з Радянського Союзу в силу обставин повністю зношений. У багатьох випадках визначення лахміття для того, у що вони одягнені, надто гарне. Одяг настільки зношений, що етнічних німців неможливо виводити за межі табору»* [35].

Основну відповідальність за постачання переселенців речами першої необхідності (наприклад, матрацами, вовняними ковдрами та предметами домашнього вжитку) і меблів ніс регіональний офіс РКФДФ. Поставки взуття та одягу перебували у віданні ЛВА та його районних структур. Безпосереднім розподілом цієї допомоги займався персонал Націонал-соціалістичної служби з питань соціального забезпечення населення (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (NSV); далі – НСФ). Видача речей супроводжувалася оформленням списків та квитанцій, де вказувалася їх вартість. Кожен документ складався у чотирьох примірниках, один з яких призначався для переселенців. Крім того, щоб уникнути повторного розподілу допомоги, факт її отримання фіксувався також й у тимчасових посвідченнях [7, ВІ. 40]. У більшості випадків переселенці отримували одяг та взуття за спеціальними талонами (Bezugsscheinen). Але іноді це відбувалося й на підставі запитів, що надходили в районні господарські управління з боку табірної керівництва або представників НСФ. До запитів додавалися списки людей, які гостро потребували тих чи інших речей [31, ВІ. 39].

Згідно з рішенням III відділу Головного штабного управління РКФДФ, матеріально-побутове постачання радянських німців потрібно було здійснювати тільки через розподільний пункт в Йоахімсталь (Бранденбург). Але незабаром стало очевидно, що доставка вантажів з цього міста може зайняти чимало часу, тоді як значна частина біженців вже потребувала термінової допомоги. У зв'язку з цим, в центральному апараті РКФДФ вирішили налагодити тісну співпрацю з місцевими господарськими управліннями, які хоча б на перших порах могли забезпечити найбільш важливі матеріальні потреби контингенту [6, ВІ. 37].

Слід також зазначити, що у грудні 1944 р. штандартенфюрер СС Г. Хюбнер заборонив налагоджувати речове постачання евакуйованих шляхом конфіскації майна ненімецького населення. А ті речі, які вже були вилучені, він наказав негайно повернути. Так, принаймні, на першому етапі нацистська влада намагалась не допустити зростання напруги у відносинах з підкореним – головним чином польським – населенням [3, ВІ. 29].

Що стосується меблів, то вони виділялись вже після розселення біженців на підставі запитів, що надходили від колонізаційних штабів або місцевих представників РКФДФ. Обсяг цієї допомоги був суворо регламентований. Найчастіше переселенці отримували лише те, що було необхідно для забезпечення мінімальних побутових зручностей: односпальні ліжка, шафи, столи та стільці. Однак відносно представників міського населення передбачалися інші правила [7, ВІ. 40]. Також з огляду на те, що ресурсні можливості РКФДФ були доволі обмежені, то загальна вартість меблів та предметів домашнього вжитку, що виділялись для однієї сім'ї, не могла перевищувати 600 рейхсмарок [36, ВІ. 38]. В окремих випадках допускалося використання майна, яке зберігалось на складах НСФ [31, ВІ. 39].

Ще на початку лютого 1944 р. у Головному штабному управлінні РКФДФ були змушені визнати неможливість швидко налагодити матеріально-побутове постачання евакуйованих з СРСР німців в необхідних обсягах. Мабуть, найгірше було з поставками меблів. За деякими позиціями – наприклад, ліжками, шафами і стільцями – не можна було забезпечити навіть половини того, що було потрібно. Вирішувати цю проблему планувалося за допомогою Імперського управління скляної, керамічної та деревообробної промисловості (Reichsstelle Glas, Keramik und Holzverarbeitung). За попередніми прогнозами, на фабричне виробництво меблів могло піти від чотирьох до п'яти місяців. Також потрібно було подолати деякі труднощі логістичного характеру, оскільки на початку 1944 р. керівництво Рейхсбану займалося переважно

транспортуванням військових вантажів та продовольства. Намір відправити вагони з меблями для переселенців цілком міг викликати невдоволення з його боку [9, ВІ. 56].

23 лютого 1944 р. керівництво СС звернулося до Імперського міністерства шляхів сполучення з проханням допомогти якомога швидше організувати транспортування вантажів, призначених для радянських німців. Всього, за попередніми оцінками, для цього було потрібно близько 3000 залізничних вагонів [12, ВІ. 85]. На початку березня від міністра д-ра Вендлера надійшла офіційна відповідь. У ній він досить жорстко зазначив, що, по-перше, важливість постачання нових переселенців меблями та предметами побуту йому незрозуміла, а по-друге, його відомство було зайняте переважно транспортуванням військових вантажів та продовольства. Тому голова міністерства висловив готовність посприяти лише в межах своїх ресурсних можливостей [13, ВІ. 106].

Не менш гостро стояло питання з поставками постільної білизни. За попередніми оцінками керівництва ЛВА, для евакуйованого контингенту на перший час потрібно приблизно 300000 ковдр (по три на одну людину) і 100000 солом'яних матраців. Ці та інші важливі аспекти матеріального забезпечення німецьких біженців обговорювалися на зустрічі представників різних господарських інстанцій, яка відбулася 14 лютого 1944 р. в Берліні в стінах Головного штабного управління РКФДФ, але до будь-яких відчутних результатів вона не призвела. Ніхто з присутніх чиновників не зміг гарантувати забезпечення контингенту постільною білизною в потрібному обсязі. Певні зрушення намітилися лише в питанні поставок меблів та речей домашнього вжитку. Наприклад, фірма «Abel» у Замтері (Вартегау) пообіцяла виготовити близько 13000 ліжок, а Імперське управління технічних виробів (Reichsstelle für technische Erzeugnisse) забезпечити біженців посудом та іншими предметами побуту [11, ВІ. 70-72].

Паралельно велися переговори з декількома провідними фірмами, які займалися виробництвом різних побутових товарів. У Головному штабному управлінні РКФДФ бажали, щоб їх продукція поставлялася прямо з підприємств в ті регіони, де знаходилися переселенці [10, ВІ. 61]. При цьому кожна з фірм була зобов'язана заздалегідь повідомляти про відправку своєї продукції розподільний пункт в Йоахімсталі [17, ВІ. 116].

Крім вищезазначених інстанцій, помітну участь у речовому забезпеченні контингенту брало Управління у справах етнічних німців (Volksdeutsche Mittelstelle (VoMi); далі – ФоМі). Наприклад, вже на початку січня 1944 р. його

керівництво отримало вказівку з посиланням на наказ рейхсфюрера СС, відповідно до якого воно повинно було приступити до забезпечення німецьких біженців одягом і взуттям за рахунок власних складів [4, ВІ. 7]. У даному випадку мова йшла в основному про майно євреїв, конфісковане в результаті сумнозвісної операції «Рейнхард» (Aktion Reinhardt)**. Однак, як незабаром з'ясувалося, цей фонд був практично виснажений, оскільки ФоМі раніше вже встигло роздати велику частину одягу і взуття радянським німцям [5, ВІ. 34]. Наприкінці березня його керівництво висловило готовність надати вельми суттєву допомогу з інших джерел: 200000 вовняних ковдр і 20000 ліжок. Втім, і на цей раз не обійшлося без тимчасових труднощів. Справа в тому, що згадане майно зберігалось на складах в різних частинах країни. До того ж, чимало з них розташовувалися в декількох кілометрах від найближчих залізничних станцій. Тому, щоб доставити туди обіцяні вантажі, довелося спочатку вирішувати питання з паливом для автотранспорту [18, ВІ. 120]. А через кілька днів ФоМі повідомило про готовність виділити лише трохи більше 100000 ковдр, так як інші були терміново передані до фонду допомоги постраждалому від авіанальотів населенню [19, ВІ. 122].

Також слід зазначити, що на початку 1944 р. між керівництвом СС і Економічної організацією «Схід» (Wirtschaftsorganisation Ost) було досягнуто згоди про забезпечення евакуйованих німців одягом. Ці поставки слід було здійснювати безпосередньо в регіональні ЛВА [14, ВІ. 109]. З документів відомо, що значна частина одягу надходила з фонду, який спочатку призначався для іноземних робітників [16, ВІ. 112]. Розподіляти його серед переселенців планувалося за талонами (Bezugscheine) через підприємства роздрібної торгівлі [15, ВІ. 111]. Пізніше в процес постачання контингенту долучилися й інші господарські структури, що діяли на окупованих радянських територіях. Однією з них була фірма «Wirtschaftseinsatz Ost G.m.b.H.», яка до середини квітня 1944 р. виділила для потреб біженців близько 60000 ковдр [20, ВІ. 123].

Допоміжну, але в той же час важливу роль в забезпеченні біженців речами першої необхідності відігравали органи НСДАП, які закликали німецьке населення здавати одяг, постільну білизну, кухонне начиння і предмети меблів. Апелюючи до почуття жалю, партійне керівництво, як правило, посилалося на тяжке становище німців з СРСР, в якому вони опинилися з вини більшовиків [32]. Одна з таких благодійних акцій проходила в лютому 1944 р. в районі Коніна (Вартегау). Збором допомоги безпосередньо займалася Націонал-соціалістична жіноча організація (Nationalsozialistische Frauenschaft). У той же

час місцеве керівництво НСДАП розуміло, що не зможе забезпечити одягом та предметами побуту весь контингент. Тому, перш ніж приступити до розподілу допомоги, слід було заздалегідь з'ясувати рівень побутових потреб кожної німецької родини. Задіяний в цій роботі персонал отримав вказівку не давати переселенцям будь-яких обіцянок відносно того, що влада буцімто має намір їх повністю забезпечити [33].

При цьому варто зазначити, що в деяких регіонах німецька влада забезпечувала біженців частково за рахунок інонаціонального населення. Однак в даному випадку в хід йшла вже не пропаганда, а адміністративний тиск. Наприклад, з документів відомо, що на початку березня 1944 р. на території Верхньої Сілезії спеціально вилучалося майно євреїв, що проживали в Аушвіці та Бендсбурзі [34].

На початку травня 1944 р. виявилися чергові проблеми, які істотно загальмували забезпечення переселенців меблями. Це було пов'язано з позицією адміністративно-господарської групи у справах деревообробної промисловості, що підпорядковувалася Імперському міністерству озброєнь і боєприпасів. Її керівництво вирішило не планувати поставки деревини за I та II квартал усім фірмам (всього їх було 31), які виробляли меблі на замовлення РКФДФ, і рекомендувало вести справи лише з певними підприємствами [21, Вл. 130].

На території Вартегау до кінця серпня 1944 р. керівництву Німеччини вдалося налагодити відносно стабільне забезпечення переселенців з СРСР багатьма товарами першої необхідності. Близько 42000 німецьких господарств були забезпечені предметами домашнього вжитку на 50-60 %. Помітно гірше, через вже зазначені причини, були справи з поставками ліжок та солом'яних матраців [23, Вл. 135]. Зокрема, гауляйтер А. Грейзер повідомляв, що в його окрузі не вистачало 174405 ліжок з 268325 необхідних [22, Вл. 132]. Також, за приблизними оцінками, потрібно також було 21000 плит і 23000 печей. Але, оскільки промисловість Німеччини не могла до кінця року покрити ці потреби, то в апараті СС розглядався варіант закупівлі печей з конфорками, щоб у переселенців були хоча б мінімальні побутові зручності для приготування їжі [23, Вл. 135].

Як і раніше високою серед радянських німців, які перебували в Рейху, залишалася потреба в одязі та взутті. Через це багато хто з них нерідко навіть відмовлявся виходити на роботу [29, Вл. 20]. Значна частина одягу, що надійшла на той час була поганої якості і, за словами німецьких чиновників, прослужила б максимум 4-5 місяців. Тому для того, щоб хоч якось прискорити

речове забезпечення контингенту, влада Німеччини намагалися використовувати будь-які ресурсні можливості. Так, за вказівкою штандартенфюрера СС Г. Хюбнера, на території Вартегау планувалося роздати в якості благодійної допомоги партію текстильних виробів, що прибули з окупованої Франції [23, ВІ. 135]. Як вже було вказано вище, значна частина переселенців мала можливість отримувати одяг за картками або талонами. Але в серпні 1944 р. з цим стали виникати певні складнощі. Як з'ясувалося, багато карток і талонів просто не відповідали встановленим зразкам, через що їх відмовлялися приймати в магазинах [28, ВІ. 15].

Восени 1944 р. ситуація з поставками одягу практично не змінилася. Наприклад, на території Вартегау з майже 260000 радянських німців її отримало близько 140000 осіб. Рівень забезпечення переселенців одягом в більшості районів округу коливався від 30 до 50 %. Повністю забезпеченими вважалися лише ті, хто проживав в районах Гостінгена, Костеня, Кутно та Ліцманштадта. І, нарешті, найбільш гнітюча картина спостерігалася в районах Айхенбрюка, Острово, Замтера, Германсбада, Вальдродде та Вартбрюкена. Однак в куди більш скрутному становищі опинилися переселенці, котрі відбували трудову повинність у «старому рейху»***, оскільки їх проблемами практично ніхто не займався. Загальна кількість цих людей оцінювалася приблизно в 80000 осіб. [28, ВІ. 15]. Одяг багатьох переселенців виглядав настільки бідно, що німецькі чиновники не раз порівнювали їх з остарбайтерами [29, ВІ. 19]. В апараті СС ситуація, що склалася викликала тривогу насамперед з точки зору можливих морально-політичних наслідків. Так, в одному з документів III відділу Головного штабного управління РКФДФ повідомлялося: *«Вже мають місце поодинокі випадки, коли ці люди відкрито заявляють, що економічне становище в радянській Росії значно краще, ніж у нас»* [28, ВІ. 15].

Крім ресурсних проблем, істотний вплив на забезпечення контингенту всім необхідним мала й ситуація на фронті. У зв'язку з цим у серпні 1944 р. було прийнято рішення про тимчасове припинення поставок вантажів для переселенців в східну частину Вартегау до тих пір, поки ситуація не стане більш-менш ясною [23, ВІ. 135].

На початок вересня 1944 р. багато підприємств Німеччини, які виробляли значну частку меблів для переселенців, практично повністю переорієнтувалися на оборонні замовлення [24, ВІ. 140]. До того ж, міністерство А. Шпеєра незабаром зажадало від СС взагалі припинити транспортування меблів зі «старого рейху» у Вартегау. У Головному штабному управлінні РКФДФ не

бачили іншого виходу, як звернутися за допомогою до підприємств у східних регіонах Рейху. Але ця спроба не увінчалася успіхом, оскільки більшість з них на той час також зосередилася на виконанні оборонних замовлень [25, ВІ. 142]. Паралельно виникла й інша проблема – вона була пов'язана з браком залізничних вагонів, що істотно ускладнювало доставку різних вантажів з Йоахімсталя [26, ВІ. 143].

Таким чином, незважаючи на всі зусилля РКФДФ та інших задіяних інстанцій, до кінця 1944 р. багато німецьких переселенців на території Вартегау продовжували перебувати у важкому становищі. Як і раніше гостро відчувалася потреба в меблях, предметах домашнього вжитку, плитах для приготування їжі, печах та взутті. Досить докладне уявлення про умови проживання багатьох радянських німців дає донесення гауляйтера А. Грейзера від 9 листопада 1944 р. *«Я оглянув велику кількість осель і змушений констатувати, що частина людей спить на підлозі. Про опалення мова взагалі не йде. Шафи, столи і стільці також відсутні»*, – писав він про ситуацію в районі Альтбургунд [27, ВІ. 147]. Практично та ж картина спостерігалася і в районі Каліша: *«Розселення російських німців закінчено, а табори очищені. На жаль, немає впевненості в тому, що люди добре облаштовані. Велика кількість людей спить на підлозі на підстеленій соломі. Оперативний штаб виділив солом'яні матраци та ліжка, але не вистачає простирадл і наволочок»* [27, ВІ. 147]. Забезпечення переселенців меблями, як і раніше, ускладнювалося транспортними проблемами, нестачею сировини (особливо дерева) і тим, що багато підприємств були змушені займатися в першу чергу військовими замовленнями. Крім того, на думку А. Грейзера, цьому в чималій мірі заважала управлінська вертикаль, нагорі якої знаходився апарат РКФДФ. Він висловив упевненість, що з більш широкими адміністративними повноваженнями йому вдалося б прискорити забезпечення переселенців меблями за рахунок залучення місцевих деревообробних підприємств, в той час як централізовані поставки займали занадто багато часу. Однак, мабуть, найбільше напередодні зимових холодів гауляйтер був стурбований браком печей і тому просив Головне штабне управління РКФДФ допомогти якомога скоріше вирішити дане питання. При цьому він намагався використовувати й власні ресурсні можливості. Наприклад, адміністрація Вартегау вирішила передати радянським німцям печі і плити, які раніше належали жителям гетто у Ліцманштадті, ліквідованого ще у серпні 1944 р. [27, ВІ. 147-148].

На згадане донесення А. Грейзера незабаром відреагувало Головне штабне управління РКФДФ. Там повідомили про прогрес у переговорах з Імперським

міністерством шляхів сполучення, яке, нарешті, погодилося виділити близько 500 вагонів для доставки меблів і предметів домашнього вжитку. Серед іншого було відзначено, що якщо і цього виявиться недостатньо, то поліпшити ситуацію найближчим часом вже не вдасться, оскільки, наприклад, допомога жителям Німеччини, які постраждали від авіанальотів, знаходилась приблизно на тому ж рівні [30, ВІ. 45].

Висновки. Отже, до кінця війни владі Німеччини так і не вдалося повністю вирішити проблему матеріально-побутового забезпечення етнічних німців з СРСР. Основна причина полягала в нестачі ресурсів і практично повній переорієнтації багатьох підприємств на потреби оборони. Очевидно, що ряд труднощів великою мірою був також пов'язаний з тією самою управлінською вертикаллю, про яку говорив гауляйтер А. Грейзер. Побутова невлаштованість вкрай негативно позначалася на морально-психологічному стані багатьох переселенців та провокувала серед них зростання невдоволення. У свою чергу, брак одягу та взуття нерідко призводив до відмов виходити на роботу. Зі зростаючим невдоволенням серед переселенців наприкінці 1944 р. нацистська влада намагалися боротися в основному за допомогою пропаганди, намагаючись переконати в тому, що рано чи пізно після перемоги Німеччини їхнє життя стане набагато краще.

Примітки

* Вартегау (нім. Warthegau) – імперський округ в складі нацистської Німеччини, що включав частину анексованих в 1939 р. західно-польських територій.

** Акція «Рейнхард» (нім. Aktion Reinhard) – масштабна операція з виселення єврейського населення, що проживало на території Генерал-губернаторства, в три концентраційні табори: Белжець, Собібор та Треблінка II. Проходила з осені 1941 р. до кінця літа 1943 р. Керував акцією фюрер СС і поліції дистрикту Люблін О. Глобочник. Своє кодову назву отримала по імені очільника РСХА Рейнхарда Гейдріха, який загинув 4 червня 1942 р. у Празі в результаті замаху, організованого чеськими підпільниками.

*** «Старий рейх» (нім. Altreich) – умовна назва усіх територій, які входили до складу Німеччини до 1938 р.

Список використаних джерел та літератури:

1. Bundesarchiv Berlin (BAB). R 49/671. Abschrift, Der Gauleiter und Reichstatthalter im Reichsgau Wartheland, Az.: P 69/44, Posen, den 11. Januar 1944, Anordnung!, a) an sämtliche Kreisleiter, b) an sämtliche Landräte, Betr.: Sofortaktion zur Ansetzung von Schwarzmeerdeutschen, gez. Greiser. Bl. 6-10.

2. BAB. R 49/671. Abschrift, Organisationsbefehl Nr. 1, Betr.: Sofortaktion zur Unterbringung von Schwarzmeerdeutschen, Posen, den 15. Jan. 1944, gez. Unterschrift, SS-Standartenführer. Bl. 16-17.

3. BAB. R 49/671. Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 19. Januar 1944, Kaiserring 13, An sämtliche Kreisleiter, sämtliche Landräte, sämtliche Leiter der Ansiedlungsstäbe und Außenstellen, Vierte Durchführungsbestimmung zur Ansetzung von Schwarzmeer-Deutschen, Vorg.: Anordnung des Gauleiters und Reichsstatthalters vom 11.1.1944, gez. Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 27-30.

4. BAB. R 49/832. Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndb., 11. Januar, III/7 – I/a – Dr. R./Dr., Vilshofen 176-180, Betr.: Versorgung der rußlanddeutschen Umsiedler mit Bekleidungsstücken und Schuhen, An die Volksdeutsche Mittelstelle, Berlin W 9, Linkstr. 27. Bl. 7.

5. BAB. R 49/832. Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Hauptamt Volksdeutsche Mittelstelle, Umsiedlung – Verwaltung, I/44/6275/Ha/Dr., Berlin W 9, den 17.1.44, Linkstraße 29, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndby., Betr.: Versorgung der russlanddeutschen Umsiedler mit Bekleidungsstücken und Schuhen, Bezug: Dort. Schreiben vom 11.1.44 – III/7-I/a-Dr. R./Dr., Hagen, SS-Sturmbannführer. Bl. 34.

6. BAB. R 49/832. Rk. Stabshauptamt Bln. Nr. 23, 24.1.44, 1445, Reichsk. f.d.f.d.v. Bln. Halensee, An den Reichsk. f.d.f.d.v, z. Hd. v. Dr. Lindner, Posen, Betr.: Versorgung der Russlanddeutschen, Bezg.: Fernmündliche Unterredung mit dem Unterzeichnete v. 24.1.44, gez. Hefermehl, SS-Hstuf. Bl. 37.

7. BAB. R 49/832. Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 25. Januar 1944, An sämtliche Kreisleiter, sämtliche Landräte, sämtliche Ansiedlungsstäbe und Außenstellen, Siebente Durchführungsbestimmung zur Ansetzeng von Schwarzmeer-Deutschen, Vorg.: Anordnung des Gauleiters und Reichsstatthalters vom 11.1.44, gez. Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 39-41.

8. BAB. R 49/832. Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 27. Januar 1944, An sämtliche Leiter der Ansiedlungsstäbe, bzw. Außenstellen, Kreisleiter, Landräte, Betr.: Ansetzung von Schwarzmeer-Deutschen, Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 48.

9. BAB. R 49/832. Amt III – Beschaffung, II – Wu./Dr., Schweiklberg, den 9. Februar 1944, Vermerk für den Hauptamtschef, SS-Obergruppenführer und General der Polizei Greifelt, Im Hause, Betr.: Versorgung der Russland-Deutschen mit Möbeln und Hausrat. Bl. 56-57.

10. BAB. R 49/832. Versandlager Joachimsthal, Akt.-Zch.: III/Wi/St., Joachimsthal, den 10. Februar 1944, Aktenvermerk, Betr.: Russlanddeutschen-Anordnung des Stabshauptamtes I/44, Der Leiter des Versandlagers Joachimsthal, Winkler, SS-Sturmbannführer. Bl. 60-61.

11. BAB. R 49/832. Stichworte aus der Sitzung am Montag, den 14.2.1944. Bl. 70-73.

12. BAB. R 49/832. Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndby, 23. Februar 1944, Vilshofen 176-180, III/7-I/a-Dr. R./Dr., Betr.: Versorgung der Schwarzmeer-Deutschen mit Möbeln und Hausrat, An das Reichsverkehrsministerium, z. Hd. Herrn Ministerialrat Dr. Wendler, Berlin W 8, Voßstr. 35. Bl. 85.

13. BAB. R 49/832. Der Reichsverkehrsminister und Generaldirektor der Deutschen Reichsbahn, Berlin W 8, den 2. März 1944, Wosstraße 35, Fernruf: 12 00 36, Schnellbrief, An den Herrn Reichskommissar für die Festigung des deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndby, Betr.: Versorgung der Schwarzmeer-Deutschen mit Möbeln und Hausrat, hier: Güterwagenstellung, Auf das Schreiben vom 23. Februar 1944 – III/7 – I/a – Dr. R./Dr., Im Auftrag, gez. Dr. Wendler. Bl. 106.

14. BAB. R 49/832. Abschrift, An den Herrn Reichsführer-SS, Reichskommissar f. Festigung deutschen Volkstums, Schweiklberg/Post Vilshofen/Ndby, III/7-La/Dr. R./Dr., 18.2.44 an das Planungsamt, VR/63/104, 24. Februar 1944, Versorgung der Volksdeutschen aus Russland mit Textilien, Versorgungsaktion V.T., Dr. Nickel. Bl. 109.

15. BAB. R 49/832. Abschrift, An das Landeswirtschaftsamt Posen, z. H. v. Herrn Reg. Dir. Dr. Wagner, Posen, VR/63/104, 22. Januar 1944, Dr. Nickel. Bl. 110-111.

16. BAB. R 49/832. Abschrift, Berlin, den 21. Januar 1944, VR/63/104, Besprechung mit Herrn Fritze vom Wirtschafts-Einsatz Ost, Kaiser-Wilhelmstr. 2, Tel.: 51/0026 App. 122, Anruf vom LWA Posen am 20. Januar 1944, Regierungsdirektor Dr. Wagner, Tel. Nr. 9821 App. 216, gez. Nickel. Bl. 112-113.

17. BAB. R 49/832. Der Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt Versandlager Joachimsthal/Um., Joachimsthal/Um., den 11. März 1944, Kreis Angermünde, Fernruf Joachimsthal/Um. 110, Akt.-Zch.: I/1/2 Wi/Bg., Betrifft: R-Aktion, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Amt III, Schweiklberg/Post Vilshofen, Der Leiter des Versandlagers Joachimsthal, Winkler, SS-Sturmbannführer. Bl. 116.

18. BAB. R 49/832. Amt III – Beschaffung, I/a – Dr. R./Dr., Schweiklberg, den 24. März 1944, Vermerk für SS-Brigadeführer Creutz. Bl. 120.

19. BAB. R 49/832. Abschrift, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Hauptamt Volksdeutsche Mittelstelle, Umsiedlung – Verwaltung, III/Beschaffung/Schm/Pä., Berlin W 9, den 31. März 1944, Linkstr. 29, An den Reichskommissar f. d. Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Versandlager Joahimsthal/Um., Joahimsthal/Um., Krs. Angermünde, gez. Hagen, SS-Sturmbannführer. Bl. 122.

20. BAB. R 49/832. Zentrallagergemeinschaft für Bekleidung G. m. b. H. (ZLG), Berlin N 65, Utrechter Straße 25-27, Fernsprecher: 46 42 31 und 46 76 62, Drahtwort: Zentrallag Berlin, 21. Apr. 1944, An den Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Schweiklberg, Post Vilshofen/Niederbayern, Unsere Zeichen: OF-GLZ/TG, Tag: 16. April 1944, Betreff: Versorgung der Ostgebiete – Sonderaktion VT. – Unterkunftsbedarf, Verfügung der WEG – Anforderung Nr. 15 – Te/Fr/Al./143, Zentrallagergemeinschaft für Bekleidung GmbH. (ZLG). Bl. 123.

21. BAB. R 49/832. Amt III – Beschaffung, II – Wu./Dr., Schweiklberg, den 4. Mai 1944, Vermerk für Herrn Rechtsanwalt Götz mit der Bitte um Weiterleitung an SS-Obergruppenführer und General der Polizei Greifelt, Betr.: Versorgung der Schwarzmeer-Deutschen mit Möbeln. Bl. 130.

22. BAB. R 49/832. Abschrift (Wi), Der Gauleiter und Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, A.Z. P 1814/44, Posen, den 17. August 1944, Schlossfreiheit, Fernspr.: Sammel-Nr. 1823/24, An den Chef des SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamtes, SS-Obergruppenführer u. General der Waffen-SS Pohl, Berlin-Lichterfelde-West, Unter den Eichen 126-135, gez. Greiser. Bl. 132.

23. BAB. R 49/832. Berlin, den 23. August 1944, Dr. R/Er., Vermerk über eine Besprechung mit SS-Obersturmbannführer Dr. Lindner, SS-Oberscharführer Heim, SS-Sturmbannführer Winkler und dem Unterzeichneten wegen der Lieferung von Hausrat und Textilien für die Schwarzmeeraktion. Bl. 135.

24. BAB. R 49/832. Der Chef des SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamtes, Berlin, den 8. Sept. 1944, Lichterfelde-West, Unter den Eichen 126-135, Fernsprecher: Ortsverkehr 76 52 61, Fernverkehr 75 51 01, An den Chef des Stabshauptamtes im Reichskommissariat für die Festigung des Deutschen Volkstums, SS-Obergruppenführer Greifelt, Berlin – Halensee, Kurfürstendamm 142/143, Betr.: Möbel für Umsiedler, O. Pohl, SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS. Bl. 140.

25. BAB. R 49/832. III/7 – I/a – Dr. R/Dr., 26.9.1944, Betr.: Versorgung der in den Warthegau umgesiedelten Schwarzmeer-Transnistriendeutschen mit Möbeln, An den Herrn Reichsführer-SS, Berlin W 9, Prinz-Albrecht-Strasse 8, SS-Obergruppenführer und General der Polizei. Bl. 142.

26. BAB. R 49/832. Der Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt Versandlager Joachimsthal/Um., Wi./Ha., Joachimsthal/Um., den 25.10.1944, Kreis Angermünde, Fernruf Joachimsthal/Um. 110, Betrifft: Belieferung der Schwarzmeerdeutschen mit

Möbeln und Hausrat, Bezug: Dort. Schreiben vom 14.10.44 Akz.: III/7/-I/a Dr. R./Dr., An Der Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Amt III, Schweiklberg, Post Vilshofen – Ndb., Der Leiter des Versandlagers Joachimsthal, Winkler, SS-Sturmbannführer. Bl. 143.

27. BAB. R 49/832. Abschrift, Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Az. P 3065/44, Posen, den 9. November 1944, Schlossfreiheit, An den Chef des Stabshauptamtes des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums SS-Obergruppenführer Greifelt, (13 b) Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndb., gez. Greiser. Bl. 147-148.

28. BAB. R 49/2696. 14. Oktober 1944, III/7-I/a-Dr. R./Dr., Betr.: Versorgung der Schwarzmeerdeutschen mit Bekleidung, Bezug: Ihr Schreiben vom 23.9.1944 – Az. 215.32/N-47; Ihre Unterredung mit Herrn Dr. Schacht, An die Reichsstelle für die Kleidung und verwandte Gebiete, Berlin W 8, Markgrafenstr. 28. Bl. 15-16.

29. BAB. R 49/2696. 3. September 1944, III/1/54 Dr. R/Bg, Anforderung von Schuhen für Schwarzmeer- und Transnistriendeutsche Umsiedler, Mündliche Rücksprache am 31.8.44, An die Reichsstelle für Lederwirtschaft, z. Hd. von Herrn Dr. Heuss, Berlin W 9, Potsdamer Str. 5, Dr. Reichert. Bl. 19-20.

30. BAB. R 49/2696. 17. November 1944, III/7-I/a-Dr. R./Dr., Betr.: Versorgung der Russlanddeutschen Umsiedler mit Ofen und Herden, Bezug: Ihr Schreiben vom 31.10.44 – Az. III-Dr. Li/Fu., An den Reichsstatthalter des Reichsgaues Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung dtsch. Volkstums, Posen, Postschiessfach 107. Bl. 45.

31. BAB. R 49/3041. Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Landeswirtschaftsamt, V/LwA – V 1 B-Nr. 219/44, Posen, den 21. Januar 1944, Felix Dahn-Platz 16, Fernsprechsammelnr. 9821, Telegramm-Anschrift: «Wirtschaft Posen», Eilt sehr!, Einschreiben, An die Herren Landräte und Oberbürgermeister, Wirtschaftsämter im Reichsgau Wartheland, nachrichtlich die Herren Regierungspräsidenten: Posen, Hohensalza, Litzmannstadt; die Gauleitung der NSDAP, Posen; den Nerrn Gauwirtschaftsberater Posen der NSDAP; die Gauwirtschaftskammer Wartheland; die Wirtschaftskammer Litzmannstadt; den Herrn Generalstaatsanwalt, Posen; den SD-Leitabschnitt, Posen, Kaiserring 15, Runderlaß Nr. 1/44 WA Allgem. Verbrauchsregelung, Betrifft: Versorgung der Schwarzmeerdeutschen mit bezugsbeschränkten gewerblichen Erzeugnissen, Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 39-41.

32. BAB. R 55/21427. NSDAP Kreisleitung, Konin, Der Kreisleiter, Konin, den 12.2.44, An alle Deutschen Familien des Kreises Konin, Betr.: Sammelaktion für die Schwarzmeerdeutschen, Gissibl Kreisleiter.

33. BAB. R 55/21427. NSDAP Kreisleitung, Konin, Der Kreisleiter, Konin, den 16.2.44, Gi/Er., An die Ortsgruppenleiter des Kreises Konin, Betr.: Schwarzmeerdeutsche, Kreisleiter.

34. BAB. R 55/21427. Reichspropagandaamt Oberschlesien, Kattowitz, den 3. März 1944, An das Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda, Abteilung Pro VS, z. Hd. Von Herrn Dr. Staritz, Betr.: Betreuung der Rußland-Deutschen, Bezug: Ihr Fs. vom 28.2.44 Rundspruch-Nr. 218 – Pro V 2128 14.2.44/67-1,2.

35. BAB. R 55/21427. Reichspropagandaamt Pommern, Stettin, den 10. März 1944, Aktenzeichen: Pro V 2128 Hu/Bg, Betrifft: Betreuung der Russlanddeutschen, An das Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda, Berlin W 8, Wilhelmplatz 8-9.

36. BAB. R 69/215. Abschrift, Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Az.: I-1/1-8/Dr. St./Hy, Schweiklberg, den 20.1.1944, Anordnung Nr. 1/I/44, Betr.: Vorläufige Ansetzung der aus der Ukraine zurückführten Russlanddeutschen, Der Chef des Stabshauptamtes, gez. Greifelt, SS-Gruppenführer und Generalleutnant der Polizei. Bl. 35-39.

37. Bamm P. Der große Kriegstreck 1944. Rückführung und Rücksiedlung von 350000 Rußlanddeutschen – Schicksale und Erlebnisse // Ostdeutscher Beobachter, 1944. – 23. Juli. – № 201.

38. Fleischhauer I. Das Dritte Reich und die Deutschen in der Sowjetunion / I. Fleischhauer. – Stuttgart, 1983. – 257 s.

39. Strippel A. NS-Volkstumspolitik und die Neuordnung Europas: Rassenpolitische Selektion der Einwandererzentralstelle des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD (1939-1945) / A. Strippel. – Paderborn, 2011. – 370 s.

References:

1. Bundesarchiv Berlin (BAB). R 49/671. Abschrift, Der Gauleiter und Reichstatthalter im Reichsgau Wartheland, Az.: P 69/44, Posen, den 11. Januar 1944, Anordnung!, a) an sämtliche Kreisleiter, b) an sämtliche Landräte, Betr.: Sofortaktion zur Ansetzung von Schwarzmeerdeutschen, gez. Greiser. Bl. 6-10.
2. BAB. R 49/671. Abschrift, Organisationsbefehl Nr. 1, Betr.: Sofortaktion zur Unterbringung von Schwarzmeerdeutschen, Posen, den 15. Jan. 1944, gez. Unterschrift, SS-Standartenführer. Bl. 16-17.
3. BAB. R 49/671. Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 19. Januar 1944, Kaiserring 13, An sämtliche Kreisleiter, sämtliche Landräte, sämtliche Leiter der Ansiedlungsstäbe und Außenstellen, Vierte Durchführungsbestimmung zur Ansetzung von Schwarzmeer-Deutschen, Vorg.: Anordnung des Gauleiters und Reichstatthalters vom 11.1.1944, gez. Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 27-30.
4. BAB. R 49/832. Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndb., 11. Januar, III/7 – I/a – Dr. R./Dr., Vilshofen 176-180, Betr.: Versorgung der rußlanddeutschen Umsiedler mit Bekleidungsstücken und Schuhen, An die Volksdeutsche Mittelstelle, Berlin W 9, Linkstr. 27. Bl. 7.
5. BAB. R 49/832. Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Hauptamt Volksdeutsche Mittelstelle, Umsiedlung – Verwaltung, I/44/6275/Ha/Dr., Berlin W 9, den 17.1.44, Linkstraße 29, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndby., Betr.: Versorgung der russlanddeutschen Umsiedler mit Bekleidungsstücken und Schuhen, Bezug: Dort. Schreiben vom 11.1.44 – III/7-I/a-Dr. R./Dr., Hagen, SS-Sturmbannführer. Bl. 34.
6. BAB. R 49/832. Rk. Stabshauptamt Bln. Nr. 23, 24.1.44, 1445, Reichsk. f.d.f.d.v. Bln. Halensee, An den Reichsk. f.d.f.d.v, z. Hd. v. Dr. Lindner, Posen, Betr.: Versorgung der Russlanddeutschen, Bezg.: Fernmündliche Unterredung mit dem Unterzeichnete v. 24.1.44, gez. Hefermehl, SS-Hstuf. Bl. 37.
7. BAB. R 49/832. Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 25. Januar 1944, An sämtliche Kreisleiter, sämtliche Landräte, sämtliche Ansiedlungsstäbe und Außenstellen, Siebente Durchführungsbestimmung zur Ansetzeng von Schwarzmeer-Deutschen, Vorg.: Anordnung des Gauleiters und Reichsstatthalters vom 11.1.44, gez. Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 39-41.
8. BAB. R 49/832. Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 27. Januar 1944, An sämtliche Leiter der Ansiedlungsstäbe, bzw. Außenstellen, Kreisleiter, Landräte, Betr.: Ansetzung von Schwarzmeer-Deutschen, Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 48.
9. BAB. R 49/832. Amt III – Beschaffung, II – Wu./Dr., Schweiklberg, den 9. Februar 1944, Vermerk für den Hauptamtschef, SS-Obergruppenführer und General der Polizei Greifelt, Im Hause, Betr.: Versorgung der Russland-Deutschen mit Möbeln und Hausrat. Bl. 56-57.
10. BAB. R 49/832. Versandlager Joachimsthal, Akt.-Zch.: III/Wi/St., Joachimsthal, den 10. Februar 1944, Aktenvermerk, Betr.: Russlanddeutschen-Anordnung des Stabshauptamtes I/44, Der Leiter des Versandlagers Joachimsthal, Winkler, SS-Sturmbannführer. Bl. 60-61.
11. BAB. R 49/832. Stichworte aus der Sitzung am Montag, den 14.2.1944. Bl. 70-73.
12. BAB. R 49/832. Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndby, 23. Februar 1944, Vilshofen 176-180, III/7-I/a-Dr. R./Dr., Betr.: Versorgung der Schwarzmeer-Deutschen mit Möbeln und Hausrat, An das Reichsverkehrsministerium, z. Hd. Herrn Ministerialrat Dr. Wendler, Berlin W 8, Voßstr. 35. Bl. 85.

13. BAB. R 49/832. Der Reichsverkehrsminister und Generaldirektor der Deutschen Reichsbahn, Berlin W 8, den 2. März 1944, Wosstraße 35, Fernruf: 12 00 36, Schnellbrief, An den Herrn Reichskommissar für die Festigung des deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndby, Betr.: Versorgung der Schwarzmeer-Deutschen mit Möbeln und Hausrat, hier: Güterwagenstellung, Auf das Schreiben vom 23. Februar 1944 – III/7 – I/a – Dr. R./Dr., Im Auftrag, gez. Dr. Wendler. Bl. 106.

14. BAB. R 49/832. Abschrift, An den Herrn Reichsführer-SS, Reichskommissar f. Festigung deutschen Volkstums, Schweiklberg/Post Vilshofen/Ndby, III/7-La/Dr. R/Dr., 18.2.44 an das Planungsamt, VR/63/104, 24. Februar 1944, Versorgung der Volksdeutschen aus Russland mit Textilien, Versorgungsaktion V.T., Dr. Nickel. Bl. 109.

15. BAB. R 49/832. Abschrift, An das Landeswirtschaftsamt Posen, z. H. v. Herrn Reg. Dir. Dr. Wagner, Posen, VR/63/104, 22. Januar 1944, Dr. Nickel. Bl. 110-111.

16. BAB. R 49/832. Abschrift, Berlin, den 21. Januar 1944, VR/63/104, Besprechung mit Herrn Fritze vom Wirtschafts-Einsatz Ost, Kaiser-Wilhelmstr. 2, Tel.: 51/0026 App. 122, Anruf vom LWA Posen am 20. Januar 1944, Regierungsdirektor Dr. Wagner, Tel. Nr. 9821 App. 216, gez. Nickel. Bl. 112-113.

17. BAB. R 49/832. Der Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt Versandlager Joachimsthal/Um., Joachimsthal/Um., den 11. März 1944, Kreis Angermünde, Fernruf Joachimsthal/Um. 110, Akt.-Zch.: I/1/2 Wi/Bg., Betrifft: R-Aktion, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Amt III, Schweiklberg/Post Vilshofen, Der Leiter des Versandlagers Joachimsthal, Winkler, SS-Sturmbannführer. Bl. 116.

18. BAB. R 49/832. Amt III – Beschaffung, I/a – Dr. R./Dr., Schweiklberg, den 24. März 1944, Vermerk für SS-Brigadeführer Creutz. Bl. 120.

19. BAB. R 49/832. Abschrift, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Hauptamt Volksdeutsche Mittelstelle, Umsiedlung – Verwaltung, III/Beschaffung/Schm/Pä., Berlin W 9, den 31. März 1944, Linkstr. 29, An den Reichskommissar f. d. Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Versandlager Joachimsthal/Um., Joachimsthal/Um., Krs. Angermünde, gez. Hagen, SS-Sturmbannführer. Bl. 122.

20. BAB. R 49/832. Zentrallagergemeinschaft für Bekleidung G. m. b. H. (ZLG), Berlin N 65, Utrechter Straße 25-27, Fernsprecher: 46 42 31 und 46 76 62, Drahtwort: Zentrallag Berlin, 21. Apr. 1944, An den Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Schweiklberg, Post Vilshofen/Niederbayern, Unsere Zeichen: OF-GLZ/TG, Tag: 16. April 1944, Betreff: Versorgung der Ostgebiete – Sonderaktion VT. – Unterkunftsbedarf, Verfügung der WEG – Anforderung Nr. 15 – Te/Fr/Al./143, Zentrallagergemeinschaft für Bekleidung GmbH. (ZLG). Bl. 123.

21. BAB. R 49/832. Amt III – Beschaffung, II – Wu./Dr., Schweiklberg, den 4. Mai 1944, Vermerk für Herrn Rechtsanwalt Götz mit der Bitte um Weiterleitung an SS-Obergruppenführer und General der Polizei Greifelt, Betr.: Versorgung der Schwarzmeer-Deutschen mit Möbeln. Bl. 130.

22. BAB. R 49/832. Abschrift (Wi), Der Gauleiter und Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, A.Z. P 1814/44, Posen, den 17. August 1944, Schlossfreiheit, Fernspr.: Sammel-Nr. 1823/24, An den Chef des SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamtes, SS-Obergruppenführer u. General der Waffen-SS Pohl, Berlin-Lichterfelde-West, Unter den Eichen 126-135, gez. Greiser. Bl. 132.

23. BAB. R 49/832. Berlin, den 23. August 1944, Dr. R/Er., Vermerk über eine Besprechung mit SS-Obersturmbannführer Dr. Lindner, SS-Oberscharführer Heim, SS-Sturmbannführer Winkler und dem Unterzeichneten wegen der Lieferung von Hausrat und Textilien für die Schwarzmeeraktion. Bl. 135.

24. BAB. R 49/832. Der Chef des SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamtes, Berlin, den 8. Sept. 1944, Lichterfelde-West, Unter den Eichen 126-135, Fernsprecher: Ortsverkehr 76 52 61, Fernverkehr 75 51 01, An den Chef des Stabshauptamtes im Reichskommissariat für die Festigung

des Deutschen Volkstums, SS-Obergruppenführer Greifelt, Berlin – Halensee, Kurfürstendamm 142/143, Betr.: Möbel für Umsiedler, O. Pohl, SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS. Bl. 140.

25. BAB. R 49/832. III/7 – I/a – Dr. R/Dr., 26.9.1944, Betr.: Versorgung der in den Warthegau umgesiedelten Schwarzmeer-Transnistriendeutschen mit Möbeln, An den Herrn Reichsführer-SS, Berlin W 9, Prinz-Albrecht-Strasse 8, SS-Obergruppenführer und General der Polizei. Bl. 142.

26. BAB. R 49/832. Der Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt Versandlager Joachimsthal/Um., Wi./Ha., Joachimsthal/Um., den 25.10.1944, Kreis Angermünde, Fernruf Joachimsthal/Um. 110, Betrifft: Belieferung der Schwarzmeerdeutschen mit Möbeln und Hausrat, Bezug: Dort. Schreiben vom 14.10.44 Akz.: III/7/-I/a Dr. R./Dr., An Der Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Amt III, Schweiklberg, Post Vilshofen – Ndb., Der Leiter des Versandlagers Joachimsthal, Winkler, SS-Sturmabführer. Bl. 143.

27. BAB. R 49/832. Abschrift, Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Az. P 3065/44, Posen, den 9. November 1944, Schlossfreiheit, An den Chef des Stabshauptamtes des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums SS-Obergruppenführer Greifelt, (13 b) Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndb., gez. Greiser. Bl. 147-148.

28. BAB. R 49/2696. 14. Oktober 1944, III/7-I/a-Dr. R./Dr., Betr.: Versorgung der Schwarzmeerdeutschen mit Bekleidung, Bezug: Ihr Schreiben vom 23.9.1944 – Az. 215.32/N-47; Ihre Unterredung mit Herrn Dr. Schacht, An die Reichsstelle für die Kleidung und verwandte Gebiete, Berlin W 8, Markgrafenstr. 28. Bl. 15-16.

29. BAB. R 49/2696. 3. September 1944, III/1/54 Dr. R/Bg, Anforderung von Schuhen für Schwarzmeer- und Transnistriendeutsche Umsiedler, Mündliche Rücksprache am 31.8.44, An die Reichsstelle für Lederwirtschaft, z. Hd. von Herrn Dr. Heuss, Berlin W 9, Potsdamer Str. 5, Dr. Reichert. Bl. 19-20.

30. BAB. R 49/2696. 17. November 1944, III/7-I/a-Dr. R./Dr., Betr.: Versorgung der Russlanddeutschen Umsiedler mit Ofen und Herden, Bezug: Ihr Schreiben vom 31.10.44 – Az. III-Dr. Li/Fu., An den Reichsstatthalter des Reichsgaues Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung dtsch. Volkstums, Posen, Postschliessfach 107. Bl. 45.

31. BAB. R 49/3041. Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Landeswirtschaftsamt, V/LwA – V 1 B-Nr. 219/44, Posen, den 21. Januar 1944, Felix Dahn-Platz 16, Fernsprechsammelnr. 9821, Telegramm-Anschrift: «Wirtschaft Posen», Eilt sehr!, Einschreiben, An die Herren Landräte und Oberbürgermeister, Wirtschaftsämter im Reichsgau Wartheland, nachrichtlich die Herren Regierungspräsidenten: Posen, Hohensalza, Litzmannstadt; die Gauleitung der NSDAP, Posen; den Herrn Gauwirtschaftsberater Posen der NSDAP; die Gauwirtschaftskammer Wartheland; die Wirtschaftskammer Litzmannstadt; den Herrn Generalstaatsanwalt, Posen; den SD-Leitabschnitt, Posen, Kaiserring 15, Runderlaß Nr. 1/44 WA Allgem. Verbrauchsregelung, Betrifft: Versorgung der Schwarzmeerdeutschen mit bezugsbeschränkten gewerblichen Erzeugnissen, Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 39-41.

32. BAB. R 55/21427. NSDAP Kreisleitung, Konin, Der Kreisleiter, Konin, den 12.2.44, An alle Deutschen Familien des Kreises Konin, Betr.: Sammelaktion für die Schwarzmeerdeutschen, Gissibl Kreisleiter.

33. BAB. R 55/21427. NSDAP Kreisleitung, Konin, Der Kreisleiter, Konin, den 16.2.44, Gi/Er., An die Ortsgruppenleiter des Kreises Konin, Betr.: Schwarzmeerdeutsche, Kreisleiter.

34. BAB. R 55/21427. Reichspropagandaamt Oberschlesien, Kattowitz, den 3. März 1944, An das Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda, Abteilung Pro VS, z. Hd. Von Herrn Dr. Staritz, Betr.: Betreuung der Rußland-Deutschen, Bezug: Ihr Fs. vom 28.2.44 Rundspruch-Nr. 218 – Pro V 2128 14.2.44/67-1,2.

35. BAB. R 55/21427. Reichspropagandaamt Pommern, Stettin, den 10. März 1944, Aktenzeichen: Pro V 2128 Hu/Bg, Betrifft: Betreuung der Russlanddeutschen, An das Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda, Berlin W 8, Wilhelmplatz 8-9.

36. BAB. R 69/215. Abschrift, Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Az.: I-1/1-8/Dr. St./Hy, Schweiklberg, den 20.1.1944, Anordnung Nr. 1/I/44, Betr.: Vorläufige Ansetzung der aus der Ukraine zurückgeführten Russlanddeutschen, Der Chef des Stabshauptamtes, gez. Greifelt, SS-Gruppenführer und Generalleutnant der Polizei. Bl. 35-39.

37. Bamm P. Der große Kriegstreck 1944. Rückführung und Rücksiedlung von 350000 Rußlanddeutschen – Schicksale und Erlebnisse (1944, 23. Juli). *Ostdeutscher Beobachter*, 201.

38. Fleischhauer, I. (1983). *Das Dritte Reich und die Deutschen in der Sowjetunion*, Stuttgart.

39. Strippel, A. (2011). *NS-Volkstumspolitik und die Neuordnung Europas: Rassenpolitische Selektion der Einwandererzentralstelle des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD (1939-1945)*, Paderborn.

Volodymyr Martynenko

PhD in History, Doctoral Student

M. S. Hrushevskyyi Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

"IN MANY CASES, THE DEFINITION OF RAGS FOR WHAT THEY ARE DRESSED, IS TOO BEAUTIFUL": MATERIAL SUPPORT OF GERMAN REFUGEES FROM THE USSR ON THE TERRITORY OF THE REICH AT THE END OF THE SECOND WORLD WAR

Abstract. *Throughout the fall of 1943 – the spring of 1944 almost the entire German population was taken out of the occupied Soviet territories by the German authorities. The immediate reason for this, as is known, was the loss of strategic initiative on the Eastern Front. By the autumn of 1944, the number of all evacuated ethnic Germans was about 360,000. Most of the German contingent was sent to the territory of Warthegau district. All the rest were in several other regions of Germany.*

The Warthegau administration began active preparations for the reception of German refugees already in early January 1944. Immediately after arriving in the Reich, they, according to the established procedure, underwent a medical examination, pest control and only then went to the camps. Many German officials described the situation of the evacuated Germans as catastrophic, paying attention to what was immediately evident – a lack of clothes and shoes. Besides, the German authorities were concerned about the arrangement of the life of the new migrants, the bulk of whom was planned to be used as agricultural workers. The SS leadership tried to solve the problem of material and domestic security of German refugees from the USSR by attracting its resources and through support from various business entities.

As a result, by the end of the war, the German authorities had not been able to completely solve the problem of the material and social security of ethnic Germans from the USSR. The main reason was the lack of resources and the almost complete reorientation of many enterprises to defense needs. Domestic disorder hugely negatively affected the moral and psychological state of many migrants. In turn, the lack of clothing and shoes often led to refusals to go to work. With growing discontent among the settlers at the end of 1944, the Nazi authorities tried to fight mainly through propaganda, trying to convince them that sooner or later, after the victory of Germany, their life would become much better.

Keywords: *Germany, USSR, Reich Commissioner for the Strengthening of German Nationhood, Ethnic German Liaison Office, soviet Germans.*

Надійшла до редколегії 20.01.2021

УДК 94(4)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.09>**Олег Машевський**

д-р іст. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5251-2089>**Христина Лазавенко**

студент бакалаврату

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

АНТИЧНІ ОБРАЗИ В ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТАХ М. РОБЕСП'ЄРА В ПЕРШІ РОКИ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1789–1791 РОКИ)

Анотація. У даному дослідженні було проведено аналіз комплексу античних образів у політичних текстах М. Робесп'єра періоду 1789–1791 років, а саме визначення контексту і типу античних образів, складання загального каталогу і виділення основних тенденцій, характерних для використання античних образів в період роботи М. Робесп'єра в Установчих зборах. Враховуючи те, що спадщина греко-римської античності займає важливе місце в європейській культурі: численні алюзії, посилання, згадки Давньої Греції та Риму є типовим явищем для суспільно-політичного життя Європи. Французька революція кінця XVIII століття не стала винятком, оскільки антична традиція чітко зчитується у візуальних образах, політичних текстах, навіть у повсякденному житті тогочасної Франції. Традиційно вважається, що найбільше до античності звертались саме якобінці, і серед лідерів якобінської фракції необхідно особливо виділити М. Робесп'єра, чия ім'я власне й асоціюється з нею. При цьому античні образи та сюжети в дискурсі Французької революції кінця XVIII століття розглядаються під час періоду якобінського правління (1793–1794 роки), а перші роки Революції (1789–1791 роки) залишаються без уваги. В свою чергу дана стаття зосереджується саме на добі Конституанти: як на діяльності безпосередньо в Установчих зборах, так і в Якобінському клубі.

Відзначено поступове зростання кількості античних грецьких та римських образів протягом цих років, охарактеризовано значення конкретних образів, а також охарактеризовано те, що М. Робесп'єр усвідомлював відмінність античних реалій від сучасності на конкретних епізодах в його політичних текстах. Окрім цього, було запропоновано їх авторську класифікацію, в її рамках було виокремлено найбільш та найменш вживані образи. Результати дослідження було укладено у вигляді таблиць для їх унаочнення.

Ключові слова: Французька революція кінця XVIII століття, М. Робесп'єр, античні образи, античність, якобінці.

Постановка проблеми. Спадщина греко-римської античності займає важливе місце в європейській культурі. Саме з грецької і римської історії протягом століть суспільство брало зразки доброчесностей, героїчні постаті античної історії ставали моральними орієнтирами та формували моделі поведінки, ставали власними назвами для тих чи інших явищ. Зважаючи на це, не дивним є численні алюзії, посилання, згадування античної спадщини в європейській історії. Французька революція кінця XVIII століття не стала

винятком: антична традиція чітко зчитується у візуальних образах, політичних текстах, навіть у повсякденному житті тогочасної Франції.

Традиційно вважається, що найбільше до античності звертались саме якобінці, особливо захоплені ідеями добродесної Республіки. Серед лідерів якобінської фракції необхідно особливо виділити М. Робесп'єра, чиє ім'я власне й асоціюється з нею. Його постать є вкрай неоднозначною як і в академічному, так і в суспільному дискурсі: від обожнювання до демонізації. При цьому особистість М. Робесп'єра зазнає сильного спрощення, яке не дозволяє скласти неупереджену оцінку про його мотивацію, ідеали, світосприйняття. Натомість дослідження античних образів, використовуваних М. Робесп'єром, як одного із аспектів його персоналії може дозволити більш об'єктивно оцінювати цю історичну постать. Це є особливо важливим для відходу української історіографії від радянських парадигм стосовно Французької Революції кінця XVIII століття.

Крім цього, необхідно підкреслити високу наукову *актуальність* даного дослідження: у вітчизняній історіографії ця тема завжди залишалась поза колом наукового інтересу істориків, а в історіографії зарубіжній античні образи в дискурсі Французької революція кінця XVIII століття розглядаються під час періоду якобінського правління (1793–1794 роки), а перші роки Революції (1789–1791 роки) часто залишаються поза увагою. Окрім цього, у статті запропоновано нову класифікацію античних образів за типом їх використання, а саме аналогія, ілюстрація та зразок, яка може бути застосована у наступних працях з даної теми.

Метою даного дослідження є аналіз комплексу античних образів у політичних текстах М. Робесп'єра періоду 1789–1791 років. Це обумовило наступні завдання, а саме: визначення контексту і типу античних образів, складання загального каталогу і виділення основних тенденцій, характерних для використання античних образів в період роботи М. Робесп'єра в Установчих зборах.

Що стосується *історіографії* з даної проблематики, то, як вже було зазначено вище, у вітчизняній історіографії немає подібних досліджень. У зарубіжній же історіографії ця тема розглядається різними науковцями. Потрібно згадати праці російських істориків У. Рейнік [5] та Т. Черноверской [6], які розглядають античність в теорії та практиці якобінізму, фокусуючись на ідеї подвійної ідеалізації античності та конкретних наративотворчих образах. На наративотворчих образах зосереджує увагу французький історик Ж. Буіно, також наводячи статистику щодо античних образів за категоріями «Рим»,

«Греція», «Інше» та характеризуючи їх за значенням. Однією із значних переваг цієї праці є широке використання джерел [10]. Статистику щодо цитувань античних аворів у співвідношенні з програмами коледжів наводить також Г.Т. Паркер [15]. Потрібно виділити також статтю французького історика М. Россо, в якій розглядаються спартанські ремінісценції у риториці і практиці М. Робесп'єра, в тому числі й в період до 1792 року [18]. Не можна не відзначити і статтю С. Левін, в якій історикня, хоча й фокусує в основному на Ж.-П. Бріссо, розглядає роль античного дискурсу влітку 1791 року [12], а зважаючи на період, обраний для аналізу, подібні праці сприяють розумінню загальної картини подій. До образу Катіліни як змовника в перші роки Революції звертається Т. Такетт, простежуючи витоки терору з конспірологією 1790–1792 роках [19]. Серед робіт, що не зосереджуються на питанні Французької Революції та античності, але згадують це, потрібно особливо виділити працю В. Ніппела «Антична і сучасна демократія», в якій у двох розділах, присвячених цьому питанню, окреслюються основні точки дотику античної і Революційної демократії, розглядаються концептуальні схожості і відмінності. також згадуються яскраві образи, застосовувані Революціонерами: Брут, Катон, Цезар, Цицерон, Катіліна, Тарпейська скеля [14].

У цілому, незважаючи на те, що більшість робіт, присвячених зв'язку античності та Революції, розглядають період 1792–1794 років, дана тема є забезпечена історіографічною базою. Коротко окреслимо і джерельну базу дослідження, яку необхідно розділити на дві групи: джерела періоду Французької Революції та античні тексти. Щодо матеріалів 1789–1791 років, то вони є широко представленими. Завдяки зусиллям Товариства робесп'єристських студій у 1910–1967 роках було опубліковане повне 10-ти томне видання творів М. Робесп'єра, серед яких нас цікавлять 6–7 томи, які стосуються діяльності М. Робесп'єра в Конституанті та Якобінському Клубі в досліджуваний період. Що ж до античних джерел, то особливо варто відзначити ті, що використовувались як навчальні матеріали в коледжах XVIII століття, адже саме під їх впливом і сформувалось сприйняття античності М. Робесп'єром. Без сумніву, античні тексти не завжди надають достовірну інформацію про події, та саме завдяки їм можна оцінити, як формувалось сприйняття античності діячами Французької Революції в цілому і М. Робесп'єром зокрема.

Виклад основного матеріалу. У нарративі Французької Революції кінця XVIII століття значну роль відігравала античність, щоправда, помилкою буде стверджувати, що Революціонери намагались впровадити знову античні

інституції. Творення нового порядку не передбачало заглиблення в античні моделі, натомість на них часто посилались, вони ставали аргументами в дискусіях за браком власного політичного досвіду, а також моральними орієнтирами [14, с. 148.]. Не можна не додати й те, в цілому протягом XVIII століття античність була освітньою нормою: в програми колежів включались античні тексти, зокрема Лівія, Плутарха, Тацита [15, с. 18–19], які певною мірою ідеалізували республіканський Рим, а французи в свою чергу ідеалізували античність [6]. Особливо помітне апелювання до греко-римських зразків у політиків, що частіше виступали з програмними промовами, тоді як діячі-«практики» звертаються до античних образів значно менше: це відзначає у своїх підрахунках французький історик Ж. Буіно [цит. за 6, с. 42–43.]. Серед тих депутатів Конвенту, хто найчастіше використовували для аргументації та візуалізації греко-римський етос, є і М. Робесп'єр. Зважаючи на це, для дослідження нами було розроблено класифікацію античних образів, щоб можна було більш точно аналізувати їх. Ми виділяємо ілюстрації, аналогії та зразки. Ілюстраціями є ті образи, основним завданням яких є посилення враження слухачів від тексту чи тези. Аналогії використовуються для проведення паралелей між політичною ситуацією античності та сьогодення, зразки ж слугують ідеалом для наслідування.

Першим образом, який використовується М. Робесп'єром є саме образ-аналогія з негативним посилом. Це – Гай Юлій Цезар (за іншими варіантами записів про засідання – Гней Помпей Великий) [16, с. 45–47]. В будь-якому разі, жоден з них не виступає достатнім авторитетом для представників вільної нації, а епізод з римської історії з спаленням Помпеєм листів Серторія [4, с. 73] не можна порівняти з листами на адресу графа Артуа, оскільки покривання змовників є злочином проти народу, як аргументував це М. Робесп'єр. Таким чином, вже наприкінці липня 1789 року можна стверджувати про розуміння депутатами Конституанти своєї ролі як ліберальних законодавців-реформаторів, для яких діячі пізньої Республіки, поневолювачі власного народу, не можуть бути зразком.

Наступний античний образ, який використовує М. Робесп'єр, це аналогія про Арістіда у промові про майновий ценз в позитивному контексті. Його образ виступає як певний моральний ідеал, щоб показати несправедливість поділу на активних і пасивних громадян, а самі пасивні громадяни порівнюються з ілотами [7, с. 323] – в такому ж безправному і пригніченому становищі вони знаходяться, якщо система буде впроваджена. Образ Арістіда в цілому М. Робесп'єром використовувався як символ доброчесності, важливішої, ніж

гроші, і ця згадка його у контексті майнового цензу є лише першою серед подібних.

Діяльність депутатів Конституанти отримала більш практичне забарвлення у 1790 році, коли почалася активна робота над конституцією. Оскільки вони творили нову систему, необхідним був певний моральний та перш за все політичний орієнтир, досвід, на який можна було б спиратись. Ним могла стати Велика Британія, де вже були проведені ліберальні реформи, або ж римська антична практика. Політична система останньої була достатньо розвиненою, добре відображеною у писемних джерелах, які часто ідеалізували її, і при цьому історія античного Риму повна особистостями-зразками, образами як добродетелей, так і вад. У зв'язку з цим, на нашу думку, М. Робесп'єр активно використовував аналогії та зразки у своїх виступах, посиляючись на римський досвід.

В обговоренні Конституції перша така згадка стосується касаційного трибуналу: це апеляція не до конкретної персоналії, а до певного принципу в позитивному контексті, а саме до римського права, бо «лише той, хто створює закони [легіслатура, а не касаційний трибунал – примітка автора], може інтерпретувати їх» [16, с. 375]. Подібне використання римського досвіду зустрічалось і в обговоренні питання спадкування, щоправда тут важко однозначно трактувати контекст аналогії. Так, М. Робесп'єр, вважаючи, що при отриманні спадку за заповітом спадщина повинна розподілятися порівну, запевняв, що римське суспільство було жадливої природи («у римлян влада батька була схожа до тієї, яку має господар над своїми рабами» [17, с. 188]), але римські законотворці зробили все, щоб виправити це. Цей факт він однозначно схвалює, на нашу думку, така дихотомія слугує підтвердженням тези М. Робесп'єра про те, що, хоча й неможливо забезпечити повну рівність, закони повинні підтримувати її настільки, наскільки дозволяють обставини. Цей ідеал, висунутий ще в квітні 1791 року, стане чи не одним із наріжних каменів подальшої його діяльності.

Та незважаючи на появу вищезгаданих аналогій, М. Робесп'єр не відмовлявся і від звернення до персоналій. У 1790 році вперше з'являється згадка Луція Сергія Катіліни. В промові про національну гвардію, що була виголошена в Якобінському клубі, а потім у Конституанті 28 квітня 1791 року, окрім численних античних ремінісценцій щодо якостей солдат-громадян [16, с. 621–623] (саме так бачив він Національну гвардію), з'явився образ Катіліни як негативна ілюстрація тези. М. Робесп'єр опонував частковому призову до Національної гвардії, використовуючи образ Катіліни. Оскільки, на його думку,

при обмеженому призову у цій системі Національної гвардії буде еліта серед найгірших громадян, а змовники, оточені величезною армією, ... говоритимуть, як Катіліна своїм співучасникам: Нам добре, тут немає хороших людей” [16, с. 636.]. Варто зазначити, що це перше вживання образу Катіліни датується кінцем 1790 року, періодом, коли про внутрішні змови і загрозу знищення Революції зсередини, мова не йшла. Натомість це тільки підтверджує висновки дослідників про атмосферу контрреволюційної змови, яка панувала в період Революції, особливо в роки якобінського правління [19, с. 697, 703]. Справді: з плином часу і під впливом сили обставин частота вживання образу Катіліни як символу змови збільшується, але з’являється вперше він ще у 1790.

Якщо Луцій Сергій Катіліна використовувався як негативний образ з доби пізньої Республіки, то Марк Тулій Цицерон в свою чергу був одним із зразків римських добродетелей, як моральним, так і політичним ідеалом. До прикладу, така позитивна аналогія зустрічається у виступі проти проекту створення трибуналів за конкурсним принципом, бо, на думку М. Робесп’єра, «люди закону» будуть керуватись лише честолюбним бажанням просунутись в кар’єрі. Як альтернативу такій системі він висунув Римську Республіку і Цицерона, стверджуючи, що в них не було ні конкурсів, ні привілеїв, а прикладом – виступ Марка Тулія Цицерона проти Гая Ліцинія Верреса, дієвий і без сертифікатів і курсів «людини закону» [16, с. 662]. Варто зазначити, що Гай Ліциній Веррес був не єдиним, кому опонував Марк Тулій Цицерон, та згадується саме цей випадок. На нашу думку, це можна пояснити тим, що Веррес був корупціонером, що зловживав владою, а прихильність патриціїв була на його боці, сицилійцям було нічого очікувати, але завдяки Цицерону справедливість було досягнуто [2]. Такі ж загрози могли очікувати Францію, але через пропоновану систему ніхто б не зміг так ефективно виступити проти них: конкурсна система шукає честолюбних кар’єристів, а не справедливих захисників народу.

М. Робесп’єр згадував і Римську імперію, причому в негативному контексті, оскільки імператори були узурпаторами римської Свободи, які підкорили старовинні магістрати своїй волі. Перша згадка Римської імперії зустрічається у виступі проти проекту, що давав міністру юстиції право тлумачити закони, тобто зазіхати на законодавчу владу, і відновлював практику довільних арештів часів абсолютизму. Античним образом-аналогією тут виступив Сенат за часів Тиберія. Так, М. Робесп’єр зазначав, що рішення про надання міністру влади довільно арештовувати громадян не гідне магістрата вільних людей [17, с. 208], а натомість такі дії Установчих зборів доречно

порівняти з Сенатом, який за Тиберія хоча й зберіг свою велич, повністю підкорявся його волі і намагався догоджати йому. [1, с. 85, 87]. А розширення повноважень міністрів, названих лейтенантами загальної поліції, нічим не краще, ніж та система доносів і стеження, яка існувала за імператора Тиберія [1, с. 98]. Римська імперія тут виступає еталоном несвободи, як і пропозиція такої організації міністерств, внесена до Конституанти.

Передвісниками імперської несвободи була Пізня Республіка. Ті римські політичні та військові діячі, що в цей період узурпували владу, стали негативними образами-символами. Саме до Пізньої Республіки, в якій почалось зловживання своїми повноваженнями, боротьба за одноосібну владу, звернувся М. Робесп'єр у промові про організацію національної гвардії. Ці негативні ілюстрації мали на меті показати, що при правильній системі в армії подібне псування моралі буде неможливим. Що розумілось під належною організацією національної гвардії? По-перше, вся її діяльність має базуватись на принципі захисту нею народної свободи від зазіхань виконавчої влади, по-друге ж дух громадянина повинен бути міцнішим за дух солдата [17, с. 263]. Саме ця теза ілюструється тим, що Гай Юлій Цезар, щоб присоромити римських солдат називав їх громадянами [17, с. 264]. В цій же промові М. Робесп'єр згадав ще двох римських узурпаторів, Луція Корнелія Суллу та Гнея Помпея, застерігаючи, що фанатична відданість солдат командиру перетворює їх на армію вже не держави, а певного індивіда, війська, що слугуватиме інструментом величі генералів і поневолення співгромадян [8, с. 369]. Та цьому можна легко запобігти в оновленій Франції, оскільки національна гвардія буде іншою. Таким чином, образи Пізньої Республіки слугують не зразком для відтворення, а негативним прикладом, що тільки ілюструє висунуті (вже не античні) тези.

Програмна промова про свободу преси, виголошена 11 травня 1791 року в Якобінському клубі, розвивала думку, вже озвучену на засіданнях Установчих зборів у серпні 1789 року: право передавати свої думки словами, на письмі або друком жодним чином не може бути обмежене. Свобода висловлення повинна бути повною і необмеженою, або її немає взагалі. І тут для підтвердження тез використані були як римські, так і грецькі образи-ілюстрації, вперше поряд. М. Робесп'єр назвав громадську думку єдиним компетентним суддею для думок індивідів, а ціль преси визначив як вгамовування можливого деспотизму, і щоб підкреслити ідею, що громадяни мають право виражати думку щодо публічних осіб і їх поведінки, не зазнаючи осуду з боку закону, він сам “одягнувся” в римську тогу, запитуючи чи повинен він чекати юридичних доказів змови

Катіліни (при повторному виголошенні цієї промови М. Робесп'єр замінив себе-римлянина на Марка Тулія Цицерона) [17, с. 650], як йому насмілитися викрити задуми лідерів фракцій, які прагнуть поневолення народу, прикриваючись його благом, як розкрити політику Тиберія, коли за його удаваними чеснотами ховається змова. Тут же М. Робесп'єр викривав можливу корумпованість магістратів, і, запитуючи, хто розсудить його і магістратів, якщо порятунок батьківщини вимагає, щоб він відкрив своїм співгромадянам очі на поведінку останніх [17, с. 329]. Навіть якщо громадська думка помиляється, це не є причиною забороняти чи обмежувати свободу слова. Для М. Робесп'єра тут зразком виступає Арістід, якого було остраковано, але він «зовсім не хотів, щоб афінський народ був позбавлений можливості вчинити несправедливість щодо нього». Так само не прагнув якимось обмежити своїх співгромадян у почуттях чи висловлюваннях Марк Катон Старший, на відміну від децемвірів, згаданих тут же [17, с. 330]. Катон Старший, як і Арістід, яких Плутарх у «Порівняльних життєписах» подає в парі [3, с. 408–456], виступають тут моральними зразками для наслідування. В цілому, численні апеляції до античності в промові про свободу преси, на нашу думку, є зумовленими не лише необхідністю сильних риторичних фігур для підкреслення тез, а й тим, що тільки античний досвід давав довершені приклади впливу громадської думки на політичне життя. Так, в історії середньовічної та абсолютистської Франції не було подібних орієнтирів, адже до Революції не існувало свободи преси. Тепер з появою газет і журналів громадська думка якраз формувалась, і античний досвід, знайомий М. Робесп'єру з періоду навчання, ставав подібним взірцем.

Якщо до римського політичного досвіду М. Робесп'єр звертався при обговоренні окремих аспектів Конституції, то до грецького – вже в контексті складання повноважень законотворців. В цьому випадку приклад Риму (децемвіри, які намагались узурпувати владу) не міг вважатись вартим для наслідування, адже «найвеличніші законодавці старовини, після того, як давали своїм країнам конституцію, зробили своїм обов'язком ставати простими людьми, а іноді навіть уникали публічного визнання» [17, с. 383]. М. Робесп'єр рішуче виступив проти можливості членам Конституанти обиратись до наступного законодавчого органу, адже надію на суспільне благо потрібно покладати на громадянський дух, а не на вплив ораторів. Чим більше останні отримують влади, тим слабшим стає загальний інтерес, замість Асамблеї постає лише привид представництва. Як ілюстрацію, що носить скоріше негативний характер, М. Робесп'єр використав грецький образ, а саме Фемістокла, який «показуючи свого сина, сказав: “Ось правитель Греції. Ця дитина керує своєю

матір'ю, його мати – мною, я – Афінами, а Афіни – Грецією”». Так само, на його думку, могло б трапитись і у Франції, де 25-тимільйонна нація керувалась би невеликою кількістю вмілих ораторів асамблеї, якими б керував би хтось, кого М. Робесп'єр називати не смів [17, с. 385]. Так продемонстрована небезпека виродження управління, яка могла б загрожувати в разі, якщо депутати не наслідуватимуть інших великих законодавців античності, адже нічого так не піднімає душі народу і формує публічну мораль, як доброчесність його делегатів. Ще одна негативна ілюстрація, що стосується Греції, згадана в другій промові щодо перевиборів. Заперечуючи аргумент щодо можливого браку досвіду майбутніх депутатів, М. Робесп'єр назвав своїх опонентів «політичними Несторами» в умовах, коли всі частини державного апарату будуть максимально спрощеними і достатньо стабільними [17, с. 409–410]. Нестор, цар Пілосу, на час Троянської війни, зображеної у Гомера, був вже похилого віку – і постійно розповідав про свою молодість, яка, на його думку, була складнішою, ніж теперішні часи [13]. Такими Несторами для майбутніх законотворців могли стати члени попередньої асамблеї, та для М. Робесп'єра бути законодавцем означало не виконувати механічну роботу з підказками від більш досвідчених колег, а реалізовувати в законах принципи доброчесності.

Програмна промова щодо смертної кари, виголошена 30 травня 1791 року, також була проілюстрована численними античними грецькими та римськими образами. Причому перша негативна ілюстрація з доби Пелопоннеської війни [17, с. 432] фігурує на самому початку. М. Робесп'єр згадував захоплення афінянами після Нікійового миру Скіону і засудження там всіх чоловіків до страти [11, с. 652], як до однозначно неправильного вчинку, але якщо греки могли звертатись лише до богів, то він апелює до законодавців, його колег-депутатів. Не менш неправильними було використання смертної кари для власних цілей римськими діячами, узурпаторами свободи періоду Пізньої Республіки та імператорського Риму, а саме Тиберія, Калігули [17, с. 434], Октавіана Августа та Луція Корнелія Сулли. З їх сторони це було порушення законів, адже римських громадян було заборонено страчувати [17, с. 437–438], і спроба задушити прагнення народу до свободи, відображене в образі Брута. Окрім цього, він опонував думці, що смертна кара зменшує кількість злочинів і таким чином культивує доброчесність, запитуючи, чи в тих грецьких полісах, де покарання були помірними, де смертна кара була неймовірною рідкістю або ж не існувала взагалі, було менше чеснот (тут міститься натяк на Спарту) [18, с. 61], а також чи в Римі було більше злочинців в період, коли застосовувались закони Порція, які забороняли застосування смертної кари до римських

громадян без апеляції до народних зборів, ніж в часи Луція Корнелія Сулли та імператорів [17, с. 439]. Використання М. Робесп'єром античних образів в цій промові, на нашу думку, схоже на промову про свободу преси. Не маючи французького досвіду обмеження смертної кари, він звернувся до античності, підтверджуючи образами, що смертна кара не зменшує кількості злочинців і не піднімає моралі населення, натомість може стати інструментом зловживання для посадової особи.

Втеча короля у Варенн внесла нові відтінки в античний дискурс літа 1791 року, оскільки саме в цей період з'являється можливість впровадження Республіки у Франції, і посилення на античний досвід стає ключовим у захисті республіканізму як такого. Хоча, без сумніву, діячі Революції прекрасно усвідомлювали, що вони не греки і римляни, умови, в яких вони діють, та можлива Республіка буде відмінною від античних [12]. Як підтвердження цієї тези, можна зазначити те, як М. Робесп'єр, висловлюючись щодо зборів на Марсовому полі, говорив, «як відмінні наші долі від тих, що були у перших громадян Греції і Риму. Зараз йдеться про свободу всіх народів, це справа всього людства» [17, с. 591], а також запевняв, що помре «не як Брут і Катон, для порятунку свободи, що вмирає, а для блага людей, чуттєвих і щирих!» [17, с. 590]. Тут не можна сказати, позитивну чи негативну конотацію несуть ці образи, вони підкреслюють відмінність та іншність. При цьому немає уточнення, який саме це Марк Катон, Старший чи Молодший, що може слугувати підтвердженням тези, що ці два образи зливались в один у риторичі М. Робесп'єра [10, с. 110]. Повертаючись до питання Вареннської кризи, то можемо зазначити, що в цей час однозначно домінують республіканські римські образи в позитивному контексті, узурпатори згадуються як негативні, а також вперше з'являється нарратив тираноборства. Так, на надзвичайному засіданні Клубу 21 червня 1791 року М. Робесп'єр зазначав, що новостворена коаліція з короля і його міністрів, цивільних і військових командирів, комітетів, Національної Асамблеї спочатку зрадили інтереси народу, а зараз пропонує йому примирення. Тут він провів аналогію з Мутинською війною та битвою при Філіппах (43–42 роки до Р.Х.) [1, с. 36–37]: «Антоній, що командує легіонами помсти за Цезаря, і Октавіан, що командує легіонами Республіки. Нам говорять про возз'єднання, про те, щоб згуртуватись навколо тих самих людей. Але коли Антоній зупинився табором біля Лепіда, щоб говорити і з ним про об'єднання, там скоро не стало табору Антонія, а Бруту і Кассію не залишилось нічого, окрім вчинити самогубство» [17, с. 522]. Антоній і Октавіан, узурпатори римської свободи, порівнювалися з тією коаліцією, що

утворилася зараз, а Брут і Кассій, герої, які намагались відновити Республіку, – з французьким народом. Ця аналогія мала слугувати також як засторога до об'єднання з ворогами свободи. В контексті втечі короля, яку М. Робесп'єр вважав злочином, вартим смерті, сам монарх порівнювався з Нероном, що «хоче, щоб у римлян була лише голова – падати з плеч від одного удару» [17, с. 574] і Тарквініями, які «втомились бути справедливими» [17, с. 575], що в цілому показує, що на період літа 1791 у М. Робесп'єра сформувалось вкрай негативне ставлення до Луї XVI.

Ця тенденція продовжується. Коли 13 липня 1791 року на засіданні Клубу було порушено питання про недоторканність короля, то М. Робесп'єр використав для ілюстрації тези про те, що «той, хто не підвладний закону, найгірший із людей, найбільш гідний презирства: і його знайде лють перших із сміливих» приклади римського тираноборства. Недоторканий Тарквіній знайшов свого Брута. Вбивство Цезаря теж було виправдане, адже він був не підвладний жодному із законів. З усіх узурпаторів свободи тільки Марка Антонія було покарано через закон [17, с. 551–552]. Тут образи двох Брутів, Луція Юнія та Марка Юнія, виступають окремо (саме тому ми враховуємо як два різні), але в цілому спостерігається тенденція до з'єднання їх в одну персону, адже вони наділяються однаковими якостями [9, с. 51–54].

В серпні 1791 року при завершенні роботи над Конституцією знову було порушене питання про активних та пасивних громадян. Так, пропозиції підняття цензу і ускладнення умов для виборців, щоб гарантувати їх чистоту і незалежність, М. Робесп'єр опонував аналогією на межі із зразком про Арістіда. Він запевняв, що «вільним людям не потрібна така гарантія. Найвеличніші легіслатури античності вважали б її несправедливою і абсурдною, адже найвеличніші легіслатури – це ті, що засновані на моралі. Арістід своїми чеснотами підкорив не лише свою Батьківщину, а й всю Грецію. Що стало б результатом системи, запропонованої комітетом? Син цієї славетної людини, що, займаючись громадськими фінансами, не залишила достатньо, щоб бути похоронена, не зміг би навіть бути виборцем...» [17, с. 621]. 22 серпня 1791 року в дискусії про свободу преси М. Робесп'єр повторив свою травневу промову, тільки в більш стислому вигляді, античні образи відповідно дублювались, тому не враховуються в загальну статистику.

Для унаочнення висновків нами було сформовано наступні таблиці, які відображають результати дослідження через статистичні дані [табл. 1.1, табл. 1.2, табл. 1.3., табл. 1.4, табл. 1.5]:

Таблиця 1.1

Загальна кількість античних образів у політичних текстах М. Робесп'єра за період 1789–1791 років

Рік	Грецька античність	Римська античність
1789	–	1
1790	2	3
1791	6	26
Всього	8	30

Таблиця 1.2

Грецька античність: контекст

Рік	Позитивний контекст	Негативний контекст
1789	–	–
1790	1	1
1791	3	3
Всього	4	4

Таблиця 1.3.

Римська античність: контекст

Рік	Позитивний контекст	Негативний контекст
1789	–	1
1790	2	1
1791	8	18
Всього	10	20

Таблиця 1.4

Грецька античність: тип образу

Рік	Аналогія	Зразок	Ілюстрація
1789	–	–	–
1790	1	–	1
1791	2	1	3
Всього	3	1	4

Таблиця 1.5.

Римська античність: тип образу

Рік	Аналогія	Зразок	Ілюстрація
1789	1	–	–
1790	2	–	1
1791	4	3	19
Всього	7	3	20

Підсумовуючи сказане, можемо виділити такі загальні тенденції. В даний період – перші роки Революції – кількість античних образів поступово зростає з одного в 1789 році до 32 в 1791 році, в сумі за три роки 38. Римські образи домінують, 30 з загальних 38. Найчастіше античність згадується в контексті ілюстрації (24), для підсилення тези, найменше образів, які можна однозначно ідентифікувати як моральні зразки (4). Вперше згадуються образи, які можна ідентифікувати як моральні зразки: Марк Катон Старший та Арістід, влітку 1791 року до них додається і Брут (два Брути, які наділялись однаковими якостями). Саме в цей період можна простежити чітке усвідомлення, що античні реалії відмінні від теперішніх, особливо це помітно влітку 1791 року, коли М. Робесп'єр прямо зазначав, що їх долі відрізняються. Варто також зазначити, що превалує негативний контекст використання образів, особливо це помітно з аналогіями і римськими ілюстраціями доби Пізньої Республіки, вони подаються так, наче це вже пройдений негативний досвід, якого Франція

може уникнути, якщо діятиме правильно, відповідно найчастіше вживаються образи Тиберія та Цезаря, а з моральних зразків – Арістіда та Брута.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гай Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати цезарей / Гай Светоний Транквилл; [пер. Гаспаров М.Л.]. – Москва: «Наука», 1993. – 223 с.
2. Марк Туллий Цицерон. Речи (Oratoria) [Електронний ресурс] / Марк Туллий Цицерон. – Режим доступу: <http://ancientrome.ru/antlittr/cicero/index-or.htm> (дата звернення: 09.03.2020). – Назва з екрану.
3. Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / Плутарх; [пер. Стратановский Г.А., отв. ред. С.С. Аверинцев]. – Издание второе, исправленное и дополненное. – М.: «Наука», 1994. – . – Т. 1. – 655 с.
4. Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / Плутарх; [пер. Стратановский Г.А., отв. ред. С.С. Аверинцев]. – Издание второе, исправленное и дополненное. – М.: «Наука», 1994. – . – Т. 2. – 630 с.
5. Рейник У. Античные образы в дискурсе Французской революции [Електронний ресурс] / У. Рейник. – Режим доступу: <http://istmat.info/node/38665> (дата звернення: 09.03.2020). – Назва з екрану.
6. Черноверская Т.А. Античность в политическом дискурсе якобинцев и проблема понимания / Т.А. Черноверская // Актуальные проблемы археологии, истории и культуры. Материалы региональной научно-практической конференции. – Новосибирск, 2005. – Том 3. – С. 40–43.
7. Archives Parlementaires de 1787 à 1860. Première série (1789 à 1800) / [Recueil complet des débats législatifs et politiques des chambres françaises imprimé par ordre du Sénat et de la Chambre des députés sous la direction de M. J. Mavidal]. – Paris, 1880. – V. 11. – 813 p.
8. Archives Parlementaires de 1787 à 1860. Première série (1789 à 1800) / [Recueil complet des débats législatifs et politiques des chambres françaises imprimé par ordre du Sénat et de la Chambre des députés sous la direction de M. J. Mavidal]. – Paris, 1886. – V. 25. – 795 p.
9. Baxter D.A. Two Brutuses: Violence, Virtue, and Politics in the Visual Culture of the French Revolution / D. A. Baxter // Eighteenth-century Life. – 2006. – V. 30, № 3. – P. 51–77.
10. Bouineau J. Les Toges du pouvoir: ou la Révolution du droit antique / J. Bouineau. – Toulouse: La Mirail et Éditions Eché, 1986. – 556 p.
11. Grote G. A History of Greece: From the Time of Solon to 403 BC / George Grote. – Routledge, 2013. – 812 p.
12. Levin S. L'Antiquité, modèle dans le moment républicain de l'été 1791? [Електронний ресурс] / S. Levin. – Режим доступу: https://www.academia.edu/34595807/LAntiquit%C3%A9_mod%C3%A8le_dans_le_moment_r%C3%A9publicain_de_l%C3%A9t%C3%A9_1791 (дата звернення: 09.03.2020). – Назва з екрану.
13. Nestor's Homeric Role [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://chs.harvard.edu/CHS/article/display/5480.part-ii-nestor-s-homeric-role-ch-4-iliad-11> (дата звернення: 09.03.2020). – Назва з екрану.
14. Nippel W. Ancient and Modern Democracy / Wilfried Nippel. – Cambridge University Press, 2015. – 385 p.
15. Parker H.T. Cult of antiquity and the French revolutionaries: a study in the development of the revolutionary spirit / Parker H.T. – New York: Octagon Books, 1965. – 218 p.
16. Robespierre M. Oeuvres complètes: dans 10 volumes / M. Robespierre; [ed. M. Bouloiseau, G. Lefebvre, A. Soboul // Société des études robespierristes]. – Paris: E. Leroux, 1950. – V. 6. – 703 p.
17. Robespierre M. Oeuvres complètes: dans 10 volumes / M. Robespierre; [ed. M. Bouloiseau, G. Lefebvre, A. Soboul // Société des études robespierristes]. – Paris: E. Leroux, 1950. – V. 7. – 784 p.

18. Rosso M. Les réminiscences spartiates dans les discours et la politique de Robespierre de 1789 à thermidor / Maxime Rosso // *Annales historiques de la Révolution française*. – 2007. – № 349 – P. 51–77.

19. Tackett T. Conspiracy Obsession in a Time of Revolution: French Elites and the Origins of the Terror, 1789-1792 / Timothy Tackett // *The American Historical Review*. – 2000. – V. 105, № 3. – P. 691–713.

References:

1. Gay Svetoniy Trankvill. (1993). *Zhizn' dvenadtsati tsezarey*. M.: Nauka.
2. Mark Tulliy Tsitseron. *Rechi (Oratoria)*. Antichnaya Literatura. Retrieved from <http://ancientrome.ru/antlitr/cicero/index-or.htm>
3. Plutarkh. (1994). *Sravnitel'nyye zhizneopisaniya v dvukh tomakh* (S. S. Averintsev, Ed.; 2nd ed., Vol. 1). M.: Nauka.
4. Plutarkh. (1994). *Sravnitel'nyye zhizneopisaniya v dvukh tomakh* (S. S. Averintsev, Ed.; 2nd ed., Vol. 2). M.: Nauka.
5. Reynik, U. *Antichnyye obrazy v diskurse Frantsuzskoy revolyutsii*. Istoricheskiye Materialy. Retrieved from <http://istmat.info/node/38665>
6. Chernoverskaya, T. A. (2005). *Antichnost' v politicheskom diskurse yakobintsev i problema ponimaniya*. 40–43.
7. *Archives Parlementaires de 1787 à 1860. Première série (1789 à 1800)* (Vol. 11). (1880). Paris.
8. *Archives Parlementaires de 1787 à 1860. Première série (1789 à 1800)* (Vol. 25). (1886). Paris.
9. Baxter, D.A. (2006). Two Brutuses: Violence, Virtue, and Politics in the Visual Culture of the French Revolution. *Eighteenth-Century Life* 30(3), 51-77.
10. Bouineau, J. (1986). *Les Toges du pouvoir: ou la Révolution du droit antique*. La Mirail et Éditions Eché.
11. Grote, G. (2013). *A History of Greece: From the Time of Solon to 403 BC*. Routledge.
12. Levin, S. (2014). *L'Antiquité, modèle dans le moment républicain de l'été 1791?* Academia. Retrieved from: https://www.academia.edu/34595807/LAntiquit%C3%A9_mod%C3%A8le_dans_le_moment_r%C3%A9publicain_de_l%C3%A9t%C3%A9_1791_.
13. *Nestor's Homeric Role*. The Center for Hellenic Studies. Retrieved from <https://chs.harvard.edu/CHS/article/display/5480.part-ii-nestor-s-homeric-role-ch-4-iliad-11>.
14. Nippel, W. (2015). *Ancient and Modern Democracy*. Cambridge University Press.
15. Parker, H.T. (1965). *Cult of antiquity and the French revolutionaries: a study in the development of the revolutionary spirit*. Octagon Books.
16. Robespierre, M. (1950). *Oeuvres complètes: dans 10 volumes* (M. Bouloiseau, Société des études robespierristes, G. Lefebvre, & A. Soboul, Eds.; Vol. 6). Paris: E. Leroux.
17. Robespierre, M. (1950). *Oeuvres complètes: dans 10 volumes* (M. Bouloiseau, Société des études robespierristes, G. Lefebvre, & A. Soboul, Eds.; Vol. 7). Paris: E. Leroux.
18. Rosso, M. (2007). Les réminiscences spartiates dans les discours et la politique de Robespierre de 1789 à thermidor. *Annales Historiques de La Révolution Française*, 349, 51–77.
19. Tackett, T. (2000). Conspiracy Obsession in a Time of Revolution: French Elites and the Origins of the Terror, 1789-1792. *The American Historical Review*, 105(3), 691–713.

Oleh Mashevskyi

Dr. Habil (History), Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Khrystyna Lazavenko,

Bachelor's Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE IMAGES OF ANTIQUITY IN M. ROBESPIERRE'S POLITICAL WRITINGS DURING THE EARLY YEARS OF THE FRENCH REVOLUTION (1789–1791)

Abstract. *This research attempts to reassess the significance of the images of classical antiquity in Maximilien Robespierre's political writings of 1789–1791 by analyzing their context, frequency, and their objectives for use and by creating statistical data to demonstrate main tendencies and patterns. It is necessary to admit that classical antiquity largely contributed to European culture by defining its basic virtues and vices and creating role models for future generations. Allusions and references to classical antiquity can be easily traced throughout European history. The French Revolution wasn't an exception while its classical ancient traditions were clearly expressed in visual sources, political writings, and even in everyday life. It is commonly considered that the Jacobins used a large number of classical antiquity images in their political writings. We have to pay special attention to M. Robespierre as he was largely associated with the Jacobin party during the French Revolution as well as nowadays. However, the images of classical antiquity in his political writings are not regarded as an area of interest. Even if there are a few historical writings focused on this topic, they are usually concentrated on the Reign of Terror (1793–1794) while the period of the early Revolutionary years (1789–1791) is often neglected. In order to change this disproportion our research covers this very period.*

The results of our analysis proved the significance of the classical antiquity images in M. Robespierre's political writings providing a set of statistical data and describing its main tendencies. It was proved that the number of references increases each year, pointing out that M. Robespierre clearly understood the differences between antiquity and his times even in the early years of the French Revolution. In addition to this, the research put forward authors' classification of the classical antiquity images and demonstrating the predominance of some image types.

Key words: *the French Revolution, M. Robespierre, images of Antiquity, classical antiquity, Jacobins.*

Надійшла до редколегії 10.02.2021

УДК 94(4)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.10>**Вікторія Пількевич**

канд. іст. наук, доц.

Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Анна Шкорупінська

студентка магістратури

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОСНОВНІ ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ ДІЯЛЬНОСТІ ЮНВТО (1975-2020 РР.)

Анотація. У статті досліджено основні здобутки та прорахунки діяльності Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) з 1975 по 2020 роки. Всесвітня туристична організація – спеціалізована міжурядова установа системи ООН, яка відповідає за поширення сталого та загальнодоступного туризму. Головна мета організації – сприяти розвитку туризму, що здійснюватиме неоціненний внесок у економічне піднесення, підтримання миру та міжнародної безпеки, процвітання держав, повагу та дотримання прав та свобод людини у світі. У даній статті відслідковано статистику зростання рівня міжнародного туризму. До того ж, зафіксовано й зворотній процес, а саме, чому 2020 рік вважається особливо важким для туризму. Визначені здобутки та недоліки в діяльності ЮНВТО. Відзначено основні документи в роботі Організації, зокрема, угоду щодо Програми Розвитку ООН (ПРООН), підписану у 1976 р., Манільську Декларацію про Світовий Туризм (1980 р.), Туристичний Кодекс (1985 р.) тощо. В своїй роботі Всесвітня туристична організація працює в різних напрямках. Протягом свого існування ЮНВТО провела величезну кількість міжнародних форумів, конференцій, семінарів тощо. Міжнародний туризм став одним із засобів економічного піднесення країн. 2002 рік був проголошений Міжнародним Роком Екотуризму, а 2017 р. – Міжнародним Роком Сталого Туризму в Інтересах Розвитку, під час яких було проведено низку тематичних заходів за участю великої кількості людей. До того ж, щороку 27 вересня відзначається День Туризму, що свідчить про популярність та важливість галузі для світу. ЮНВТО співпрацює з міжнародними організаціями, що дає більше можливостей для досягнення поставлених цілей. Підкреслюючи всі позитивні результати діяльності організації, відзначено, що є певні прорахунки. Це питання фінансування, статистики і класифікації туризму. Відзначена роль Організації в сучасних складних умовах міжнародного життя.

Ключові слова: ЮНВТО, туристичний сектор, міжнародні подорожі, організація, країни, культури, пандемія.

Зростання міжнародного значення туристичної сфери обумовлено тим, що планування та здійснення подорожей стало звичним явищем у повсякденному житті. Саме тому кожна країна на державному рівні визнала необхідність контролювати туризм. А національні уряди посіли важливе місце у координації галузі туризму. Найважливішими їх функціями стали впровадження дієвої інфраструктури, координація та розвиток туристичних напрямів, регулювання переміщення громадян, реалізація туристичної політики та ін.

Актуальність обраної теми визначається зростанням значення світового туризму. Туризм розвивається швидкими темпами, тісно пов'язаний з іншими

складовими життя суспільства, зокрема, економікою, інфраструктурою, культурою, іміджем країни тощо. Крім того, на сьогоднішній день варто контролювати статистику подорожей у світі. Ці знання допомагають передбачати небезпечні ситуації. Також пандемія створила нові умови розвитку внутрішнього та зовнішнього туризму в умовах карантину.

Мета дослідження полягає у висвітленні основних здобутків і прорахунків діяльності ЮНВТО з 1975 по 2020 роки. Для досягнення мети необхідно вирішити наступні завдання:

- висвітлити основні здобутки ЮНВТО від часу створення до 2020 року;
- визначити прорахунки діяльності організації з 1975 по 2020 роки;
- проаналізувати процес розвитку організації на сучасному етапі;
- показати роль ЮНВТО у прогнозуванні розвитку туризму та її основних орієнтирів.

У процесі дослідження для написання статті були використана вагома джерельна база, яка представлена нормативно-правовою базою, статистичним даними тощо.

Історіографічна база дослідження складається із здобутків американської, європейської, радянської, російської та української історіографії. Історіографічні дослідження туризму актуалізуються у зв'язку з посиленням ролі туризму в суспільстві та розширенням безпосереднього спілкування вчених різних наукових напрямів за тематикою туризму і перспективою реалізації спільних проектів у межах єдиного дослідницького поля.

З праць американських істориків можна виділити роботу Джорджа Макінтайра [18], що докладно висвітлив проблему сталого розвитку туризму та ЮНВТО. А видання енциклопедії туризму, що охоплює як традиційні, так і нові поняття та терміни, допомагає висвітлити тематику нашого питання [17].

Радянська історіографія представлена роботою Н. С. Барчукової [1], що детально пояснює методи, напрями роботи та співпраці ЮНВТО. У сучасній науці розвиток туризму та діяльність ЮНВТО досліджувались у праці білоруського вченого Л. М. Гайдукевича [2] та у працях російських вчених, таких як В. Г. Гуляєв [3], І. Ю. Сенін [10], А. І. Сесьолкін [11] тощо.

З часу здобуття Україною незалежності та до сьогоднішнього дня вивченням туризму займалися історики, економісти, соціологи, зокрема, О. В. Капрусь [4], С. В. Максименко [5]. Для кращого висвітлення нашого питання використано туристичний словник [14].

Історія ЮНВТО бере свій початок зі створення Міжнародного конгресу офіційних туристичних асоціацій пропаганди туризму в 1925 році у Гаазі, який

згодом трансформувався у Міжнародний конгрес офіційних туристичних організацій. У 1934 році розпочалась діяльність Міжнародного союзу офіційних організацій пропаганди туризму. У 1946 році проведено перший міжнародний конгрес національних туристичних організацій у Лондоні, де було прийнято рішення про створення нової міжнародної неурядової організації на заміну Міжнародного союзу офіційних організацій пропаганди туризму. Після Другої світової війни, у 1947 році, здійснено першу установчу асамблею Міжнародного союзу офіційних туристичних організацій у Гаазі і відкрито тимчасову штаб-квартиру у Лондоні. У 1948 році було створено Європейську Туристичну Комісію та першу Регіональну Комісію. Також Міжнародному союзу офіційних туристичних організацій надано консультативний статус ООН. 1951 року перенесено штаб-квартиру із Лондону до Женеви. У 70-х роках розпочався новий етап становлення Всесвітньої Туристичної Організації. 27 вересня 1970 року відбулось засідання Спеціальної Генеральної Асамблеї союзу в Мехіко, де було прийнято Статут Всесвітньої Туристичної Організації. А у травні 1975 році засідання першої Генеральної Асамблеї ЮНВТО в Мадриді пройшло за запрошенням іспанського уряду. Роберт Лонаті став першим Генеральним Секретарем ЮНВТО, а нова штаб-квартира відкрита у Мадриді. 1 січня 1976 року створений Генеральний Секретаріат ЮНВТО а також підписана угода щодо Програми Розвитку ООН (ПРООН). На нашу думку, 1970-ті роки займають особливе місце в історії становлення Організації.

Основними напрямками діяльності організації є наступні:

- співпраця з метою розвитку;
- діяльність в регіонах;
- дослідження ринку;
- прогнозування ЮНВТО;
- комунікації і документація;
- просування відповідального, сталого та загальнодоступного туризму, орієнтованого на досягнення універсальної Програми Сталого Розвитку до 2030 року та Цілей Сталого Розвитку.

Протягом десятиліть туризм зазнавав постійного зростання та поглиблення диверсифікації, щоб стати одним із найбільш швидко зростаючих економічних секторів у світі. Сучасний туризм тісно пов'язаний з розвитком і охоплює все більшу кількість нових напрямків. Ця динаміка перетворила туризм на ключовий рушій соціально-економічного прогресу [9, с. 15].

Основними здобутками Всесвітньої Туристичної Організації є те, що ЮНВТО сприяє розвитку туристичного сектору, а також поширення знань та

туристичної політики. Одним із найголовніших засад Організації є просування туризму як рушійної сили до економічного зростання, інклюзивного розвитку та екологічної стійкості.

Варто відмітити, важливі здобутки діяльності ЮНВТО протягом 1975 – 2020 років. Зокрема, успіхом Організації можна назвати створення нормативно-правової бази ЮНВТО. Одними з найголовніших документів є наступні: угода щодо Програми Розвитку ООН (ПРООН), підписана у 1976 р. [16]; Манільська Декларація про Світовий Туризм (1980 р.) [6]; Документ Акапулько (1982 р.); Білль про Права на Туризм та Туристичний Кодекс (1985 р.); Біла Книга щодо визначення стратегії ЮНВТО для вирішення викликів ХХІ ст., затверджена у 1997 р. на XII Генеральній Асамблеї ЮНВТО у Стамбулі. Ці документи стали ключовими у забезпеченні діяльності Організації.

Ще одним із позитивних наслідків роботи Організації є те, що ЮНВТО разом з 159 країнами-членами заохочує впровадження Глобального Кодексу Етики в туризмі, щоб максимально сприяти соціально-економічному внеску туризму, мінімізуючи при цьому його можливі негативні наслідки. Глобальний кодекс туризму вміщує у собі цілий комплекс основних засад відповідального та сталого туризму ХХІ ст. Цей кодекс ґрунтується на низці попередніх декларацій та професійних кодексів. Головна мета цього документу – посприяти збільшенню економічних вигід для країн через туризм та зменшити ризики, що можуть впливати на суспільне життя, екологію та культуру загалом.

Варто відзначити, що робота Організації ґрунтується на 17 Цілях сталого розвитку. План дій, відображений у Цілях, передбачає насамперед ефективну роботу у напрямку, окресленому ще у попередній програмі «Цілі розвитку тисячоліття» із тривалістю до 2015 р. Цей план також стосується сприяння сталому та відповідальному туризму [19].

Ефективність діяльності ЮНВТО у всіх напрямках підтверджується тим, що міжнародний туризм став одним із найголовніших гравців міжнародної політики і одночасно став одним із головних джерел доходу для багатьох країн, що розвиваються [17, с. 834-835]. Зокрема, у 2003 році ЮНВТО отримала статус спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй і, таким чином, затвердила свою провідну роль у сфері міжнародного туризму [1, с. 95].

У 2004 році на XVI Генеральній Асамблеї ЮНВТО, що відбулася в Дакарі (Сенегал), було підтверджено провідну роль, яку може зіграти ЮНВТО у подоланні бідності шляхом сталого розвитку туризму. У 2009 р. у відповідь на світову економічну кризу розроблено Дорожню Карту ООН на Відновлення, яка демонструє, як туризм може сприяти економічному одужанню та

довгостроковій трансформації до «Зеленої Економіки» [2, с. 40]. А в 2010 р. була проведена перша Зустріч Міністрів з туризму з країн із економіками G-20, що підкреслює внесок туризму в глобальне економічне відновлення та довготривалу «зелену» трансформацію [20]. З 1975 р. і по сьогодні ЮНВТО постійно займається проведенням міжнародних конференцій, форумів, семінарів від спортивної тематики до системи супутникових облікових записів. Ці заходи відіграють важливу роль у розвитку світового туризму та допомагають урядам країн-членів покращувати позиції власного внутрішнього туризму.

Одним із позитивів діяльності ЮНВТО є проголошення у 2002 р. Міжнародного року екотуризму [23] та у 2017 р. Міжнародного року сталого туризму в інтересах розвитку [24]. Також, починаючи з 1980 року, члени Всесвітньої Туристичної Організації щорічно 27 вересня відзначають Всесвітній День Туризму. Присвячені святкуванню заходи включають паради, концерти, туристські ярмарки, семінари, урочисті обіди, танцювальні вечори і безкоштовне відвідування музеїв, а також інші заходи [13, с. 24]. У 2019 році ЮНВТО темою свята Всесвітнього Дня Туризму було обрано «Туризм та робочі місця: краще майбутнє для всіх». Цей захід сприяв розвитку професійних навичок, та відповідної освіти серед працівників туристичного сектору [4, с. 70-71]. На нашу думку, такі культурні заходи є не менш важливими, ніж офіційні та нормативні, адже це може сприяти більш активній реалізації завдань Організації.

Галузь міжнародного туризму продовжує зростати і ставити рекорди. В 2017 р. кількість подорожуючих зросла на 7%, і це черговий рекорд. Такі дані було представлено в черговій підсумковій статистиці Всесвітньою Туристичною Організацією. При цьому, як наголошується в статистиці, туризм залишається і серед перших прибуткових галузей – «туристичний експорт» зростає і в 2017 р. та досягає 1.6 трлн \$. Це зробило туризм третім за величиною експортним сектором в світі [26]. Цікаво, що зростання в сфері туристичної індустрії у 2018 р. значно перевищує середній показник зростання світової економіки (3,7%) [21]. У 2019 р. було зареєстровано ЮНВТО близько 1,5 мільярда міжнародних туристичних подорожей [25, с. 19-20]. У 2019 р. було відслідковано зростання рівня міжнародного туризму у всіх регіонах світу. Однак, це зростання у порівнянні із 2017 та 2018 р. не було найвищим через певні міжнародно-політичні проблеми, такі як Brexit, банкрутство туроператора «Thomas Cook», а також політична, економічна, геополітична і соціальна напруженість [22].

Однак, за офіційними даними ЮНВТО 2020 р. вважається найскладнішим роком для світового туризму та є рекордним щодо зменшення кількості подорожуючих на 74%. Всього було здійснено на 1 мільярд менше міжнародних прибуттів, ніж у 2019 р., у зв'язку з карантинними обмеженнями. Також зафіксовано втрати в експортних прибутках у 1,3 трлн. доларів США. Ці втрати у порівнянні з кризовим 2009 р. є на 11 разів вищими. Також у 2020 р. отримали збитки або ж залишились без роботи від 100 до 120 мільйонів робітників туристичної галузі. У 2020 р. всі регіони світу зазнали туристичних втрат. А саме в Азійсько-Тихоокеанському регіоні було зафіксовано зменшення кількості міжнародних прибуттів на 84% або 300 мільйонів. Це перший регіон, що зазнав впливу пандемії, та є з найвищим рівнем обмежень на подорожі. Близький Схід та Африка зафіксували зниження на 75%, Європа - на 70%, незважаючи на невелике і короткочасне поживлення влітку 2020 року, а Америка - на 69% [27].

Здобутком Організації, безперечно, можна назвати боротьбу із світовою пандемією та покращення рівня міжнародного туризму. У березні 2020 року, незабаром після початку пандемії, був скликаний Глобальний кризовий комітет ЮНВТО щодо туризму, який збирався і наприкінці 2020 року. Цей комітет є унікальною міжгалузевою платформою, що координує міжнародні зусилля у боротьбі із пандемією та інформування про заходи та інструменти для покращення ситуації з робочими місцями та бізнесом у сфері туризму. Головною метою комітету є пришвидшення відновлення туризму. Протягом останніх місяців року завдяки роботі комітету вдалось залучити політиків та бізнес-лідерів до вирішення цієї проблеми. Також діяльність комітету наголосила на важливості туризму для суспільства та підкріпила це особистими візитами до держав-членів, таких як Португалія, Туніс, Намібія, Бразилія, Уругвай, Єгипет, Італія, Франція, Бельгія та Саудівська Аравія [15]. Цей спільний підхід сприяв забезпеченню туризму рекордним рівнем фінансової підтримки, політичної доброзичливості та суспільним визнанням.

Незважаючи на те, що було зроблено багато для того аби убезпечити міжнародні подорожі, потрібно усвідомлювати, що ця криза ще далеко не закінчена. Адже, у зв'язку з характером пандемії, багато з країн знову повертають жорсткі карантинні обмеження. Це обов'язкове тестування, карантин, а в деяких випадках і повне закриття кордонів. Але поступове впровадження вакцини проти COVID-19 має сприяти пом'якшенню обмежень на поїздки та повільній нормалізації міжнародних подорожей протягом наступного 2021 року.

Варто відзначити також і досягнення у співпраці ЮНВТО з Всесвітньою Радою з Подорожей та Туризму (World Travel & Tourism Council – WTTC), Міжнародною Асоціацією Світового Туризму (International Association of World Tourism – IAWT) та Всесвітньою Федерацією Асоціацій Турагентів (Universal Federation of Travel Agents Association – UFTAA) [3, с. 168].

Отже, членство у ЮНВТО приносить великі переваги, кожній з країн-учасниць, що сприяє підвищенню міжнародного престижу та іміджу. До того ж, Організація несе відповідальність за просування відповідального, сталого та загальнодоступного туризму, орієнтованого на досягнення універсальної Програми Сталого Розвитку до 2030 року та Цілей Сталого Розвитку.

Як недолік діяльності Організації можна назвати також і те, що у статистиці ЮНВТО досі існує декілька проблем. Одна з них – проблема порівняння баз даних з метою виявлення тенденцій, закономірностей розвитку та змін туризму; оцінки співвідношення величин однойменних показників різних країн [5, с. 29]. Часто статистична інформація виявляється непорівнянною через деякі розходження, певні методики розрахунку або одиниць виміру. Наступною проблемою є неузгодженість в туристичній термінології й класифікації подорожуючих осіб. Це, насамперед, торкалося такого ключового поняття, як «турист». Також деякі розбіжності виявлялись у процесі визначення включення туристів у число екскурсантів; у процесі реєстрації міжнародних прибуттів та від'їздів [12, с. 211].

Повнота та вірогідність статистичної інформації є наступними проблемами дослідження статистики туризму ЮНВТО [14, с. 76-77]. Близько половини з членів ЮНВТО не надають інформації організації щодо кількості міжнародних подорожей населення та витрат із цією метою. До того ж, деякі з країн взагалі не мають статистики щодо прибутків внаслідок міжнародних транспортних перевезень і видатків на них. Наприклад, на прохання ЮНВТО інформацію щодо статистики туризму змогли надати лише 80 із 202 країн (територій) [7, с. 126]. Але, таким чином ЮНВТО може підбити підсумок про виїзний туризм у світі, попередньо отримавши детальну інформацію по кожній із країн.

Разом з тим, розмір членського внеску визначається за формулою Лусака, прийнятою під час формування Всесвітньої Туристичної Організації, яку в 1989 році було переглянуто. Саме через великий членський внесок країн-учасниць, такі країни, як Канада (до 2012 р.), Бельгія (до 1997 р.), Литва (2003 – 2010 рр.) і Латвія (2005 – 2012 рр.) припинили свою участь в Організації. За словами міністра економіки Латвії, членські внески в декілька раз перевищують вигоду [8, с. 56]. У Латвії в 2011 р. вони становили 60 тис. євро, що є однією з

найбільших сум, які вносять із державного бюджету Латвії за членство в різних міжнародних організаціях [10, с. 34]. Але, на нашу думку, вихід із ЮНВТО для таких країн є серйозним недоліком, адже тоді певної мірою переривається міжнародна залученість у світові процеси.

До того ж, як недолік можна назвати і те, що не всі країни світу є членами ЮНВТО. Яскравим прикладом цього є розвинені країни світу, що не входять до складу Організації, а саме: США, Велика Британія, Нова Зеландія, ОАЕ, Беліз, Данія, Люксембург, Сінгапур, Сомалі, Фінляндія, Швеція, Естонія та інші [11, с. 12]. На нашу думку, це є також недоліком, оскільки пов'язане з питанням внесків країн. До того ж, можливо, змінили б свою думку і ті країни, що вийшли зі складу ЮНВТО саме через розмір цих внесків. Отже, ЮНВТО, насамперед, потрібно більше працювати у напрямку залучення до Всесвітньої Туристичної Організації високорозвинених країн світу.

ЮНВТО – провідна міжнародна міжурядова організація з питань подорожей і туризму. Головними функціями цієї організації є обговорення та розробка напрямів сприяння розвитку туризму у світі, надання рекомендацій та фактичної допомоги країнам-членам організації щодо підвищення рівня національної туристичної галузі та внаслідок цього отримання прибутків. Такі функції є одними з найголовніших здобутків роботи організації протягом 1975-2020 років. Таким чином ЮНВТО наголошує на тому, що завдяки туризму можливо стимулювати підвищення рівня функціонування й інших національних та в цілому світових галузей, що призведе до стрімкого розвитку самих країн-членів, зокрема, їхньої економіки, культури, спорту, трудового потенціалу та зайнятості населення; покращення стану екології та охорони пам'яток світової спадщини. Також не можна не наголосити на ролі туризму у регулюванні та підтримці миру та добросусідських відносин між країнами.

Окрім того, ЮНВТО розробляє і вводить міжнародні стандарти туристського обслуговування, займається плануванням і районуванням туризму, пропагандою освіти, веденням статистики, в якій ще достатньо прогалин, які можна відзначити як прорахунок. До того ж, не всі високорозвинені країни світу нині є членами Організації, які могли б зняти питання розміру членських внесків для інших країн та посприяти більшій міжнародній залученості. Тому це також є ще одним негативом результату діяльності Організації. Адже, головною метою ЮНВТО є просування сталого туризму для внесення вкладу в світовий економічний розвиток, міжнародне взаєморозуміння, мир та процвітання. Однак, неможливо не наголосити на провідній ролі організації у боротьбі з кризовими явищами, які завдала

пандемія COVID-19 у 2020 р. Саме ЮНВТО нині шукає шляхи та способи подолання негативних наслідків та заохочує до цієї боротьби світову спільноту, залучаючи уряди країн-членів, інші організації та громадських діячів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Барчукова Н. С. Правовые аспекты сотрудничества Всемирной туристской организации с Организацией Объединенных Наций / Н. С. Барчукова // Международное сотрудничество государств в области туризма. – М., 1986. – С. 94–97.
2. Гайдукевич Л. Развитие международного туризма и обеспечение безопасности туристов / Л. Гайдукевич // Журнал международного права и международных отношений. – 2005. – № 2. – С. 39–43.
3. Гуляев В. Г. Организация туристской деятельности / В. Г. Гуляев. – М.: Нолидж, 1996. – 312 с.
4. Капрусь, О. Структурні складові туристичної політики Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) у сучасних міжнародних відносинах / О. Капрусь // Вісник Львів. університету. Серія: Міжнародні відносини. – 2015. – Вип. 37, Ч. 3. – С. 67–73.
5. Максименко С. В. Туристская деятельность: международно-правовые аспекты / С. В. Максименко. – Одесса: Латстар, 2001. – 168 с.
6. Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_568 (Дата звернення: 21.04.2020)
7. Организация туризма: Учеб. пособие / А. П. Дурович, Н. И. Кабушкин, Т. М. Сергеева и др.; Под общ. Ред. Н. И. Кабушкина и др. – Мн.: Новое знание, 2003. – 357 с.
8. Організація туризму в Україні і за рубежом: Учб.-метод. посібник / В.К. Федорченко, О.О. Любіцева, В. К. Бабарицька. – К., Київ. КНУ імені Тараса Шевченка, КІТЕП. – 2000. – 110 с.
9. Позиция Всемирной туристской организации по туристским стандартам: (из докл. на Второй встрече Ком. по поддержке качества и труда, Мадрид, 11–12 нояб. 2004 г.) // Туризм: право и экономика. – 2007. – № 1. – С. 15–19.
10. Сенин В. С. Введение в туризм / В. С. Сенин. – М., 1993. – 197 с.
11. Сеселкин А. И. Устойчивое развитие туризма как приоритетное направление деятельности Всемирной туристской организации: постановка проблемы исследования / А. И. Сеселкин // Вестник РМАТ. – 2014. – № 1. – С. 9–14.
12. Толковый словарь туристских терминов. – 1994. – 407 с.
13. Туризм в мире: ситуация положительная // Туризм. – 2006. – № 8. – С. 24–25.
14. Туристський словник-довідник: Навчальний посібник. – 2000. – 155 с.
15. As 2020 ends, Tourism looks forward with determination [Electronic resource] / UNWTO. – Mode of access: <https://www.unwto.org/news/as-2020-ends-tourism-looks-forward-with-determination> (last access: 08.02.2021).
16. Agreement between the United Nations and the World Tourism Organization [Electronic resource] / UNWTO Basic Documents. – Volume I: Statutes, Rules of Procedure, Agreements: Fifth edition, updated and revised: February 2016 / UNWTO. – Mode of access: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418244> (last access: 14.04.2020).
17. Encyclopedia of Tourism. – 2016. – 1226 p.
18. MacIntyre G. Sustainable tourism development/ G. MacIntyre. – 1993. – 166 p.
19. Global Code of Ethics for Tourism [Electronic resource] / UNWTO. – Mode of access: <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism> (last access: 14.04.2020).
20. History [Electronic resource] / UNWTO – Mode of access: <https://www.unwto.org/history> (last access: 22.04.2020). – Title from the screen.
21. International Tourism Highlights, 2019 Edition [Electronic resource] / UNWTO. – Mode of access: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284421152> (last access: 21.04.2020).

22. Methodological Notes to the Tourism Statistics Database [Electronic resource]. – 2020. / UNWTO. – Mode of access: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284421473> (last access: 21.04.2020).

23. Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Second Committee (A/53/605)] 53/200. Proclamation of 2002 as the International Year of Ecotourism, February 22, 1999. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://undocs.org/en/A/RES/53/200> (last access: 09.04.2020).

24. Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2015 [on the report of the Second Committee (A/70/472)] 70/193. International Year of Sustainable Tourism for Development, February 9, 2016. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://undocs.org/en/A/RES/70/193> (last access: 09.04.2020).

25. Travel records 2019. World of Tourism. – 2020. 1. – P. 18–22.

26. UNWTO Tourism Highlights [Electronic resource] – 2018. / UNWTO. – Mode of access: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284419876> (last access: 21.04.2020).

27. UNWTO World Tourism Barometer (Russian version) [Electronic resource] / UNWTO. Mode of access: <https://www.e-unwto.org/toc/wtobarometerrus/current> (last access: 08.01.2021).

References:

1. Barchukova, N. S. (1986). Pravovyie aspekty sotrudnychestva Vsemyrnoj turystskoj organizatsyy s Organizatsiej Obiedynennyh Nacyj. *Myzhdunarodnoje sotrudnychestvo hosudarstv v oblasti turizma* (pp. 94–97). [in Russian].

2. Hajdukevych, L. (2005). Razvytye mezhdunarodnoho turyzma y obespechenye bezopasnosti turystov. *Zhurnal mezhdunarodnoho prava y mezhdunarodnykh otnosheniy*, 2, 39–43. [in Russian].

3. Hulyaev, V. H. (1996). *Organizatsyya turystskoj deyatel'nosti*. Moskva [in Russian].

4. Kaprus', O. (2015). Strukturni skladovi turystychnoyi polityky Vsesvitnyoyi turystychnoyi orhanizatsiyi (UNWTO) u suchasnykh mizhnarodnykh vidnosynah. *Visnyk L'viv. universytetu. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny*. 37, 3, 67–73. [in Ukrainian].

5. Maksymenko, S. V. (2001). *Turistskaya deyatel'nost': miezhdunarodno-pravovyie aspekty*. Odessa: Latstar [in Russian].

6. *Manil's'ka deklaratsiya pro myrne vyrishennya mizhnarodnykh sporiv*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_568. 29 [in Ukrainian].

7. Durovych, A. P., Kabushkyn, N. Y., Serheeva, & y dr. (2003). *Orhanyzatsyya turyzma* [Ucheb. Posobyе]. [in Russian].

8. Fedorchenko, V.K. (2000). *Orhanizatsiya turyzmu v Ukrayini I za rubezhem*. [Uchb.-metod. Posibnyk]. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka, KITEP [in Ukrainian].

9. Pozycyya Vsemyrnoj turystskoj organizatsyy po turistskym standartam: (yz dokl. na Vtoroj vstreche Kom. po podderzhke kachestva y truda (2007). *Turyzm: pravo y ekonomyka*, 1, 15–19 [in Russian].

10. Senyn, V. S. (1993). *Vvedeniye v turyzm*. Moskva [in Russian].

11. Seselkyn, A. Y. (2014). Ustojchyvoe razvytye turyzma kak pryorytetnoe napravlenye deyatel'nosti Vsemyrnoj turystskoj orhanyzatsyy: postanovka problemy yssledovaniya. *Vestnyk RMAI*, 1, 9–14. [in Russian].

12. Zoryn, Y.б & Kvartal'nov, V. (eds.) (1994) . *Tolkovyy slovar'' turystskyyx terminov*. [in Russian].

13. Turyzm v myre: sytuatsyya polozhytel'naya (2006). *Turyzm*, 8, 24– 25. [in Russian].

14. Fedorchenko V.K., & Minich, I.M. (eds.) (2000) *Turysts''kyj slovnyk-dovidnyk: Navchal''nyj posibnyk*. Dnipro [in Ukrainian].

15. *As 2020 ends, Tourism looks forward with determination*. Retrieved from: <https://www.unwto.org/news/as-2020-ends-tourism-looks-forward-with-determination> [in English].

16. Agreement between the United Nations and the World Tourism Organization. UNWTO Basic Documents, Volume I: Statutes, Rules of Procedure, Agreements: Fifth edition, updated and

revised (2016, February). Retrieved from: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418244> [in English].

17. Jafari, J., & Xiao, H. (eds.) (2016). *Encyclopedia of Tourism* [in English].
18. MacIntyre, G. (1993). *Sustainable tourism development* [in English].
19. Global Code of Ethics for Tourism. Retrieved from: <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism> [in English].
20. History. Retrieved from: <https://www.unwto.org/history> [in English].
21. International Tourism Highlights, 2019 Edition. Retrieved from: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284421152> [in English].
22. Methodological Notes to the Tourism Statistics Database (2020). Retrieved from: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284421473> [in English].
23. Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Second Committee (A/53/605)] 53/200. Proclamation of 2002 as the International Year of Ecotourism (1999, February 22). Retrieved from: <https://undocs.org/en/A/RES/53/200> [in English].
24. Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2015 [on the report of the Second Committee (A/70/472)] 70/193. International Year of Sustainable Tourism for Development. (2016, February 9). Retrieved from: <https://undocs.org/en/A/RES/70/193> [in English].
25. Travel records 2019. (2020) .World of Tourism [in English].
26. UNWTO Tourism Highlights. (2018) Retrieved from: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284419876>[in English].
27. UNWTO World Tourism Barometer (Russian version). Retrieved from: <https://www.e-unwto.org/toc/wtobarometerrus/current> [in Russian].

Viktoriia Pilkevych

PhD in History, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Anna Shkorupinska

Master's Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MAIN ACHIEVEMENTS AND FAILURES OF THE UNWTO ACTIVITIES FROM 1975 TO 2020

Abstract. *In this article, the main achievements and miscalculations of the World Tourism Organization (UNWTO) from 1975 to 2020 are researched in detail. The World Tourism Organization (UNWTO) is a specialized intergovernmental institution of the United Nations system, which is responsible for promoting sustainable, responsible and sustainable development. Thus, the main goal of this organization is to promote tourism, which will make an invaluable contribution to economic prosperity, maintaining peace and international security, prosperity of states, respect and observance of human rights and freedoms in the world. By taking appropriate action, UNWTO is moving closer and closer to achieving this goal. Therefore, this article traces the statistics of the growth of the level of international tourism in all regions of the world during the organization existence period and in recent years. In addition, the reverse process has been recorded, namely why 2020 is considered the worst year for tourism, and what losses follow when, for example, between 100 and 120 million workers in the tourism industry have lost their jobs. The work also depicts the creation of the regulatory framework of the Organization, which is undoubtedly an achievement. It is impossible not to mention the agreement on the United Nations Development Program (UNDP), signed in 1976, the Manila Declaration on World Tourism in 1980, the Tourism Code in 1985, and so on. Also, the implementation of the Global Code of Ethics in Tourism and the 17 Sustainable Development Goals maximizes the socio-economic growth of the tourism industry.*

In addition to the adoption of important documents, it is also worth paying attention to the variety of activities of the Organization. Throughout its existence, UNWTO has held a large number of international forums, conferences, seminars, etc., from cultural to technical topics. These achievements are confirmed by the fact that international tourism has become one of the means of the countries' economic growth. The achievements of this organization are also reflected in universal recognition, for example, 2002 was declared the International Year of Ecotourism, and 2017 – the International Year of Sustainable Tourism for Development, during which a number of thematic events were held with a large number of people. In addition, Tourism Day is celebrated every year on September 27, which testifies to the popularity and importance of the industry for the world. Recognition is also evident through the cooperation of UNWTO with more than 200 international organizations, such as the World Travel & Tourism Council (WTTC). However, despite the huge number of positives of the organization, there are still some miscalculations. This is the amount of membership fees and gaps in tourism statistics and classification. In general, UNWTO is the leading international intergovernmental organization on travel and tourism, whose main functions are to promote global tourism through planning, development of recommendations and direct assistance to member countries in increasing the tourist attractiveness of regions, given the economic benefits.

Key words: *UNWTO, tourism sector, international travel, organization, countries, cultures, pandemic.*

Надійшла до редколегії 15.02.2021

УДК 930.2+719

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.11>

Олексій Присяжнюк

канд. іст. наук, доц.

Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського, Одеса, УкраїнаORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3727-5350>

АНГЛІЙСЬКІ АНТИКВАРІЇ В ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ ТРАДИЦІЇ

Анотація. Історія англійського антикваріанізму набуває особливого значення у сьогоденні, при вивченні процесу формування національної ідентичності та збереженні національної спадщини. Метою статті є аналіз та систематизація корпусу історіографічних праць з проблем історії та історіографії англійських антикваріїв, визначення ролі «Товариства антикварів Лондона» в формуванні британської ідентичності та патріотизму. Наукові завдання статті полягають в тому, щоб здійснити комплексний аналіз історіографічних праць з проблем зародження та становлення англійської традиції охорони старожитностей та пам'яток давнини, окреслити основні етапи становлення найстарішого товариства антикваріїв.

Новизна та ступінь розробки витікає з того, що сьогодні в українській історичній науці відсутні узагальнюючі праці з історії та історіографії англійських антикваріїв та «Товариства антикварів Лондона». Проте, існує корпус історіографічних праць із окремих складових цієї складної проблеми.

Заняття антикваріїв XVIII століття не можна відкидати як непереконливий дилетантизм, відірваний від сучасного життя, або протистояння духу Просвітництва. Антикваріанізм мав велике значення, як в практичному, так і в культурному житті Британії. Він втілював ностальгію за минулими роками для тих, хто боявся прийдешніх змін, але в рівній мірі він міг служити ілюстрацією минулого, яка демонструє прогрес сьогодення та беззастережну перевагу століття сучасного над відсталістю минулих часів. Одночасно з цим антикварії внесли незаперечний внесок в формування британської ідентичності та знаменитого англійського патріотизму. Їх заслуги в сфері культури та мистецтва також важко переоцінити: вони сприяли розвитку друкарської справи, мистецтва оформлення книги, заражали своїм ентузіазмом художників, малювальників, граверів, які завдяки їм ставали палкими шанувальниками середньовічного минулого Британії.

Ключові слова: антикваріанізм, антикварії, старожитності Британії, Товариство антикварів Лондона, національна ідентичність, національна спадщина, збереження національної спадщини.

Постановка проблеми. Друга половина XVI століття стала для Англії часом бурхливих змін, що відбувалися в усіх сферах: економіці, суспільстві та політиці, культурі, освіті та науці. Ці зміни були взаємопов'язаними і спричинили за собою значні зміни в самосвідомості англійців, що було співзвучно ідеям гуманізму – потужного інтелектуального руху, який відстоював, спираючись на давніх авторів, вчення про високе призначення та можливості людини, найважливішим, якщо не першим, обов'язком якої проголошувався розвиток розуму шляхом невтомного пізнання та корисної діяльності. Англійські антикварії зайняли гідне місце в інтелектуальному

просторі всього західного світу тієї епохи. Новий образ мислення та ставлення до класичної спадщини охоплював вже майже всю Європу, причому в Англії, де класичних старожитностей було не так багато, як в Італії, до колекціонування і вивчення були залучені також місцеві пам'ятки – первісні та ранньосередньовічні. Гурток близьких за інтересами друзів зміг об'єднати людей різного станового положення, достатку, професії, що в корені відрізняло його від старих середньовічних корпорацій. Тут панувала атмосфера вільних дискусій, різноманітність позицій та думок. Важливе значення для Товариства антикварів Лондона зіграла самокритика, яка сприяла їх просуванню вперед, уберегла від небезпечних тупиків застою, жорсткої канонізації.

Актуальність розвідки полягає в тому, що історія антикваріанізму набуває особливого значення у сьогоденні, при вивченні процесу формування національної ідентичності та збереженні національної спадщини.

Метою статті є аналіз та систематизація корпусу історіографічних праць з проблем історії та історіографії англійських антикваріїв, визначення ролі «Товариства антикварів Лондона» в формуванні британської ідентичності та патріотизму.

Наукові завдання статті. Здійснити комплексний аналіз історіографічних праць з проблем зародження та становлення англійської традиції охорони старожитностей та пам'яток давнини, окреслити основні етапи становлення найстарішого товариства антикваріїв.

Новизна та стан дослідження. На сьогодні в українській історичній науці відсутні узагальнюючі праці з історії та історіографії англійських антикваріїв та «Товариства антикварів Лондона». Проте, існує корпус історіографічних праць із окремих складових цієї складної проблеми.

Виклад основного матеріалу. В світовій історіографії щодо нашої наукової проблеми можна умовно виділити наступні групи досліджень:

1. Першу групу складають дослідження, присвячені історії Лондонського королівського товариства та Товариства антикварів Лондона, які генетично були пов'язані один з одним. Це праці першого офіційного історіографа Королівського товариства Т. Спрата [46], а також Т. Бірча [26], Р. Велда [47], Г. С. Джонса [33], Т. Д. Кендрика [35], що з'явилися у XVIII – першій половині 40-х років XX ст.

Після Другої Світової війни Лондонське королівське товариство знову привернуло до себе увагу дослідників, які звернулися також до його витоків. У 1956 р з'являється праця Джоан Еванс, присвячена безпосередньо історії Товариства антикваріїв [31], яка отримала широке визнання, ставши свого роду

посібником для подальшого вивчення цього феномена. Історії створення та трансформації Товариства, його учасникам, методам їх роботи, ролі в науковому житті, присвятили дослідження Р. де Молен [29], Р. Д. Данн [30], С. Мендік [37], У. Рокетт [41], П. Коллінсон [28] та інші.

2. До другої групи відносяться роботи про антикваріанізм як інтелектуальне явище, пов'язане з процесом інституціоналізації історії як науки. У другій половині ХХ ст. в рамках такого підходу вчені все частіше стали звертатися, зокрема, до тестів ранніх антикварів та їх послідовників, намагаючись знайти зв'язок спадщини антикварів з процесом інституціоналізації історії, який завершився лише у ХІХ ст., але витoki якого слід шукати саме в ХVІ-ХVІІ ст. Тут необхідно назвати цілу групу дослідників: Дж. Р. Покок [42], Ф. Сміт Фасснер [45], Дж. Франклін [32], Д. Келлі [34], А. Момільяно [38] і Ф. Леві [36], П. Бурк [27], С. Шапін [43], Д. Вулф [48], Е. Паттерсон [40], Дж. Перрі [39], Б. Шапіро [44].

У радянській історіографії можна відзначити лише незначні тенденції у вивченні даної проблематики. До історії Лондонського королівського товариства вперше звернувся радянський марксист-суспільствознавець Б. Гессен (1893-1936), який запропонував новий тоді підхід, який ґрунтується на ідеях та методах, що принесла з собою соціологія, яка тоді бурхливо розвивалася [3]. Після тривалої, в три десятиліття, перерви О. Л. Вайнштейн (1894-1980) [2] згадав англійських антикварів при розгляді середньовічної західноєвропейської історіографії. Л. С. Клейна антиквари цікавили в контексті становлення археології як науки [8].

Наприкінці ХХ ст. історики звернулися до витоків історичного знання – «доінституціонального» знання, яке пов'язане з процесом зародження національного історіописання, а воно – з інтелектуальним рухом антикварів. З цієї точки зору важливо назвати методологічні дослідження Л. П. Репіної [18-21], статті В. В. Зверевої [6, 7] про спадщину антикварів в руслі гуманістичної природної історії ХVІ-ХVІІ ст., в центрі яких переважно пізніші антиквари – У. Дагдейл та його послідовники; роботу Н. С. Креленко, що торкнулася проблеми антикваріанізму в контексті історії історичної думки [9].

Вагомий внесок у вивчення антикварів та антикваріанізму внесли С. Є. Федоров, О. Ю. Мітіна, А. А. Паламарчук, О. А. Терентьєва [17]. Проблеми, які вони поставили, стосуються переважно місця та ролі спадщини антикварів у формуванні національного історіописання [24], а також специфіки антикварного дискурсу [12, 17, 22, 23].

Важливо підкреслити, що автори частіше звертаються до спадщини пізніших антикварів: У. Сегара, Дж. Гвілліма, Дж. Селдена, Т. Міллза, Р. Коттона, Дж. Споттсвуда, Д. Калдервуда і інших. Привертає їх увагу також «Британія» У. Кемдена, але тільки в контексті виявлення особливостей його методів роботи та визначення його внеску у формування національного історіописання [12, 17, 22]. Особливо необхідно виділити праці та захищену в 2007 році кандидатську дисертацію А. А. Паламарчук [15].

Таким чином, в російській історіографії до антикваріанізму як інтелектуального явища звернулися кілька десятиліть тому. За цей час з'явилися праці, в яких показані місце та роль антикварів в становленні політико-правової культури та історичного знання, в формуванні національного історіописання в Англії; поставлена й розглядається проблема антикварного дискурсу, але переважно на матеріалі творчості антикварів стюартовської Англії [10].

В англійській історіографії антиквари вивчаються за кількома напрямками: формування національної ідеї, національної ідентичності, становлення національного історіописання та роль в цьому англійських антикварів раннього Нового часу, переважно XVII- XVIII ст.

В цілому слід зазначити, що історія Товариства антикварів Лондона досі не стала предметом спеціального дослідження та майже невідома у вітчизняному науковому просторі.

Існуюче сьогодні національне історико-археологічне наукове товариство Великобританії «Королівське товариство старожитностей» було засновано в 1707 році під назвою Товариство антикварів Лондона.

В даний час антикваріанізм прийнято розглядати, з одного боку, як явище, що передує сучасній археології, а з іншого воно цікаве для істориків мистецтва як невичерпне джерело художніх цінностей, милуванню красою яких антиквари минулих століть віддавали стільки часу [13, с. 172]. Звернемося спочатку до історії самого явища. Першим, хто отримав титул Королівського антиквара Британії у 1533 році був Джон Леланд, завідувач бібліотекою Генріха VIII. В період ліквідації монастирів, викликаною відмовою від католицької віри, він зіграв важливу роль у порятунку книг з розгромлених монастирських бібліотек. Продовжувачем його справи став У. Кемден, який збирав топографічні матеріали по римській Британії. Своє 35-річчя Кемден ознаменував виданням фундаментального твору на латинській мові «Британія» (1586). Рукопис містив відомості про географічне положення держави з докладною реконструкцією історії кожного міста та з'ясуванням англосаксонських, галльських або римських коренів місцевих назв, а також описи місцевих пам'яток минулого.

Для ідентифікації артефактів Кемден використовував свої знання класичних авторів. На противагу середньовічним домислам про троянську або римську генеалогію британців в його творі підкреслювалось англосаксонське походження народу, що населяє Альбїон. За часів правління Єлизавети I Уїльям Кемден, сер Генрі Спелман і сер Роберт Коттон представляли ядро нечисленної та елітарної організації під назвою Колегія антикваріїв. Вчені збиралися в неформальній обстановці для обговорення проблем, пов'язаних з їх археологічними дослідженнями [16].

Витоки історії Товариства його члени ведуть від 1586 року – від заснування в Лондоні Коледжу антикварів. Члени Коледжу антикварів збиралися зазвичай в будинку учня і друга Кемдена сера Роберта Коттона, пристрасного любителя старовини та колекціонера стародавніх рукописів. Серед зібраних ним манускриптів були унікальні списки «Беовульфа», «Життя Альфреда Великого», поеми «Битва при Мелдоні», п'ять рукописів Англосаксонської хроніки. Були там і списки більшості творів англо-нормандських істориків. Його бібліотека стала головним центром англійської науки і культури, нею активно користувалися Френсіс Бекон, Уолтер Релі, Джеймс Ашер та інші вчені. Не тільки антикварій, але й політик, Коттон незабаром опинився в опозиції до уряду Якова I. У зв'язку з цим в 1614 році король розпустив Коледж антикварів, а в 1630 році бібліотека Коттона була тимчасово конфіскована (уряд повернув її спадкоємцям антикварія після його смерті у 1631 р.). Частину рукописів сам Коттон заповів Бодлеанській бібліотеці в Оксфорді, а решту подарував «народу Великобританії» його онук [1, с. 25-26].

Система індексації рукописів, яка збереглася донині, відображає устрій бібліотеки при Коттоні: шафи позначалися бюстам римських імператорів, що стояли на них, полки – буквами, а порядковий номер тому на полиці – цифрами. У 1731 році в будинку, де зберігалася бібліотека (Ешбернем-Хаус в Лондоні) сталася пожежа, і значна частина безцінних манускриптів загинула або була серйозно пошкоджена. Варто зауважити, що манера зберігання манускриптів Коттона та інших бібліофілів того часу доставляє сучасним дослідникам чимало клопоту. Наприклад, Коттон часто переплітав разом тексти, подібні за змістом, але написані зовсім в різний час і в різних місцях.

В результаті активної діяльності британських та континентальних антикварів до кінця XVII століття був опублікований основний корпус історіографічних текстів англо-нормандського періоду. Якість багатьох видань,

втім, залишала бажати кращого, наприклад, в більшості випадків використовувався лише один рукопис [11, с. 19].

Незважаючи на недовгий час існування першої організації англійських любителів старовини, Товариство антикварів Лондона розглядає Коледж антикварів в якості свого безпосереднього попередника.

О 6 годині вечора 5 грудня 1707 року в таверні «Ведмідь», що на Стренді (Лондон), троє джентльменів – Хампфрі Уенлі, Джон Талман і Джон Бекфорд зібралися, щоб обговорити антикварні справи. У наступному січні Товариство вдруге зустрілося вже в таверні «Молодий диявол». Далі, однак, Товариство зіткнулося з проблемою банкрутства власника «Молодого диявола». Десять років між першими зборами і офіційним створенням товариства у 1717 році майже не залишилися в пам'яті нащадків, ніяких записів не велось. З 1717 року Товариство влаштувалося в таверні «Мітра» на Фліт-стріт. До кінця 1717 року було написано статут, в якому головною метою організації проголошувалася наукова діяльність, пов'язана з вивченням давньої історії та археологічних артефактів, що декларувалося як «важлива складова витонченого письменства», будучи як «цікавою, так і корисною». У наміри членів товариства також входило колекціонування, збереження, видання графічних матеріалів, доповідей та звітів про пам'ятники, які можуть ілюструвати історію стародавньої Британії.

Сильним стимулом для створення офіційної організації англійських вчених гуманітарного толку було національне суперництво, в першу чергу, з французькою Академією витонченого письменства, а також можливість спілкування з вченими з інших країн, наприклад з антикваріями-підданими шведського короля з Упсали. Однак хартія про заснування «Товариства антикварів Лондона» була підписана королем лише у 1751 році [14, с. 170].

Кінець 1720-х рр. виявився важким перехідним періодом в зв'язку з безперервними дебатами з організаційних питань, до того ж багатьох членів-засновників вже не було в живих. Товариства, що існували на неформальній основі, без упорядкованого статуту та навіть без постійного місця дислокації, не могли успішно існувати, не маючи на чолі гідних лідерів, тобто людей динамічного складу, обдарованих високим творчим потенціалом та організаторськими здібностями. До середини століття Товариство продовжувало залишатися нечисленним, збори проводились від випадку до випадку в різних тавернах, обмежені фінансові ресурси також не сприяли його розвитку, колекції книг, відбитків та стародавніх артефактів були незначними.

У 1725 році Товариство переїхало в орендовані кімнати в Грейнз Інн, після чого в 1729 році перебазувалося в кімнати в Королівській лавці, а потім знов повернулося в «Мітру». Серед членів був «чесний Том Мартін з Палгрейва», чия «спрага старожитностей була настільки ж велика, як і його спрага спиртних напоїв» [14, с. 171]. В 1736 Товариству була вручена залізна булава, яка повинна бути в руках Президента на кожних зборах. Ця практика продовжується й сьогодні з використанням срібної булави. У 1751 році Товариству була надана Королівська хартія і воно прийняло свою нинішню форму.

Роль Товариства була і залишається як «заохочення, розвиток та сприяння вивченню старожитностей та історії в цій та інших країнах». Базова структура управління Товариством, з щорічними виборами Офіцерів і Ради в День Святого Георгія (23 квітня), була також створена в цей час.

Нарешті, у 1771 році Товариство антикварів Лондона очолив Річард Гоф – член групи любителів старожитностей, пов'язаної з кембриджським коледжем Корпус Крісті. Слід зазначити, що Кембридж XVIII – початку XIX століть вважався центром з вивчення середньовічної архітектури і пишався своїми відомими школами антикварів, які проводили спільні дослідження в рамках загальної традиції. Друкарня Кембриджа надавала антикваріям пріоритетне право на видання їх творів.

Р. Гоф, як відзначали сучасники, вже в одинадцятирічному віці виділявся незвичайними літературними здібностями. Вийшовши з Кембриджа, він повністю присвятив себе заняттям топографією і вивченням старожитностей Британії, здійснюючи щорічні подорожі в різні куточки королівства, часто в компанії Джона Ніколса, свого друкаря і видавця. Для ілюстрації подорожніх нотаток він запрошував друзів: художника Якоба Шнеббелі і гравера Джймса Бейзіра, які брали участь в оформленні багатьох творів Р. Гофа.

В якості директора Р. Гоф виявився саме тим лідером, хто вдихнув в Товариство нове життя. Під його керівництвом значно розширився діапазон публікацій, особлива увага приділялася англійській готичній архітектурі. Після багаторічної перерви у 1780 році в серії «Стародавні пам'ятники» був відновлений грандіозний проект з видання серій гравюр з зображеннями середньовічних руїн, в супроводі докладних коментарів; на деяких відбитках вказувалися розміри окремих деталей [13, с. 174].

Р. Гоф вніс значний вклад в організацію систематичного вивчення історії архітектури, в розвиток історичного підходу до минулого, а також він доклав чимало зусиль у справі зміни ставлення англійців до архітектури готичного

стилю. За його підтримки Джон Картер – журналіст і провідний художник готичних об'єктів – виступав на сторінках «Журналу джентльмена» з емоційними публікаціями, вперше закликаючи широке коло читачів до вивчення середньовічної архітектури, тим самим допомагаючи усвідомити архітектурну спадщину минулих століть і важливість її збереження.

Товариство покинуло таверну «Мітри» у 1753 році та переїхало в колишню кав'ярню Робіна у Канцелярському провулку. У 1780 році Товариство знову переїхало в нові приміщення в Сомерсет-Хаусі, надані королем Георгом III. В цих залах, які в даний час входять до складу художніх галерей Інституту Курто, як і раніше є переплетена монограма товариства в якості прикраси стелі [5, с. 38-39].

Висновки. Таким чином, заняття антикваріїв XVIII століття не можна відкидати як непереконливий дилетантизм, відірваний від сучасного життя, або протистояння духу Просвітництва. Антикваріанізм мав велике значення, як в практичному, так і в культурному житті Британії. Він втілював ностальгію за минулими роками для тих, хто боявся прийдешніх змін, але в рівній мірі він міг служити ілюстрацією минулого, яка демонструє прогрес сьогодення та беззастережну перевагу століття сучасного над відсталістю минулих часів. Одночасно з цим антикварії внесли незаперечний внесок в формування британської ідентичності та знаменитого англійського патріотизму. Їх заслуги в сфері культури та мистецтва також важко переоцінити: вони сприяли розвитку друкарської справи, мистецтва оформлення книги, заражали своїм ентузіазмом художників, малювальників, граверів, які завдяки їм ставали палкими шанувальниками давнього та середньовічного минулого Британії.

Список використаних джерел та літератури

1. Беглов С. И. Четвертая власть: британская модель. История печати Великобритании от «новостных писем» до электронных газет / С. И. Беглов. – Москва: Изд-во Моск. ун-та, 2002. – 256 с.
2. Вайнштейн О. Л. Западноевропейская средневековая историография / О. Л. Вайнштейн. – Ленинград: Наука, 1964. – 483 с.
3. Гессен Б. М. Социально-экономические корни механики Ньютона / Б. М. Гессен. – Москва: ГТТИ, 1933. – 79 с.
4. Диттрич Т. В. Повседневная жизнь викторианской Англии / Т. В. Диттрич. – Москва: Молодая гвардия, 2007. – 382 с.
5. Зброжек Е. В. Викторианство в контексте культуры повседневности / Е. В. Зброжек // Гуманитарные науки. – 2005. – Вып. 9. Культурология. № 35. – С. 28-44.
6. Зверева В. В. Представления прошлого в трудах английских антикваров XVII в. / В. В. Зверева // Образы прошлого и коллективная идентичность в Европе до начала Нового времени. – Москва: Кругъ, 2003. – С. 223–242.

7. Зверева В. В. Антикварианзим XVI–XVII вв.: представление прошлого в контексте научной революции / В. В. Зверева // *Образы времени и исторические представления: Россия – Восток – Запад.* – Москва: Кругъ, 2010. – С. 756–771.
8. Клейн Л. С. История археологической мысли / Л. С. Клейн. – Т.1. – Санкт-Петербург: Издательство СПбГУ, 2011. — 688 с.
9. Креленко Н. С. Новое и новейшее время стран Запада: проблемы историографии и судьбы историков. Учебное пособие для студентов исторических факультетов / Н. С. Креленко. – Саратов, 2009. – 204 с.
10. Мелихова П. В. Историческая культура ранних английских антиквариетов / П. В. Мелихова // *Известия Саратовского ун-та. История. Международные отношения.* – 2018. – №1. – С. 61–69.
11. Мереминский С. Г. Формирование традиции: английское историописание второй половины XI – первой половины XII в. / С. Г. Мереминский. – Москва: Университет Дм. Пожарского, 2016. – 496 с.
12. Митина Е. Ю. Национальные мифы и национальная история в «Британии» Уильяма Кэмдена / Е. Ю. Митина // *Вестник Санкт-Петербургского университета.* – 2007. – №2. – С. 156–164.
13. Михайлова Ю. Ю. Антикварианзим в контексте готического Возрождения в Англии XVIII в. / Ю. Ю. Михайлова // *Вестник СПбГУКИ.* – 2015. – № 4 (25). – С. 172-175.
14. Михайлова Ю. Ю. Деятельность Общества антиквариетов Лондона в контексте английской реставрационной практики XVIII в. / Ю. Ю. Михайлова // *Вестник СПбГУКИ.* – 2016. – № 1 (26). – С. 169-172.
15. Паламарчук А. А. Английское общество, государство и право в концепциях лондонских антиквариетов конца XVI - начала XVII вв. / А. А. Паламарчук. – Дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.03. – Санкт-Петербург, 2006. – 183 с.
16. Петров Н. И. Археология: учебное пособие/ Н. И. Петров. – Санкт-Петербург: СПбКО, 2008. – 330 с.
17. Пронина Е. А. У истоков национального историописания: Андре Дюшен и Уильям Кемден (опыт историко-культурного анализа) / Е. А. Пронина. – Дисс. ... канд. ист. наук. Санкт-Петербург, 2013. – 263 с.
18. Репина Л. П. Историческая память и современная историография / Л. П. Репина // *Новая и новейшая история.* – 2004. – №5. – С. 39–51.
19. Репина Л. П. Память о прошлом и история / Л. П. Репина // *Диалоги со временем: память о прошлом в контексте истории.* – Москва: Кругъ, 2007. – С. 7–18.
20. Репина Л. П. Представления о прошлом и связь времен в историческом сознании / Л. П. Репина // *Образы времени и исторические представления: Россия – Восток – Запад.* – Москва: Кругъ, 2010. – С. 9–24.
21. Репина Л. П. Историческая наука на рубеже XX – XXI вв.: социальные теории и историографическая практика / Л. П. Репина. – Москва: Кругъ, 2011. – 560 с.
22. Терентьева Е. А. Государственное строительство и историописание в Англии и Франции раннего Нового времени / Е. А. Терентьева // *Социогуманитарное знание в условиях трансформации общества,* – Санкт-Петербург: СПбГУТС, 2014. – С. 149–153.
23. Терентьева Е. А. Эрудитское и антикварное течения в европейской исторической мысли раннего Нового времени / Е. А. Терентьева // *Вестник Гуманитарного факультета Санкт-Петербургского гуманитарного университета.* – 2015. – №2. – С. 170–175.
24. Федоров С. Е. Антикварное историописание: история и современность в яковитской Англии / С. Е. Федоров – Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета 2007. – 70 с.
25. Федоров С. Е. Прошлое крупным планом: темпоральные измерения в антикварном дискурсе / С. Е. Федоров. А. А. Паламарчук // *Образы времени и исторические представления: Россия – Восток – Запад,* – Москва: Кругъ, 2010. – С. 226-244.

26. Birch T. The history of the Royal Society of London, for improving of natural knowledge from its first rise / T. Birch. – Gale Ecco, Print Editions, 2018. – V. 2. – 512 p.
27. Burke P. The Renaissance Sense of the Past / P. Burke. – New York: St. Martin's Press, 1970. – 154 p.
28. Collinson P. One of us? William Camden and the making of history / P. Collinson // The Camden Society Centenary Lecture. – 1998. – №8. – P. 139–163.
29. De Molen L. R. Proceedings of the American Philosophical Society / L. R. De Molen // The Library of William Camden. – 1984. – №128 (4). – P. 326–409.
30. Dunn R. D. William Camden's Remains Concerning Britain / R. D. Dunn. – Toronto: University of Toronto Press, 1984. – 576 p.
31. Evans J. A. History of the Society of Antiquaries / J. A. Evans. – Oxford: Oxford University Press, 1956. – 487 p.
32. Franklin J. Jean Bodin and the Sixteenth Century Revolution in the Methodology of Law and History / J. Franklin. – New York: Columbia University Press, 1963. – 614 p.
33. Jones H. S. The Foundation and History of the Camden Chair / H. S. Jones // Oxoniensa. – 1943. – №8–9. – P. 169–192.
34. Kelley D. R. Foundations of Modern Historical Scholarship / D. R. Kelley. – New York: Columbia University Press, 1970. – 321 p.
35. Kendrick T. D. British Antiquity / T. D. Kendrick. – London: Methuen, 1950. – 171 p.
36. Levy F. J. The Making of Camden's Britannia / F. J. Levy // Bibliothèque d'humanisme et Renaissance. – 1964. – №26. – P. 70–97.
37. Mendyk S. Early British Chorography / S. Mendyk // The Sixteenth Century Journal. – 1986. – №17. – P. 459–481.
38. Momigliano A. D. Ancient History and the Antiquarian / A. D. Momigliano // Studies in Historiography. – 1966. – №6. – P. 1–39.
39. Parry G. The Trophies of Time. English Antiquarians of the Seventeenth century / G. Parry. – Oxford – New York: Oxford University Press, 2007. – 394 p.
40. Patterson A. Reading Holinshed's «Chronicles» / A. Patterson. – Chicago: University of Chicago Press, 1994. – 339 p.
41. Rockette W. The Structural Plan of Camden's Britannia / W. Rockette // Sixteenth Century Journal. – 1995. – №26 (4). – P. 829–841.
42. Pocock J. G. A. The Ancient Constitution and the Feudal Law / J. G. A. Pocock. – Cambridge: Cambridge University Press, 1957. – 261 p.
43. Shapin S. The Scientific Revolution / S. Shapin. – Chicago and London: University of Chicago Press, 1998. – 232 p.
44. Shapiro B. A Culture of Fact: England, 1550 – 1720 / B. Shapiro. Cambridge: Cornell University Press, 2003. – 284 p.
45. Smith Fussner F. The Historical Revolution. English Historical Thought and Writing, 1580-1640 / F. Smith Fussner. – London: Columbia University Press, 1962. – 343 p.
46. Sprat T. History of Royal Society. London, 1667 / T. Sprat. – London: Printed by T. R. for J. Martyn and J. Allestry, 2003. – 340 p.
47. Weld C. R. A history of the Royal Society, with memoirs of the presidents / C. R. Weld. – New York, 1975. – 612 p.
48. Woolf D. R. From Histories to the Historical: Five Transitions in Thinking about the Past, 1500 – 1700 / D. R. Woolf // Huntington Library Quarterly. – 2005. – №68 (1-2). – P. 33–70.

References:

1. Beglov, S. I. (2002) *Chetvertaya vlast': britanskaya model'. Istoriya pechaty Velikobritanii ot «novostny`kh pisem» do e`lektronny`kh gazet*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta.
2. Vajnshtejn, O. L. (1964) *Zapadnoevropejskaya srednevekovaya istoriografiya*. Leningrad: Nauka.

3. Gessen, B. M. (1933) *Soczial'no-e'konomicheskie korni mekhaniki N'yutona*. Moskva: GTTI.
4. Dittrich, T. V. (2007) *Povsednevnyaya zhizn' viktorianskoj Anglii*. Moskva: Molodaja gvardia.
5. Zbrozhek, E. V. (2005) Viktorianstvo v kontekste kul'tury povsednevnosti. *Gumanitarny'e nauki*, 9, 28–44.
6. Zvereva, V. V. (2003) Predstavleniya proshlogo v trudakh anglijskikh antikvarov XVII v. In L. Repina (Ed.), *Obrazy proshlogo i kollektivnaya identichnost' v Evrope do nachala Novogo vremeni* (pp. 223–242) Moskva: Krug.
7. Zvereva, V. V. (2010) Antikvarianzim XVI–XVII vv.: predstavlenie proshlogo v kontekste nauchnoj revolyuczii. In L. Repina (Ed.), *Obrazy vremeni i istoricheskie predstavleniya: Rossiya – Vostok – Zapad*. (pp. 756–771) Moskva: Krug.
8. Klejn, L. S. (2011) *Istoriya arkheologicheskoy my'sli*. (T. 1). Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo SPbGU.
9. Krelenko, N. S. (2009) *Novoe i novejshee vremya stran Zapada: problemy istoriografii i sud'by istorikov*. Saratov.
10. Melikhova, P. V. (2018) Istoricheskaya kul'tura rannikh anglijskikh antikvariev. *Izvestiya Saratovskogo un-ta. Istoriya. Mezhdunarodny'e otnosheniya*, 18, 1, 61–69.
11. Mereminskij, S. G. 2016: *Formirovanie tradicii: anglijskoe istoriopisanie vtoroj poloviny XI – pervoj poloviny XII v.* Moskva: Universitet im. Pojarskogo.
12. Mitina, E. Yu. (2007) Nacjonal'ny'e mify i nacjonal'naya istoriya v «Britanii» Uil'yama Ke'mdena. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta*, 2, 156–164.
13. Mikhajlova, Yu. Yu. (2015) Antikvarianizm v kontekste goticheskogo Vozrozhdeniya v Anglii XVIII v. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo instituta kul'tury*, 4 (25), 172–175.
14. Mikhajlova, Yu. Yu. (2016) Deyatel'nost' Obshhestva antikvariev Londona v kontekste anglijskoj restavracionnoj praktiki XVIII v. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo instituta kul'tury*, 1 (26), 169–172.
15. Palamarchuk, A. A. (2007) *Anglijskoe obshhestvo, gosudarstvo i pravo v koncepcziyakh londonskikh antikvariev konca XVI – nachala XVII vv.* (Master's thesis). Sankt-Peterburg State University, Sankt-Peterburg.
16. Petrov, N. I. (2008) *Arkheologiya: uchebnoe posobie*. Sankt-Peterburg: SPbKO.
17. Pronina, E. A. (2013) *U istokov nacjonal'nogo istoriopisanija: Andre Dyushen i Uil'yam Kemden (opyt istoriko-kul'turnogo analiza)*. (Master's thesis). Sankt-Peterburg State University, Sankt-Peterburg.
18. Repina, L. P. (2004) Istoricheskaya pamyat' i sovremennaya istoriografiya. *Novaya i novejschaya istoriya*, 5, 39–51.
19. Repina, L. P. (2008) Pamyat' o proshlom i istoriya. In L. Repina (Ed.), *Dialogi so vremenem: pamyat' o proshlom v kontekste istorii* (pp. 7–18) Moskva: Krug.
20. Repina, L. P. (2010) Predstavleniya o proshlom i svyaz' vremen v istoricheskom soznanii. In L. Repina (Ed.), *Obrazy vremeni i istoricheskie predstavleniya: Rossiya – Vostok – Zapad* (pp. 9–24) Moskva: Krug.
21. Repina, L. P. (2011) *Istoricheskaya nauka na rubezhe XX – XXI vv.: soczial'ny'e teorii i istoriograficheskaya praktika*. Moskva: Krug.
22. Terent'eva, E. A. (2014) Gosudarstvennoe stroitel'stvo i istoriopisanie v Anglii i Franczii rannego Novogo vremeni. In A. Aleshin (Ed.), *Socziogumanitarnoe znanie v usloviyakh transformaczii obshhestva* (pp. 149–153) Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta.
23. Terent'eva, E. A. (2015) E`ruditskoe i antikvarnoe techeniya v evropejskoj istoricheskoj my'sli rannego Novogo vremeni. *Vestnik Gumanitarnogo fakul'teta Sankt-Peterburgskogo gumanitarnogo universiteta*, 170–175.

24. Fedorov, S. E. (2007) *Antikvarnoe istoriopisanie: istoriya i sovremennost` v yakovitskoj Anglii*. Sankt-Peterburg: Izdatel`stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta.
25. Fedorov, S. E., Palamarchuk, A. A. (2010) Proshloe krupny`m planom: temporal`ny`e izmereniya v antikvarnom diskurse. In L. Repina (Ed.), *Obrazy` vremeni i istoricheskie predstavleniya: Rossiya – Vostok – Zapad* (pp. 226-244) Moskva: Krug.
26. Birch, T. (2018) *The history of the Royal Society of London, for improving of natural knowledge from its first rise*. (V. 2). Gale Ecco, Print Editions.
27. Burke, P. (1970) *The Renaissance Sense of the Past*. New York: St. Martin's Press.
28. Collinson, P. (1998) One of us? William Camden and the making of history. *The Camden Society Centenary Lecture*, 8, 139–163.
29. De Molen, L. R. (1984) Proceedings of the American Philosophical Society. *The Library of William Camden*, 128, 4, 326–409.
30. Dunn, R. D. (1984) *William Camden's Remains Concerning Britain*. Toronto: University of Toronto Press.
31. Evans, J. A. (1956) *History of the Society of Antiquaries*. Oxford: Oxford University Press.
32. Franklin, J. (1963) *Jean Bodin and the Sixteenth Century Revolution in the Methodology of Law and History*. New York: Columbia University Press.
33. Jones, H. S. (1943) The Foundation and History of the Camden Chair. *Oxoniensa*, 8–9, 169–192.
34. Kelley, D. R. (1970) *Foundations of Modern Historical Scholarship*. New York: Columbia University Press.
35. Kendrick, T. D. (1950) *British Antiquity*. London: Methuen.
36. Levy, F. J. (1964) The Making of Camden's Britannia. *Bibliothèque d'humanisme et Renaissance*, 26, 70–97.
37. Mendyk, S. (1986) Early British Chorography. *The Sixteenth Century Journal*, 17, 4, 459–481.
38. Momigliano, A. D. (1966) Ancient History and the Antiquarian. *Studies in Historiography*, 6, 1–39.
39. Parry, G. (2007) *The Trophies of Time. English Antiquarians of the Seventeenth century*. Oxford – New York: Oxford University Press.
40. Patterson, A. (1994) *Reading Holinshed's «Chronicles»*. Chicago: University of Chicago Press.
41. Rockette, W. (1995) The Structural Plan of Camden's Britannia. *Sixteenth Century Journal*, 26, 4, 829–841.
42. Pocock, J. G. A. (1957) *The Ancient Constitution and the Feudal Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
43. Shapin, S. (1998) *The Scientific Revolution*. Chicago and London: University of Chicago Press.
44. Shapiro, B. (2003) *A Culture of Fact: England, 1550 - 1720*. Cambridge: Cornell University Press.
45. Smith Fussner, F. (1962) *The Historical Revolution. English Historical Thought and Writing, 1580-1640*. London: Columbia University Press.
46. Sprat, T. (2003) *History of Royal Society. London, 1667*. London: Printed by T. R. for J. Martyn and J. Allestry.
47. Weld, C. R. (1975) *A history of the Royal Society, with memoirs of the presidents*. New York.
48. Woolf, D. R. (2005) From Hystories to the Historical: Five Transitions in Thinking about the Past, 1500 – 1700. *Huntington Library Quarterly*, 68, 1-2, 33–70.

Oleksii Prysiazhniuk

PhD in History, Associate Professor

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiy

Odesa, Ukraine

ENGLISH ANTIQUES IN THE HISTORIOGRAPHICAL TRADITION

Abstract. *The history of English antiquarianism is particular importance in the study of the process of formation of national identity and the preservation of national heritage. The purpose of the article is to analyze and systematize the corpus of historiographical works on the problems of history and historiography of English antiques, to define the role of the Society of Antiquaries of London in the formation of British identity and patriotism. Scientific tasks of the article are to carry out a comprehensive analysis of the historiographic works on the problems of the origin and formation of the English tradition of antiquity and antiquities, to outline the main stages of the formation of the oldest society of antiques.*

The novelty and degree of development follows from the fact that today in Ukrainian historical science there are no generalizing works on the history and historiography of English antiquaries and the London Society of Antiquaries. However, there is a corpus of historiographical works on the individual components of this complex problem.

The antiquarian classes of the eighteenth century cannot be dismissed as unconvincing dilettantism, detached from modern life, or confronting the spirit of the Enlightenment. Antiquarianism was of great importance, both in practical and cultural life in Britain. It embodied the nostalgia of years past for those who feared the coming changes, but equally it could serve as an illustration of the past, demonstrating the progress of the present and the unquestionable superiority of the modern century over the backwardness of past times. At the same time, antiquaries made a clear contribution to the formation of British identity and famous English patriotism. Their merits in the field of culture and the arts are also difficult to overestimate: they contributed to the development of the printing business, the art of book design, and infected their enthusiasm with artists, painters, engravers who, through them, became passionate fans of the medieval past of Britain.

Key words: *antiquarianism, antiquaries, British antiquities, Society of Antiquaries of London, national identity, national heritage, preservation of national heritage.*

Надійшла до редколегії 18.01.2021

УДК 94(4)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.12>**Валерій Павленко**

канд. іст. наук, проф.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна***Микола Половін**

студент магістратури

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ІСТОРІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ РУХІВ ШОТЛАНДІЇ ТА УЕЛЬСУ: ПОРІВНЯННЯ Й АНАЛІЗ

***Анотація.** У статті розглянута історія національних рухів Шотландії та Уельсу, а також притаманні ним особливості. Показано спільні та відмінні риси національного руху в Шотландії та Уельсі, проведено аналіз історичних передумов формування націоналістично-налаштованих Scottish National Party (Шотландська національна партія) і Plaid Cymru (Партія Уельсу), проаналізовано вплив особливостей шотландського і валлійського націоналізму на електоральні успіхи партій.*

Досліджено як шотландський, так і валлійський національні рухи в розрізі англійсько-шотландських та англійсько-валлійських відносин. Продемонстровано вплив британської колоніальної імперії на стримування націоналістичних тенденцій в Шотландії та Уельсі. Проаналізовано внутрішньополітичні особливості як шотландського, так і валлійського суспільств щодо відмінних рис національних рухів в цих країнах. Розкрито причини відносної сили шотландського руху за незалежність, а також показано порівняно невисоку популярність націоналізму в Уельсі. На основі тенденцій, наявних в шотландському і валлійському суспільствах, проведено аналіз перспектив Шотландської національної партії і Партії Уельсу в найближчому майбутньому.

Особливу увагу приділено невдалим референдумам 1979 року і успішним референдумам 1997 року про відновлення парламенту Шотландії і утворення національної асамблеї Уельсу. Досліджено передумови проведення голосувань, продемонстровано електоральні вподобання в обох країнах, за допомогою результатів референдумів наочно показано різницю між шотландським та валлійським національним рухом, а також різний рівень підтримки ідеї самоуправління серед населення Шотландії з одного боку і Уельсу з іншого.

Обґрунтовується думка, що, незважаючи на певні спільні риси, національні рухи в Шотландії та Уельсі істотно відрізняються за своєю суттю, з чого випливають діаметрально різні електоральні результати Шотландської національної партії та Партії Уельсу. Показано, що причиною цього слугують не лише історичні передумови, що склалися в обох країнах протягом віків, але і різний рівень економічного розвитку Шотландії та Уельсу, а також ідеологічні відмінності в рамках шотландського та валлійського націоналізму.

***Ключові слова:** Сполучене Королівство, Шотландія, Уельс, референдум, націоналізм, незалежність.*

Результат британського референдуму про вихід Сполученого Королівства зі складу Європейського Союзу (процес відомий як Brexit) для багатьох виявився шоком. Як показало голосування, 51.9% жителів Великої Британії висловились за те, щоб вийти з ЄС, що поставило перед Лондоном цілий ряд

нагальних питань як економічного, так і політичного характеру [34]. Окрім того, результати вказаного референдуму дали змогу з новою силою заговорити про свої незалежницькі плани шотландським націоналістам (Шотландська національна партія, далі – ШНП), які до того часу протягом майже двох років, з 18 вересня 2014 року, знаходились в пошуках нової стратегії після програного референдуму про незалежність Шотландії.

У той же час, набагато менше уваги дослідників і пересічних громадян було прикуто до феномену валлійського націоналізму, який протягом останнього століття уособлює Партія Уельсу. Лідером партії Адамом Прайсом в серпні 2018 року було опубліковано документ «Уельс 2030: Сім кроків до незалежності», в якому детально описано стратегію, яку Партія Уельсу на чолі з Прайсом планує застосувати задля досягнення валлійською нацією незалежності від Лондону до 2030 року [35]. Це, в свою чергу, змусило ряд англійських політичних діячів заговорити про загрозу як валлійського, так і шотландського націоналізму [6]. Хоча слід зазначити, що між шотландським і валлійським національними рухами існують суттєві відмінності.

Дослідженню шотландського руху за незалежність в останні декілька десятиліть в британській історіографії приділялось чимало уваги. Велика кількість праць з цього питання належить шотландським дослідникам. Так, в своїй роботі «Незалежність Шотландії» [17] професор шотландської політики Університету Абердіна Майкл Кітінг приділив значну увагу історії націоналізму в цій країні, а шотландський історик і політик Кристофер Харві в роботах «Виправляючи Шотландію» [11] та «Шотландія і Націоналізм: Шотландське Суспільство і Політика, 1707–1994» [12] дослідив особливості націоналізму в Шотландії. Питання шотландського націоналізму за часів Британської імперії і роль шотландців в її розвитку аналізують також Джон МакКензі та Томас Девайн в своїй роботі «Шотландія і Британська Імперія» [22]. В контексті вивчення історії Британської імперії дослідниками розглядалось і питання валлійського націоналізму. Зокрема, Х'ю Боуен робить це в роботі «Уельс і Британська Заморська Імперія: Взаємодії та Впливи, 1650–1830» [5]. Окрім того, великий внесок в дослідження валлійського суспільства, його настроїв щодо незалежності Уельсу було зроблено Кеннетом Оуеном Морганом в таких роботах як «Переродження нації: Уельс, 1880–1980» [23], «Валлійське Суспільство і Державність» [25], а також у праці «Від Революції до Деволюції: Роздуми про Валлійську Демократію» [24]. Окрім британських дослідників, цю тему розробляли і вчені з інших країн. Так, питанням статусу Шотландії в 1990–ті роки, в тому числі і порівнянням політичних систем

Шотландії та Уельсу в цей період, займалася російський історик Наталія Єрџоміна. Цій темі присвячено її дисертаційне дослідження «Етнорегіональні суспільства в процесах трансформації політичної системи сучасної Великої Британії: на прикладі Шотландії і Уельсу» [1]. В той же час, американський дослідник Софі Бултер в своїй роботі «Глобалізація і Націоналізм в Англії, Шотландії та Уельсі» [4] розглядає шотландський і валлійський націоналізм в контексті глобалізації. Що стосується вітчизняної історичної науки, то в ній тема шотландського і валлійського націоналізму, на жаль, не знайшла свого відображення. Таким чином, метою даної роботи є висвітлення особливостей націоналізму в Шотландії та Уельсі, аналіз історичних обставин, що вплинули на його формування, а також демонстрація ключових відмінностей між двома внутрішньобританськими рухами за незалежність за допомогою електоральної історії двох політичних сил, які і уособлюють шотландський і валлійський національний рух – Шотландської національної партії і Партії Уельсу.

Як було зазначено вище, Шотландська національна партія і Партія Уельсу на перший погляд є схожими між собою. На думку ряду британських політиків, вони виглядають як загроза єдності Сполученого Королівства. Особливої популярності такі погляди набули після референдуму про членство Великої Британії в ЄС. Проте при більш детальному аналізі стає очевидним, що програми ШНП і Партії Уельсу, незважаючи на спільну кінцеву мету – вихід зі складу Сполученого Королівства, мають чималу кількість відмінностей. На цих відмінностях, в свою чергу, базується різний рівень їхньої популярності в очах пересічних шотландців і валлійців, що, в свою чергу, і визначає рівень електоральної успішності ШНП і Партії Уельсу всередині своїх країн. Аналізуючи особливості шотландського та валлійського націоналізму, слід також звернути увагу на історію відносин Шотландії та Уельсу з Англією.

Унія Шотландії та Англії (разом з Ірландією), яка була заключена 24 березня 1603 року і в результаті підписання якої під правлінням шотландського короля Джеймса VI об'єдналися землі Великої Британії, поклала кінець століттям воєн між шотландцями та англійцями [21, с.86]. Для Англії унія була вигідною з точки зору зміцнення своєї військової безпеки, даючи змогу Лондону забути про необхідність оборони своїх північних кордонів і сконцентрувати всю увагу на розвитку своєї морської імперії, яка станом на початок XVII ст. серйозно збільшувалась в розмірах. З точки зору Шотландії, яка на той час була незрівнянно біднішою за свою південну сусідку, союз також виглядав вигідно, адже шотландці отримували доступ до ринків Англії та Ірландії. Разом з тим, Шотландія ставала органічною частиною зростаючої

імперії [21, с.62]. Подальша централізація влади в Королівстві Великої Британії відбулася в результаті підписання Акту про Унію 1707 року, що закріпив повноцінний політичний союз між Англією та Шотландією. За умовами договору шотландці залишили за собою певні унікальні права, в тому числі, як було прописано в Акті, верховенство Пресвітеріанської церкви на території Шотландії та особливу юридичну систему відому як Шотландське право, проте суверенітет країни був істотно обмежений (наприклад, перестав існувати Парламент Шотландії) [26, с.522–523]. Але шотландська політична еліта свідомо пішла на це заради певних переваг, які давала Британська імперія.

Така стратегія, в цілому, виявилась виграшною для Шотландії, яка, на думку переважної більшості як англійських, так і шотландських дослідників, відіграла велику роль в адміністративному, політичному і військовому житті метрополії протягом всього часу існування «імперії, над якою ніколи не заходить сонце» [22, с.13]. Це, в свою чергу, призвело до виникнення феномену «популярного імперіалізму» на території Шотландії в 50-их роках ХІХ століття, який заключався в суспільному консенсусі щодо розуміння важливої ролі шотландців в Британській імперії, і який органічно приглушив будь-які можливі прояви націоналізму в Шотландії на довгі десятиліття [10, с.16–17]. Концепція «популярного імперіалізму» домінувала у шотландських владних колах близько століття, аж до середини 1940-их, і втратила свою популярність тільки тоді, коли розпад Британської імперії став лише питанням часу.

На противагу англійсько-шотландському союзу, англійсько-валлійські відносини протягом століть розвивалась за зовсім іншим сценарієм. Будучи історично розділеним на ворогуючі королівства, Уельс ще в ХІІ столітті був частково завойований англійцями [9, с.56–82]. Остаточне входження валлійських територій до складу англійської корони, а разом з тим і їх уніфікація, відбулося в 1284 році, а з укладанням Актів про закони в Уельсі 1535 і 1542 років країна була повністю підпорядкована англійським законам в рамках єдиної юрисдикції Англійського права. На території Уельсу було запроваджено норми англійського адміністративного управління, а судам в Уельсі заборонялося вести діяльність будь-якою мовою, окрім англійської [19, 20]. Більше того, власної незалежної церкви в Уельсі, на відміну від Шотландії, не було аж до 1920 року.

Слід зауважити, що валлійці, хоча і меншою мірою, ніж шотландці, отримали ряд переваг від інкорпорації до складу Англійського Королівства, а згодом і Великої Британії. Ці переваги, як і у випадку з Шотландією, основним чином стосувалися участі в адміністративному апараті імперії і розподілі

ресурсів, які добувалися в колоніальних володіннях [5, с.20–24]. Проте враховуючи, що з XIII століття Англія вважала Уельс частиною своєї території і навіть не розглядала Уельс в якості незалежної країни, не викликає подиву той факт, що валлійці ніколи не відігравали такої значущої ролі в адміністративно–політичному житті імперії, як шотландці.

Тим не менше, як в Шотландії, так і в Уельсі ще наприкінці XIX століття, коли Британська імперія знаходилась в zenіті своєї могутності, почали зароджуватися рухи, які розпочали боротьбу за розширення автономії для валлійців і шотландців в рамках Сполученого Королівства. На них, безсумнівно, значним чином вплинув Ірландський рух за гомрул (буквально «домашнє управління»), що зародився в 1870–их роках [16, с.33–39]. Така боротьба призвела до того, що в 1885 році було відновлено Офіс у справах Шотландії в Лондоні на чолі з міністром у справах Шотландії, який займався справами країни в британському парламенті. Окрім того, шотландські члени парламенту Британії в період між 1889 і 1914 щонайменше 13 разів пропонували законопроекти, які б надали гомрул Шотландії, проте такі спроби не мали серйозної підтримки й успіху [15]. В той же час, валлійські члени парламенту, на відміну від шотландських, а особливо ірландських парламентарів, які все частіше виступали за розширення автономії як Шотландії, так і Ірландії, жодного разу не пропонували законопроектів, які б обстоювали надання Уельсу більшої політичної автономії.

Треба зазначити, що в Уельсі зростання рівня самосвідомості супроводжувалося створенням різних суспільних організацій. Наприклад, в 1886 році групою людей на чолі з майбутнім прем'єр–міністром Сполученого Королівства Девідом Ллойд–Джорджем було започатковано організацію «Молодий Уельс» (валл. “Сутгу Фудд”), яка виступала з програмою соціальних і політичних реформ як Уельсу (в тому числі – за окремий парламент), так і всієї Великої Британії [8]. Проте більш популярним став аполітичний валлійський націоналізм, що проявився у відкритті першого національного вищого навчального закладу – Уельського Університету – в 1893 році в Кардіфі, а також Національної бібліотеки Уельсу та Національного музею Уельсу в 1907 році [14, 13].

Таким чином, станом на початок XX століття націоналістичні настрої в Шотландії і Уельсі ставали все більш помітними. Але вже тоді між шотландським та валлійським націоналізмом було видно істотні відмінності. Шотландський націоналізм, спираючись на значно багатшу традицію незалежного існування країни, а також наявність ряду ознак незалежної

держави на зразок Шотландської церкви та Шотландського права, був сконцентрований на політичному аспекті і досягненні розширення політичних прав для Шотландії. Валлійський націоналізм, в свою чергу, у зв'язку з історичними передумовами був менш політизованим і приділяв набагато більше уваги культурному відродженню Уельса, а саме – літературі, історичним пам'яткам, валлійській мові [23, с.4].

Після завершення Першої світової війни, з якої Британська імперія вийшла переможницею, націоналізм у Уельсі й Шотландії дещо втрачає популярність, хоча саме протягом 1920-их років утворюються дві політичні сили, які в майбутньому стануть асоціюватися з рухом за незалежність в цих країнах. Так, в серпні 1925 року було створено Партію Уельсу, а в червні 1928 року – Національну партію Шотландії, яка в майбутньому перетвориться на Шотландську національну партію (ШНП) [32]. Спільною характеристикою обох партій на початковому етапі їх існування була відсутність серйозної підтримки серед населення Шотландії та Уельсу, так як протягом практично всього ХХ століття шотландці та валлійці, в більшості своїй, віддавали свої голоси на виборах Лейбористській партії Великої Британії.

Своїх перших електоральних успіхів ШНП і Партія Уельсу досягають в 1960-их роках, саме в той час, коли відбувається дезінтеграція Британської імперії в рамках процесу деколонізації. Так, в Уельсі в 1966 році на додаткових виборах у виборчому окрузі Кармартеншир вперше в історії Партії Уельсу переміг представник цієї політичної сили Гвінвор Еванс, таким чином вперше виборовши місце для Партії Уельсу в британському парламенті [2]. В наступному, 1967 році Вінні Ювінг, представниця Шотландської національної партії, змогла досягти аналогічного успіху, перемігши на додаткових виборах в окрузі Гемілтон (Шотландія) [3]. Тим не менше, після цих успіхів на виборах і шотландських, і валлійських націоналістів очікувало різне майбутнє. Партія Уельсу, продовжуючи головним чином концентруватися на питаннях відродження валлійської культури та валлійської мови, завоювала протягом 1970–1974 років ще 2 місця у Вестмінстері. Проте стає очевидним, що культурні питання знаходилися не на часі у валлійських виборців, що і зумовило низьку популярність Партії Уельсу в подальші роки.

З іншого боку, Шотландська національна партія вдало скористалася тим, що в 1970 році в шотландських територіальних водах було знайдено великі запаси нафти. Використовуючи популістський слоган «Це нафта Шотландії!» (англ. “It’s Scotland’s oil!”), ШНП на виборах в британський парламент в лютому 1974-го вперше в історії завоювала 7 місць, а на виборах в жовтні 1974

року спромоглася навіть покращити свій результат, додавши ще 4 місяці і довівши сумарне представництво ШНП у Вестмінстері до 11 парламентарів [27, с.126]. Характерно, що саме з 1974 року тема фінансової могутності Шотландії починає постійно підніматися в передвиборчих кампаніях партії, яка протягом наступних років наголошувала не лише на тому, що 90% британської нафти (а з нею і прибутки від її продажу) належить Шотландії, а і на привабливості Глазго, Единбургу й Абердину для іноземних капіталів і інвестицій. Таким чином партія зосереджувала увагу на тому, що вищезгадані шотландські міста в фінансовому плані можуть успішно скласти конкуренцію Лондону. В той же час Уельс, будучи географічно значно ближче до найбільших англійських міст (Ліверпуль, Бірмінгем, Лондон), через цей факт протягом століть був набагато сильніше прив'язаний до Англії в економічному плані, що частково і зумовило небажання валлійців вести боротьбу за відокремлення від Британії і боротися за розширення своєї автономії [33].

У 1979 році з ініціативи Лейбористської партії Великої Британії були проведені референдуми, де розглядалися питання створення парламенту в Уельсі і відновлення парламенту в Шотландії. Шотландський референдум завершився з результатом 52% проти 48% на користь утворення парламенту, а явка склала 33%. Проте однією з умов, яку напередодні голосування висунув Вестмінстер, була 40%-ва явка голосуючих [28]. Таким чином, хоч більша частина шотландців, що взяли участь в референдумі, і віддали голос за відновлення власного парламенту, деволюції Шотландії довелося чекати ще майже два десятиліття. В той же час, показовими були результати аналогічного референдуму в Уельсі, який був проведений в 1979 році паралельно з шотландським. Не зважаючи на активну кампанію за створення валлійського парламенту з боку Партії Уельсу, за результатами референдуму майже 80% валлійців, що взяли участь в голосуванні, висловилися проти розширення своєї автономії в рамках Сполученого Королівства і побажали залишити все так, як є [29].

Результати референдуму показали, наскільки непопулярною серед валлійців була ідея політичної незалежності власної країни. Таким чином, в наступні півтора десятиліття всі розмови про необхідність деволюції парламенту в Уельсі були зведені до мінімуму. Однак протягом 1979–1997 років, коли правляча Консервативна партія поступово втратила свою популярність серед валлійців, питання утворення валлійського парламенту завдяки в тому числі зусиллям Партії Уельсу стало знову актуальним [30]. В той же час, в Шотландії результати референдуму 1979 недвозначно вказували

на популярність серед населення країни ідеї про відновлення шотландського парламенту. Ще привабливішою ця ідея для шотландців стала в період знаходження Консервативної партії при владі, де лідером була Маргарет Тетчер, до політики якої шотландці ставились негативно. В результаті, перед виборами до парламенту Великої Британії в 1997 році Лейбористська партія пообіцяла в разі перемоги ініціювати повторні референдуми про деволюцію парламенту в Уельсі та Шотландії, що і було зроблено у вересні 1997 року [18].

На відміну від референдумів 1979 року, що завершилися невдачею, в 1997 році як Шотландія, так і Уельс проголосували за деволюцію парламенту, проте результати і на цей раз виявились кардинально різними. Якщо шотландці висловились за повернення окремого парламенту в країну з величезним відривом (74.3% «за», 25.7% «проти» при 60% явці), то валлійці, попри активну медійну кампанію з боку Партії Уельсу, Ліберальних Демократів і Лейбористів, проголосували майже порівну. Варіант за створення парламенту Уельсу переміг з мінімальних розривом (50.3% «за», 49.7% «проти» при 50.1% явці), а різниця між двома варіантами склала мізерні 6721 голос, при тому що загалом в референдумі взяли участь 1,112,117 валлійців [36]. Результати референдумів вкотре засвідчили різницю між шотландським та валлійським баченням майбутнього своїх країн всередині Сполученого Королівства. Показовими в цьому плані виявились і всі наступні парламентські вибори в Шотландії та Уельсі.

Починаючи з 1999 року, Шотландська національна партія, за виключенням 2003 року, набирала популярність, яка сягнула історичного максимуму в 2011 році, коли партія виграла 53 з 73 мажоритарних округів на виборах і вперше в історії шотландського парламенту завоювала абсолютну більшість з результатом 69 зі 126 місць [31]. Не зважаючи на програш кампанії за незалежність, яку ШНП активно вела перед невдалим для націоналістів референдумом 2014 року, на сьогоднішній день партія залишається провідною силою в шотландській політиці, маючи 48 парламентарів у Вестмінстері і 63 представника в парламенті Шотландії.

На противагу цьому, Партія Уельсу з 1999 року жодного разу не спромоглась перейти позначку бодай в 30% голосів валлійських виборців, виборюючи в середньому 12–15 місць з 60 можливих в парламенті Уельсу. На відміну від шотландських колег, які наголошують на економічній потужності своєї країни, Партія Уельсу намагається апелювати не до фінансового аспекту в своїх закликах до незалежності (адже Уельс економічно слабкіший за Шотландію і значно бідніший за Англію), а до культурної та лінгвістичної

автономії Уельсу, в тому числі виступаючи за досягнення повного білінгвізму в країні. Така політика, судячи з результатів виборів починаючи з 1999 року, не знаходить достатньої підтримки серед населення.

На даному етапі, перспективи націоналістів з Шотландії виглядають значно краще, ніж у валлійських колег. Шотландія, так само як і Північна Ірландія, 23 червня 2016 року проголосувала за те, щоб залишитись в ЄС, причому у шотландців голоси розділилися з найбільшим серед всіх країн Сполученого Королівства розривом: 62% «за» членство в Євросоюзі і 38 «проти» [34]. В той же час, Англія і Уельс проголосували за те, щоб покинути Європейську спільноту. Відповідно, після оголошення загальних результатів Шотландська національна партія мала всі підстави заявити про те, що Англія «витягає» Шотландію з Європейського Союзу проти її волі. Незважаючи на програні в 2014 році референдум про незалежність, лідер націоналістів Нікола Стерджен з середини 2016 року закликає до другого референдуму, і соціальні опитування демонструють, що в разі його проведення більшість шотландців готова проголосувати за незалежність [7].

В порівнянні з успіхами ШНП, політика Партії Уельсу щодо незалежності країни виглядає менш перспективно. Продовжуючи підкреслювати пріоритет лінгвістично–культурної незалежності Уельсу над політичним та економічним аспектами, популярність Партії Уельсу серед валлійського населення залишається ще на достатньо низькому рівні в порівнянні з шотландськими націоналістами, коливаючись в межах 20–25% підтримки по країні. Це підтверджують не лише електоральні результати Партії Уельсу, а й останні соціологічні опитування населення Уельсу про підтримку незалежності країни. Ці опитування показали, що лише близько 28% опитаних підтримують від'єднання Уельсу від Сполученого Королівства [37]. Зрештою, не знаходять широкої підтримки і заклики лідера Партії Уельсу Адама Прайса про проведення другого Brexit референдуму, головним чином через те, що на попередньому референдумі 52.5% валлійців вже висловились за вихід з ЄС [34].

Таким чином, можна зробити висновок, що національні рухи в Шотландії та Уельсі продовжують йти різними шляхами, що дає нам підстави говорити про дещо різне найближче майбутнє обох країн. Будучи значно більш розвиненою з економічної точки зору, а також маючи багату історію незалежного існування з багатьма елементами незалежної держави на зразок власної церковної організації і юридичної системи, Шотландія під керівництвом ШНП продовжує відстоювати право на незалежність від Лондона. Позиції Шотландської національної партії ще більше, на нашу думку,

посилились після Brexit референдуму, за результатами якого Шотландія виявилась найбільш єврооптимістичною країною з чотирьох складових частин Великої Британії. Уельс, в свою чергу, зважаючи на значно сильнішу політичну і економічну залежність від Англії протягом століть, а також відсутність власної потужної економіки, залишається країною з найнижчим рівнем підтримки виходу зі складу Сполученого Королівства. Майже столітня боротьба націоналістичної Партії Уельсу за незалежність так досі і не дала бажаних результатів, а отже загроза валлійського націоналізму, на наш погляд, на даному етапі є перебільшеною і не має під собою фактологічної основи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Еремина Н.В. Этнорегиональные сообщества в процессах трансформации политической системы современной Великобритании: на примере Шотландии и Уэльса / Наталья Еремина. Диссертация. – Санкт–Петербург, 2012. – 572 с.
2. 1966 By Election Results. Carmarthen [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://web.archive.org/web/20081010212442/http://www.geocities.com/by_elections/67.html (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.
3. 1967 By Election Results. Hamilton [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://web.archive.org/web/20081010212442/http://www.geocities.com/by_elections/67.html (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.
4. Boulter S. Globalization and Nationalism in England, Scotland and Wales [Electronic Resource] / Sophie Boulter // Xavier Journal of Politics. – 2020. – Vol. 9, №1. – P. 44–66. – Mode of Access: <https://www.xavier.edu/xjop/xjop-vol-ix-boulter.pdf>
5. Bowen H.V. Wales and the British Overseas Empire: Interactions and Influences, 1650–1830 / Huw Bowen. – Manchester University Press, 2011. – 216 p.
6. Brexit is giving Welsh nationalism a new popular appeal [Electronic Resource]. – Mode of Access: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/sep/28/wales-nationalism-brexit-welsh-language> (Last Accessed: 08.02.2021). – Title from the Screen.
7. Clear majority in favour of Scottish independence, poll shows [Electronic Resource]. – Mode of Access: <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/scotland-indy-ref-nicola-sturgeon-majority-boris-johnson-b1036611.html> (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.
8. Cymru Fydd – Young Wales [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://www.bbc.co.uk/wales/history/sites/themes/society/politics_cymru_fydd.shtml (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.
9. Davies R.R. The Age of Conquest: Wales, 1063–1415 / Robert Rees Davies. – Oxford University Press, 2000. – 530 p.
10. Finlay R.J. The rise and fall of popular imperialism in Scotland, 1850–1950 [Electronic Resource] / Richard Finlay // Scottish Geographical Magazine. – 1997. – Vol. 113, №1. – P. 13–21. – Mode of Access: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00369229718736986>
11. Harvie C. Mending Scotland / Christopher Harvie. – Argyll Publishing, 2004. – 127 p.
12. Harvie C. Scotland and Nationalism: Scottish Society and Politics, 1707–1994 / Christopher Harvie. – Routledge, 2004. – 236 p.
13. History of The National Library of Wales [Electronic Resource]. – Mode of Access: <https://www.library.wales/about-nlw/about-us/about-nlw> (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.

14. History of the University of Wales [Electronic Resource]. – Mode of Access: <https://www.wales.ac.uk/en/AboutUs/Developments/History.aspx> (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.
15. Home Rule, 1870–1914: An Introduction [Electronic Resource]. – Mode of Access: <https://journals.openedition.org/rfcb/3676> (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.
16. Kearney H.F. Ireland: Contested Ideas of Nationalism and History / Hugh Francis Kearney. – NYU Press, 2007. – 308 p.
17. Keating M. The Independence of Scotland: Self–Government and the Shifting Politics of Union / Michael Keating. – OUP Oxford, 2009. – 214 p.
18. Labour Party Manifesto 1997 [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://www.labour-party.org.uk/manifestos/1997/1997-labour-manifesto.shtml> (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.
19. Laws in Wales Act 1535 [Electronic Resource]. – Mode of Access: <https://www.legislation.gov.uk/aep/Hen8/27/26/contents> (Last Accessed: 08.02.2021). – Title from the Screen.
20. Laws in Wales Act 1542 [Electronic Resource]. – Mode of Access: <https://www.legislation.gov.uk/aep/Hen8/34-35/26/contents> (Last Accessed: 08.02.2021). – Title from the Screen.
21. Lee M. Government by Pen: Scotland Under James VI and I / Maurice Lee. – Champaign: University of Illinois Press, 1980. – 232 p.
22. Mackenzie J. Scotland and the British Empire (Oxford History of the British Empire Companion Series) / John Mackenzie, Thomas Martin Devine. – OUP Oxford, 2011. – 340 p.
23. Morgan K.O. Rebirth of a nation: Wales, 1880–1980 / Kenneth Morgan. – Oxford: Clarendon Press, 1981. – 480 p.
24. Morgan K.O. Revolution to Devolution: Reflections on Welsh Democracy / Kenneth Morgan. – Cardiff: University of Wales Press, 2014. – 272 p.
25. Morgan K.O. Welsh Society and Nationhood / Kenneth Morgan. – Cardiff: University of Wales Press, 1985. – 270 p.
26. Riley P.J.W. The Union of 1707 as an Episode in English Politics [Electronic Resource] / Paul Joseph Riley // The English Historical Review. – 1969. – Vol. 84, №332. – P. 498–527. – Mode of Access: https://researchportal.northumbria.ac.uk/files/3024697/HIS_HIS53_04_S0018246X10000506a.pdf
27. Rose R. The Long and the Short of the SNP Breakthrough / Richard Rose, Mark Shephard // The British General Election of 2015. – London: Palgrave Macmillan, 2016. – P. 126–139.
28. The 1979 Referendums. The results in Scotland [Electronic Resource]. – Mode of Access: <https://www.bbc.co.uk/news/special/politics97/devolution/scotland/briefing/79referendums.shtml> (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.
29. The 1979 Referendums. The results in Wales [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://www.bbc.co.uk/news/special/politics97/devolution/wales/briefing/79referendums.shtml> (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.
30. The 1997 devolution referendums in Scotland and Wales [Electronic Resource]. – Mode of Access: <https://journals.openedition.org/rfcb/1187> (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.
31. The Scottish Parliament. The 2011 Election Results [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://www.parliament.scot/visitandlearn/Education/30313.aspx> (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.
32. The SNP's road to Independence [Electronic Resource]. – Mode of Access: <https://aberdeensnp.org/node/9> (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.
33. The Welsh independence movement lags far behind the Scottish version. Why? [Electronic Resource]. – Mode of Access:

<https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/12/uk-election-wales-scotland-independence/603283/> (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.

34. UK's EU Referendum Results [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://www.bbc.co.uk/news/politics/eu_referendum/results (Last Accessed: 08.02.2021). – Title from the Screen.

35. Wales 2030: Seven Steps to Independence [Electronic Resource]. – Mode of Access: https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/adamprice/pages/69/attachments/original/1534893284/Seven_Steps_to_Independence1.pdf?1534893284 (Last Accessed: 08.02.2021). – Title from the Screen.

36. Welsh Referendum 1997. The final results [Electronic Resource]. – Mode of Access: <https://www.bbc.co.uk/news/special/politics97/devolution/wales/live/index.shtml> (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.

37. What does the latest YouGov poll tell us about support for Welsh independence? [Electronic Resource]. – Mode of Access: <https://nation.cymru/opinion/what-does-the-latest-yougov-poll-tell-us-about-support-for-welsh-independence/> (Last Accessed: 09.02.2021). – Title from the Screen.

References:

1. Eryomina, N. (2012). *Etnoregional'nye soobshchestva v processah transformacii politicheskoy sistemy sovremennoj Velikobritanii: na primere Shotlandii i Uel'sa*. Saint Petersburg.
2. 1966 By Election Results. Carmarthen. *Geocities: by-election results*. Retrieved from: https://web.archive.org/web/20081010212442/http://www.geocities.com/by_elections/67.html
3. 1967 By Election Results. Hamilton. *Geocities: by-election results*. Retrieved from: https://web.archive.org/web/20081010212442/http://www.geocities.com/by_elections/67.html
4. Boulter, S. Globalization and Nationalism in England, Scotland and Wales. *Xavier Journal of Politics*. 2020. 9, 1, 44–66. Retrieved February 9, 2021 from <https://www.xavier.edu/xjop/xjop-vol-ix-boulter.pdf>
5. Bowen, H.V. (2011). *Wales and the British Overseas Empire: Interactions and Influences, 1650–1830*. Manchester University Press.
6. Brexit is giving Welsh nationalism a new popular appeal. *The Guardian*. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/sep/28/wales-nationalism-brexite-welsh-language>
7. Clear majority in favour of Scottish independence, poll shows. *The Independent*. Retrieved from: <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/scotland-indy-ref-nicola-sturgeon-majority-boris-johnson-b1036611.html>
8. Cymru Fydd – Young Wales. *BBC*. Retrieved from: https://www.bbc.co.uk/wales/history/sites/themes/society/politics_cymru_fydd.shtml
9. Davies, R.R. (2000). *The Age of Conquest: Wales, 1063–1415*. Oxford University Press.
10. Finlay, R.J. (1997). The rise and fall of popular imperialism in Scotland, 1850–1950. *Scottish Geographical Magazine*. 113, 1, 13–21. Retrieved February 9, 2021 from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00369229718736986>
11. Harvie, C. (2004). *Mending Scotland*. Argyll Publishing.
12. Harvie, C. (2004). *Scotland and Nationalism: Scottish Society and Politics, 1707–1994*. Routledge.
13. History of The National Library of Wales. *Wales National Library*. Retrieved from: <https://www.library.wales/about-nlw/about-us/about-nlw>
14. History of the University of Wales. *University of Wales*. Retrieved from: <https://www.wales.ac.uk/en/AboutUs/Developments/History.aspx>
15. Home Rule, 1870–1914: An Introduction. *Open Edition Journals*. Retrieved from: <https://journals.openedition.org/rfcb/3676>
16. Kearney, H.F. (2007). *Ireland: Contested Ideas of Nationalism and History*. NYU Press.
17. Keating, M. (2009). *The Independence of Scotland: Self-Government and the Shifting Politics of Union*. Oxford University Press.

18. Labour Party Manifesto 1997. *Labour Party Website*. Retrieved from: <http://www.labour-party.org.uk/manifestos/1997/1997-labour-manifesto.shtml>
19. Laws in Wales Act 1535. *UK Government Legislation Archive*. Retrieved from: <https://www.legislation.gov.uk/aep/Hen8/27/26/contents>
20. Laws in Wales Act 1542. *UK Government Legislation Archive*. Retrieved from: <https://www.legislation.gov.uk/aep/Hen8/34-35/26/contents>
21. Lee, M. (1980). *Government by Pen: Scotland Under James VI and I*. Champaign: University of Illinois Press.
22. Mackenzie, J. & Devine, T.M. (2011). *Scotland and the British Empire (Oxford History of the British Empire Companion Series)*. Oxford University Press.
23. Morgan, K.O. (1981). *Rebirth of a nation: Wales, 1880–1980*. Oxford: Clarendon Press
24. Morgan, K.O. (2014). *Revolution to Devolution: Reflections on Welsh Democracy*. Cardiff: University of Wales Press.
25. Morgan, K.O. (1985). *Welsh Society and Nationhood*. Cardiff: University of Wales Press.
26. Riley, P.J.W. (1969). The Union of 1707 as an Episode in English Politics. *The English Historical Review*. 84, 332, 498–527. Retrieved February 9, 2021 from https://researchportal.northumbria.ac.uk/files/3024697/HIS_HIS53_04_S0018246X10000506a.pdf
27. Rose, R., & Shephard, M. (2016). The Long and the Short of the SNP Breakthrough. *The British General Election of 2015* (pp. 126–139). London: Palgrave Macmillan.
28. The 1979 Referendums. Results in Scotland. *BBC News*. Retrieved from: <https://www.bbc.co.uk/news/special/politics97/devolution/scotland/briefing/79referendums.shtml>
29. The 1979 Referendums. Results in Wales. *BBC News*. Retrieved from: <http://www.bbc.co.uk/news/special/politics97/devolution/wales/briefing/79referendums.shtml>
30. The 1997 devolution referendums in Scotland and Wales. *Open Edition Journals*. Retrieved from: <https://journals.openedition.org/rfcb/1187>
31. The Scottish Parliament. 2011 Election Results. *Parliament of Scotland*. Retrieved from: <http://www.parliament.scot/visitandlearn/Education/30313.aspx>
32. The SNP's road to Independence. *Aberdeen SNP Website*. Retrieved from: <https://aberdeensnp.org/node/9>
33. The Welsh independence movement lags far behind the Scottish version. Why? *The Atlantic*. Retrieved from: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/12/uk-election-wales-scotland-independence/603283/>
34. UK's EU Referendum Results. *BBC News*. Retrieved from: https://www.bbc.co.uk/news/politics/eu_referendum/results
35. Wales 2030: Seven Steps to Independence. *Party of Wales Programme Document*. Retrieved from: https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/adamprice/pages/69/attachments/original/1534893284/Seven_Steps_to_Independence1.pdf?1534893284
36. Welsh Referendum 1997. The final results. *BBC News*. Retrieved from: <https://www.bbc.co.uk/news/special/politics97/devolution/wales/live/index.shtml>
37. What does the latest YouGov poll tell us about support for Welsh independence? *Nation Cymru*. Retrieved from: <https://nation.cymru/opinion/what-does-the-latest-yougov-poll-tell-us-about-support-for-welsh-independence/>

Valerii Pavlenko

PhD in History, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Mykola Polovin

Master's Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

**HISTORY OF THE SCOTTISH AND WELSH INDEPENDENCE
MOVEMENTS: COMPARISON AND ANALYSIS**

***Abstract.** The article addresses the history of the Scottish and Welsh approaches towards nationalism within the United Kingdom and features inherent in them. Similarities and differences between the Scottish and Welsh independence movements have been shown. Analysis of historical underpinnings of the creation of the Scottish National Party and the Party of Wales has been conducted. Influence of the Scottish and Welsh nationalism's unique characteristics on the parties' electoral performance has been analyzed.*

Research on the Scottish and Welsh independence movements from the perspective of Anglo–Scottish and Anglo–Welsh relations has been carried out. Influence of the British colonial empire on the suppression of the nationalistic tendencies in Scotland in Wales has been demonstrated. Scottish and Welsh societies' special features concerning the differences between the independence movements in these countries have been analyzed. Causes of the relative success of the Scottish independence movement and reasons behind the relatively low popularity of nationalism in Wales have been identified. Based on the tendencies in the Scottish and Welsh societies, an analysis of future outlook of the Scottish National Party and the Party of Wales has been conducted.

Special attention is paid to the 1979 and 1997 referendums on the restoration of the Scottish Parliament and creation of the National Assembly of Wales. Research on the causes of the referendums has been carried out, electoral preferences have been demonstrated, differences between the Scottish and Welsh national movements and different levels of home rule support among the Scottish and Welsh have been shown.

It is argued that independence movements in Scotland and Wales are different in their nature, from which stem the Scottish national party's and Plaid Cymru's contrasting electoral results. It is demonstrated that the causes of such electoral performances are not only the historical underpinnings that have shaped both countries throughout centuries, but also the differences in Scotland's and Wales' economic development and the ideological distinctions within the Scottish and Welsh independence movements.

Key Words: *United Kingdom, Scotland, Wales, referendum, nationalism, independence.*

Надійшла до редколегії 05.03.2021

УДК 94(477)«1921/1922»:355.083.6-054.65]:343.819.5(438)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.13>

Ігор Срібняк

д-р іст. наук, проф.

Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

Марина Палієнко

д-р іст. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9098-1142>

ГЕНЕРАЛ-ХОРУНЖИЙ АРМІЇ УНР ОЛЕКСАНДР ПИЛЬКЕВИЧ («ТАБОРОВИЙ» ПЕРІОД ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛЬЩІ, 1921-1922 рр.)

Анотація. У статті проаналізовано останній період життя та діяльності начальника Окремого корпусу кордонної охорони генерал-хорунжого О. Пилькевича в часі інтернування Армії УНР у таборах на теренах Польщі (1921–1922 рр.). У грудні 1920 р. його було також призначено начальником групи інтернованих Військ УНР у Ланцуті. Перебуваючи на різних командних посадах О. Пилькевич завжди залишався вірним собі та власним принципам – у ставленні до підлеглих він був послідовно вимогливим та принциповим, намагаючись при цьому дотримуватись положень військових статутів. О. Пилькевич вважав, що одним із засадничих вимог під час проходження військової служби є дисциплінованість старшин та козаків, дотримання ними субординації, сумлінне виконання ними всіх наказів безпосередніх командирів та вищих військових начальників.

Але генералу не завжди вистачало такту та дипломатичності у спілкуванні з окремими представниками польської військової влади у таборах, його надмірна категоричність викликала інколи несприйняття й у деякого з числа вищих посадовців Армії УНР. Наслідком невміння О. Пилькевича вибудувати ділові стосунки з польською таборовою владою стало його відсторонення з посади начальника групи інтернованих у Ланцуті. Разом з тим генерал міг бути й скритим, довгий час уникаючи виявляти своє вкрай негативне ставлення до головного отамана Військ УНР С. Петлюри.

Але при цьому О. Пилькевич залишався відданим Україні – він докладав всіх зусиль для згуртування національно-свідомого ядра українського вояцтва у таборах, підтримуючи ідею створення старшинських громади як додаткового інструменту впливу на деморалізовану частину таборян. Дбав генерал і про розбудову громадських осередків, покликаних активізувати культурно-освітню роботу в лавах інтернованих Військ УНР. Весь час свого перебування в таборах О. Пилькевич являв собою приклад сумлінного виконання військового обов'язку, підпорядковуючи своє життя інтересам інтернованого українського вояцтва.

Ключові слова: генерал-хорунжий О. Пилькевич, табір, інтерновані вояки-українці, Армія УНР, Польща.

Постановка проблеми. Після відступу Армії УНР під тиском РСЧА на терени, контрольовані польськими військами (21 листопада 1920 р.), її частини та з'єднання були роззброєні та підлягали інтернуванню в таборах на теренах Польщі. Разом з армійськими дивізіями у таборах мав бути інтернований й особовий склад різних військових структур, спеціальних формувань, штабів та

тилових частин. До їх числа належав й Окремий корпус кордонної охорони (начальник – генерал-хорунжий О. Пилькевич), вояки якого прибули до табору Ланцут вже 27 листопада 1920 р. Невдовзі сюди ж були передислоковані й інші частини Армії УНР, після чого у Ланцуті (так само як й в інших таборах) була утворена окрема група інтернованих Військ УНР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зусиллями кількох українських дослідників стало можливим реконструювати основні етапи життя та діяльності начальника Окремого корпусу кордонної охорони (ОККО) генерал-хорунжого Армії УНР Олександра Меркурійовича Пилькевича. Так, зокрема, короткі гасла про нього були наведені в енциклопедичних [2, с. 205] та науково-популярних [7, с. 215-216; 8, с. 158] виданнях, але їх використання вимагає значної обережності через не завжди точні відомості про О. Пилькевича, і зокрема, в часі його перебування в таборах інтернованих. Значно більший обсяг спертої на джерелах інформації про нього був зібраний Я. Тинченком [17, с. 338-339].

Останнім часом окремі сторінки військової та дипломатичної служби О. Пилькевича стали об'єктом пильної уваги кількох дослідників, зусиллями яких вдалось реконструювати важливі факти з його біографії. В. Скальський дослідив участь О. Пилькевича у роботі Українського генерального військового комітету та участі в організації військ УНР [14]. Значний обсяг інформації про діяльність О. Пилькевича восени 1920 р. – у контексті відновлення Окремого корпусу кордонної охорони УНР – був синтезований у статті історика А. Руккаса [12, с. 32-36]. Дослідник також навів й короткі дані про згорання та ліквідацію ОККО у 1921-1923 рр., проте не подав (зрештою, й не ставив перед собою такого завдання) жодних даних про «таборову» добу життя та діяльності його начальника у таборах інтернованих вояків Армії УНР.

Ще одна стаття про О. Пилькевича – розвідка С. Губського – була підготовлена автором на основі використання широкого та розмаїтого кола джерел, що слід вважати незаперечною заслугою дослідника [5]. Але при цьому в його статті не були використані деякі доволі інформативні та цінні джерела та аналітичні статті. Останні два роки життя та діяльності О. Пилькевича були висвітлені у статті С. Губського лише пунктирно, до того ж деякі з наведених ним фактів, як то: *«перші номери часопису [«Наша зоря»] створював лише сам О. Пилькевич, переписуючи примірники та перемальовуючи ілюстрації»* або *«генерал очолив культурно-просвітницький відділ»* у Каліші – мають цілком легендарний характер та не підкріплені посиланнями на джерела [5, с. 119]. Наведене С. Губським посилання на некролог є неточним – він був опублікований в № 28 «Нашої зорі» за 1922 р.

Окремі дані про О. Пилькевича містяться у мемуарній літературі, зокрема, у споминах настоятеля похідної церкви 6-ої Січової стрілецької дивізії Армії УНР і таборового священика в Щипіорно П. Білона. Їх автор датою смерті О. Пилькевича подав 15 жовтня 1922 р. [1, с. 131], хоча насправді ця трагічна подія сталась двома днями раніше (13 жовтня). Окремі важливі штрихи до життя і діяльності О. Пилькевича привносять спомини українських старшин, які мали можливість зблизька контактувати з генералом [16, с. 14-18; 15, с. 243-244, 249-250, 258-259; 9, с. 110].

Політичні симпатії та антипатії О. Пилькевича найвиразніше представлені у його кількох листах, які увійшли до «Щоденника» Є. Чикаленка (у 1921 р. генерал вів з останнім досить жваве листування, інформуючи свого адресата про деякі сторони таборового життя та настрої інтернованих у таборах Ланцут і Стшалково). Їх зміст засвідчує вкрай критичну налаштованість О. Пилькевича до головного отамана Військ УНР С. Петлюри, виразне незадоволення генерала його політичним курсом та окремими рішеннями. Оцінки С. Петлюри, висловлені О. Пилькевичем в одному з його листів, є настільки різкими і безоглядними, що дають підстави запідозрити генерала у крайній безпринципності, бо він довгий час працював під керівництвом головного отамана (виконуючи його важливі доручення), і більше того – вважався його однодумцем [28, с. 47-49, 246-247].

Важливе значення для реконструкції деяких аспектів життя та діяльності О. Пилькевича являє його особовий фонд (№ 3884), що зберігається в ЦДАВО України. Переважна більшість документів з цього фонду стосується 1919-1920 рр. і засвідчує виконання О. Пилькевичем важливих військово-дипломатичних доручень С. Петлюри. Разом з тим, тут присутні його службові документи (закордонний паспорт, посвідчення та перепустки різних років), які містять важливу персональну інформацію, а також фотографії, що дозволяють дослідникам відтворити зовнішній вигляд О. Пилькевича. За своїм походженням ці документи належать до архівного зібрання Українського історичного кабінету в Празі, у складі якого вони були перевезені 1945 р. до Києва і передані на таємне зберігання до Центрального державного архіву Жовтневої революції УРСР.

Метою статті є реконструкція життя та діяльності начальника Окремого корпусу кордонної охорони генерал-хорунжого О. Пилькевича в часі його перебування у таборах інтернованих Армії УНР у Польщі (з 27 листопада 1920 р. – до 13 жовтня 1922 рр.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Скупчення у Ланцуті значної кількості військ нагально вимагало енергійних зусиль для організації життя і побуту вояцтва. Заходами гурту небайдужих старшин, до числа яких належав й генерал-хорунжий О. Пилькевич, протягом грудня 1920 р. у таборі розпочали свою діяльність «просвіта, школи, відчити, лекції, вистави, хори», крім того було започатковано видання тижневика «Наша зоря» [28, с. 49]. Визнанням авторитету О.Пилькевича стало призначення його начальником групи інтернованих Військ УНР у Ланцуті (із залишенням його на посаді начальника Окремого корпусу кордонної охорони). Приймаючи таке рішення – вищий військовий провід УНР сподівався на те, що рішучість та принциповість О. Пилькевича сприятимуть дотриманню у таборі військової дисципліни та дозволять зберегти вояцтво від деморалізації [29].

Своїм першим наказом О. Пилькевич вдався до регламентації розпорядку життя і побуту інтернованих у Ланцуті старшин та козаків. Він був свідомий того, що на початку інтернування належалося вжити всіх можливих заходів для зміцнення дисципліни, бо внаслідок нещодавніх військових невдач та складних умов таборового існування моральний стан деякого з інтернованих був надзвичайно пригноблений. Для підтримання військового порядку серед українського вояцтва у таборі О. Пилькевич почав призначати «п'яц-ад'ютантів», яким було надано право перевіряти перепустки та «заарештовувати всякого військового, котрий буде нечемно себе поводити на вулиці» [21, арк. 8зв.]. Іншим своїм наказом О. Пилькевич розпорядився призначити український військовий патруль до міста, який мав слідкувати за порядком у м. Ланцут [29].

Але попри вжиті начальником групи інтернованих заходи – моральний стан частини вояцтва гіршав з кожним днем, що виявлялось, зокрема, у поширенні картярства у таборі. Як йшлося в одному з наказів О. Пилькевича, до нього щодня надходили «відомості про газардову гру в карти», причому грали «всі без винятку: старшини, юнаки, козаки». При цьому – відзначав генерал – «програються останні гроші, одяг, чоботи, білизна, навіть ігроки залазять у невилазні борги. Гра набуває форм якоїсь пошесті, чого, на превеликий жаль, не спостерігають, або не бажають спостерігати відповідні начальники». Намагаючись побороти це явище, О. Пилькевич зобов'язав начальників всіх рівнів «звернути найпильнішу увагу на те, щоби їх підлеглими гра не проводилась» [29].

Рішуче й послідовно О. Пилькевич боровся й з іншими проявами недостойної поведінки вояцтва, яка, зокрема, виявлялась у зловживанні

деякими старшинами алкоголем та ще й в появі їх у нетверезому стані у місті, що викликало «справедливі нарікання козаків і глузування з боку місцевого населення». На думку начальника групи, це було абсолютно не припустимо, бо «в той час, коли багато старшин і козаків тягнуть напівголодне існування, окремі особи пиячать, накидаючи тим самим на всю нашу армію пляму неробства і розпусти». О. Пилькевич наказував повідомляти про таких до штабу групи, який у свою чергу вживатиме щодо них «самих крайніх кар аж до висилки до чужих частин в другий табір» [21, арк. 13-13зв.; 29].

У цьому ж наказі начальник групи нагадував про обов'язковість носіння в таборі військових відзнак, віддання військової пошани, дотримання форми одягу (застебнута на всі гудзики шинель, наявність ременя і т.д.). О. Пилькевич також звертав увагу на факти відмови окремих старшин від виконання наказів своїх начальників на тій підставі, що вони є інтернованими. У цьому зв'язку начальник групи нагадував, що «всі військові інтерновані як і раніш залишаються в повній підлеглості своїм начальникам і повинні безумовно виконувати їх розпорядження». У випадку непокори він пропонував щодо таких – «доносити по команді для накладання на винних самих суворих кар» [21, арк. 13; 29].

Ці заходи командування групи були тим більш актуальними, бо 15 січня 1921 р. кількість мешканців табору значно збільшилась – до Ланцуту були переведені ще 1050 старшин та козаків [20, арк. 4]. Відтак станом на 20 січня 1921 р. у Ланцуті перебувало 2517 вояків Армії УНР, ще 875 осіб мали прибути ближчим часом [18, с. 427]. Всіх їх належало розмістити, створивши при цьому хоча би мінімально можливі умови перебування. Задля цього наказом О. Пилькевича для ремонту бараків була створена робітничка команда, виділено окреме приміщення для відправи служби Божої. Тоді ж була облаштована й таборова похідна церква [29]. Також робилось все можливе для збереження здоров'я таборян – для запобігання поширенню пошесних хвороб в їх середовищі проводилось щеплення, а з 20 січня 1921 р. у таборі почала діяти лазня [29].

За розпорядженням О. Пилькевича штаб групи також вжив заходів й для забезпечення чистоти на території табору – з метою поліпшення в ньому побутової та санітарної ситуації 23 січня 1921 р. була сформована окрема робітничка команда з числа козаків, завданням якої стало виконання різних робіт з підтримання порядку на території табору. Це було тим більш актуальним, що частина інтернованих вояків-українців вважала можливим оминати туалети (через їх антисанітарію та неприбраність), ходячи «до вітру» навколо бараків.

Непоодинокими були випадки, коли дехто з козаків відмовлявся стригти волосся перед відвідуванням лазні, вважаючи це «екзекуцією», що спонукало начальника групи своїм наказом окремо застерегти таких осіб про обов'язковість стрижки задля «потреб гігієни та дезінфекції» [21, арк. 9зв.].

Але з огляду на деморалізацію частини інтернованих, а також через не завжди зважені дії декого зі старших військових начальників групи Військ УНР у Ланцуті, взаєморозуміння між ними та комендантом табору стрімко втрачалась. Особливо швидко взаємини між польською комендатурою і штабом групи інтернованих почали псуватись з 25 січня 1921 р., коли у зв'язку з від'їздом генерала О. Пилькевича у службових справах до виконання обов'язків начальника групи приступив начальник Кам'янецької юнацької школи генерал-хорунжий М. Шаповал. Останній своєю рішучою вдачею та зайвою (у ставленні до польського коменданта) прямолінійністю досить скоро довів їх до стану фактичного колапсу.

Через «неслухняність» українців польська комендатура продовжувала відмовляти видати таборянам лопати, сокири, пили, відра, мітли, лампи, без яких підтримання належного порядку й чистоти на території табору було неможливим. Недостатня кількість туалетів (без їх поділу на чоловічі та жіночі) призвела до витворення у таборі «застрашаючих» санітарно-гігієнічних умов». При цьому в таборі було достатньо рук для наведення елементарного порядку, проте через відсутність реманенту інтерновані були позбавлені такої можливості.

Повернення до табору О. Пилькевича дещо вгамувало пристрасті, але деструктивні дії польського коменданта (майора С. М. Пешковського) деморалізуюче вплинули на значну кількість таборян, у т.ч. й на деяких старшин. Це засвідчили події навколо літературної вечірки, що була проведена 9 лютого 1921 р. заходами «Союзу українок» поза табором – в «Піддомініканському будинкові», де проживали сімейні старшини. Саме в часі її проведення двоє старшин куреня жандармерії – поручники Полянський і Лоханський з'явилися у приміщенні, де зібрались учасники цієї імпрези, аби «об'ясніться» з поручником Верещакою-Солов'єм (штаб тилу Дієвої армії). Причиною їх непереборного бажання з'ясувати стосунки з останнім саме під час вечірки було те, що той нібито «в своїх творах [...] порушив гідність окремих старшин жандармерії» [21, арк. 36; 27].

І хоча через втручання інших старшин до бійки з жандармами не дійшло, вечірку було зірвано «в грубий, виломовий і ганебний спосіб». Більше того – спроби присутнього тут генерал-хорунжого О. Пилькевича навести порядок

були паралізовані діями інших старшин цього підрозділу. Фактично мало місце невиконання наказів начальника групи інтернованих, коли спочатку хорунжий Поготовко відмовився залишити на вимогу генерала це зібрання, а поручник Єрмолін і сотник Скворцов не виконали його наказ взяти під арешт винуватців цього скандалу (поручників Полянського і Лоханського). Лише після призначення О. Пилькевичем інших старшин останніх було арештовано. Але на захист арештованих жандармів виступив їх колега сотник Микола Горонович, який намагався перешкодити їх арешту та чинив психологічний тиск на тих старшин, які все ж таки виконали наказ генерала [21, арк. 36-36зв.].

Ця історія мала своє продовження, бо т.в.о. командира куреня жандармерії сотник Смірницький не виконав наказ О. Пилькевича та відмовився відправити поручників Полянського і Лоханського гауптвахту, за що був усунений із займаної посади наказом начальника групи інтернованих Військ УНР (замість нього був призначений сотник М. Поготовко). У цей час «у пошуках правди» сотники М. Поготовко і М. Горонович встигли з'їздити до Тарнова (осідку уряду УНР), не отримавши при цьому дозволу на відрядження від начальника групи інтернованих [21, арк. 36зв.].

На жаль не можна встановити достеменно, чи відбули згадувані старшини призначені їм О. Пилькевичем терміни арешту (поручники Полянський і Лоханський – 10 діб арешту, поручник Єрмолін – 25 діб). Хоча за наказом начальника групи й було проведено розслідування щодо всіх учасників цього епізоду, і 25 лютого всіх їх (сотників Гороновича і Скворцова, поручників Лоханського і Єрмоліна, хорунжого Поготовку) мав взяти під арешт пляц-ад'ютант сотник Глушко, проте з невідомих причин останній не зробив цього [21, арк. 48].

В останніх числах лютого 1921 р. втручання польського коменданта у справі інтернованих стало настільки нестерпним, що спонукало начальника групи інтернованих генерала О. Пилькевича своїм наказом ч.50 від 1 березня 1921 р. припинити з цього дня «чинність штабу групи[...] до одержання відповідних директив» від голови Української військово-ліквідаційної комісії генерала В. Зелінського [21, арк. 44зв.]. Це стало кульмінацією конфлікту, спонукавши начдива 5-ї Херсонської стрілецької дивізії полковника А. Долуда звернутись безпосередньо до Головного Отамана Військ УНР С. Петлюри з протестом проти дій польського коменданта та вимогою приїзду польсько-української комісії для розслідування дій останнього. Реакція С. Петлюри була стриманою – він розумів, що комендант табору не може бути усунутий зі своєї посади за жодних обставин (бо це означало би визнання правоти українських

претензій), отже – в його резолюції на цьому зверненні містились лише доручення генералові В. Зелінському вжити відповідних заходів для вирішення цього конфлікту [23, арк. 6].

Натомість комендант табору продовжував загострювати ситуацію і своїм розпорядженням від 7 березня 1921 р. попередив старших військових начальників про їх відповідальність перед польською владою за такі дії, та відмовився що-небудь змінювати у внутрішньому житті табору. Особливе незадоволення майора С. М. Пешковського викликало рішення генерала О. Пилькевича про розв'язання командування (штабу) групи Військ УНР у Ланцуті – в зв'язку з цілковитим небажанням польської влади враховувати думку старших військових начальників Армії УНР в таборі. У відповідь на це комендант заявив про майбутнє призначення українських комендантів для інтернованих своїм рішенням [24, арк. 20].

Лише приїзд до табору інспектора Армії УНР генерала В. Петріва, який провів тривалі переговори з польським комендантом, та призначення головною командою Військ УНР нового начальника групи (ним став генерал-хорунжий Н. Никонів) зняло гостроту конфлікту, а в подальшому відкрило шлях для поступової нормалізації у стосунках між штабом групи та комендатурою табору.

Однією з найнагальніших проблем, яка вимагала повсякчасної уваги начальника групи на початку березня (ще до відставки О. Пилькевича із посади начальника групи інтернованих у Ланцуті), була незавершеність ремонтних робіт в одному з великих бараків – майбутньому таборовому театрі, призначеному для проведення урочистостей з нагоди вшанування пам'яті Кобзаря. Для остаточного завершення облаштування цього приміщення розпорядженням начальника групи генерала О. Пилькевича у таборі була проведена збірка коштів, що уможливила зібрати суму в 20 тис. м.п. [21, арк. 44].

Цих коштів виявилось замало, до того ж – підготовці до проведення Шевченківських днів у таборі завадило тимчасове припинення О. Пилькевичем діяльності всіх таборових установ та штабу групи з 1 березня 1921 р. Зрештою, неефективно працювала й культурно-освітня комісія, бо на думку начальника групи інтернованих «колективно виборчий принцип», на підставі якого вона була створена – «не дав позитивних наслідків для культурно-освітньої праці в частинах табору, викликав цілий ряд непорозумінь серед культурних робітників, вніс роз'єднаність серед культурно-освітніх інституцій частин групи». В силу цього своїм наказом О.Пилькевич розв'язав її (з 9 березня

1921 р.), поклавши виконання функцій комісії на таборовий культурно-освітній відділ [21, арк. 48зв.].

Наслідком роз'єднаності зусиль таборян стало відстрочення вшанування пам'яті Кобзаря, проведення якого відбулось тільки 20 березня 1921 р. Свято розпочалось проведенням панахиди та параду військ на таборовій площі. Увечері того ж дня в урочисто відкритому таборовому театрі імені Т. Г. Шевченка відбувся святковий концерт. Інформуючи про проведення концерту таборовий журналі «Наша зоря» відзначив, що найактивніше до його організації долучались генерал-хорунжий О. Пилькевич та полковник М. Попсуй-Шапка [15, с. 23-24].

О. Пилькевич й надалі брав діяльну участь у різних громадських ініціативах, покликаних активізувати культурно-освітнє життя у таборі. Він долучився до ініціативи зі скликання 20 березня ц.р. конференції (наради) діячів культурно-просвітньої справи в Армії УНР [10]. Її учасники констатували, що «культурно-просвітна справа і праця по національному усвідомленню (освідомленню – *авт.*)» в армії стоїть не на відповідній висоті», та визнали необхідним «сконсолідувати всі культурно-просвітні сили в один об'єднуючий центр». Для цього був створений тимчасовий комітет «Спілки культурно-просвітніх робітників Армії У.Н.Р.», до складу якого увійшов й О. Пилькевич [15, с. 23-24].

Ще за місяць він був делегований на скликаний в Ланцуті з'їзд культурно-просвітніх працівників армії УНР (20-23 квітня 1921 р.) та взяв участь в обговоренні та затвердженні плану культурно-освітньої роботи у таборах. Його учасники також визначили перспективні шляхи залучення коштів для її проведення, розглянули можливість улаштування курсів для підготовки культурно-освітніх інструкторів, заснування «хат козака» та ін. [10, с. 15-16] Цього ж дня була створена «Комісія по влаштуванню середніх та вищих шкіл по таборах», головою якої був обраний О. Пилькевич [25, арк. 3; 24, арк. 503]. Проте організація таких шкіл вимагала коштів, якими згадувана комісія не диспонувала. До того ж – виїзд частини інтернованих на роботи теж об'єктивно ускладнював перебіг освітнього процесу в Ланцуті.

Рішення про ліквідацію табору (липень 1921 р.) та передислокація інтернованих до Стшалкова взагалі унеможливило подальшу роботу Комісії. До того ж з моменту приїзду до нового табору (початок серпня ц.р.) генерал О. Пилькевич був призначений тимчасово виконуючим обов'язки начальника групи інтернованих Військ УНР. Ситуація в цьому таборі, де вже були вояки й інших військових формацій (полонені червоноармійці та інтерновані вояки-

білоруси – «балаховці»), була досить непростою. Хоча інтерновані та полонені в Стшалкові утримувались роздільно – в окремих секціях табору, ізоляція між ними не була щільною. Неформальні контакти окремих вояків Армії УНР з військовослужбовцями інших армій відразу позначилась на моральному стані деякого з інтернованих, які не мали стійких національно-державницьких переконань.

Намагаючись запобігти подальшому розкладенню українського вояцтва генерал О.Пилькевич звернувся з рапортом (ч.2660 від 15 серпня 1921 р.) до військового міністра і Головного Отамана Військ УНР С. Петлюри. У ньому начальник групи звертав увагу на посилення деструктивних явищ в житті табору, і зокрема на те, що через відсутність карності «ворожий і антинаціональний елемент серед нашого вояцтва [...] підняв голову і став одверто себе виявляти». Це виявилось у ігноруванні та невиконанні наказів і розпоряджень штабу групи, що негативно впливало на всіх таборян. Крім того, у Стшалково «траплялись випадки одвертого опіру і саботажу [...], колективні виступи і образи старших начальників і адміністративних осіб» [19, арк. 43].

За оцінкою генерала О. Пилькевича, антинаціональний елемент почувався в таборі «як у себе вдома», навіть не вважаючи за потрібне маскувати свою злочинну діяльність. У «таборовій дефензиві» (контр-розвідному відділу комендатури) більшість співробітників становили росіяни (як балаховці, так і колишні більшовики), яким допомагав й дехто з українців. На ґрунті міжнаціональних протиріч та різниці у політичних поглядах між таборянами відбулось кілька колективних бійок [19, арк. 43-43зв.].

Всі спроби хоча би нейтралізувати ці сторонні шкідливі впливи на українське вояцтво виявились значною мірою неефективними – польська влада уникала реагувати на звернення командування групи військ УНР щодо усунення злочинних елементів з табору. За спостереженнями О. Пилькевича, «всі засоби боротьби [...] зі шкідливим елементом не дали досить позитивних наслідків, а лише викликали у наших хатніх ворогів упевнення», що українське командування безсильне «навіть нейтралізувати їхні впливи на маси». Такий стан справ призводив до знесилення «всіх свідомих Українців і патріотів» та спричинився до «цілковитої протрації духа, безнадії і апатії до дальнійшої боротьби» [19, арк. 43зв.-44].

Шукаючи додаткових можливостей для активізації боротьби з тими з вояків, які підпали під вплив більшовицької або монархічної пропаганди, О.Пилькевич використовував таборову пресу, яка, за його зізнанням у листі до Є.Чикаленка (від 30 серпня 1921 р.) – «била на гвалт з приводу небезпеки від

хатнього ворога, що засів між нас. І це [...] [є] у нас самим болючим містом, але на превеликий жаль, центр наш якось занедбав цю боротьбу з антинаціональним нам елементом, а ми самі знесилюємося» [28, с. 247].

Слід відзначити, що головна команда Військ УНР не мала в своєму розпорядженні достатньо дієвих інструментів для ізоляції та усунення з табору відвертих ворогів українства навіть з середовища інтернованих вояків-українців. Такі «гострі» звернення генерала О. Пилькевича викликали у неї серйозне занепокоєння через аналогії з нещодавніми подіями в Ланцуті, які, як відомо, набули крайньої ступені конфліктності. Небажання повторювати такий «сценарій» змушували українське командування до пошуку компромісних варіантів вирішення внутрішньотаборового протистояння. Тому вже у вересні 1921 р. новим начальником групи був призначений полковник (пізніше – генерал-хорунжий) А. Пузіцький.

Проте і в цій ситуації О. Пилькевич не відмовляється від боротьби зі злочинним елементом у таборі, тим більше, що конечну потребу цього розуміла національно-свідома частина старшинства. Для об'єднання їх зусиль 19 листопада 1921 р. у Стшалково була заснована «Громада старшин табору Стрілково», яка діяла на підставі власного статуту (з 27 параграфів). Одним із своїх головних завдань Громада визначила «піднесення на належну височінь старшин і урядовців табору і захист старшинської гідності, підняття в армії дисципліни, патріотизму, свідомості обов'язку, мужності, безкорисності, терпеливості та ідейної витривалості». Члени Громади приймали на себе й «ширення і захист національно-державної ідеї у війську, піднесення науково-військового стану і національної свідомості серед вояцтва взагалі і зокрема серед членів громади, активне сприяння боротьбі зі злочинами і шкідливим елементом в частинах, який плямує як старшин, так і взагалі честь Української армії» [27, арк. 58-59зв.]. Очолив Громаду генерал-хорунжий О. Пилькевич, який на думку старшин найбільше надавався для цього з огляду на безкомпромісність та відданість ідеалам УНР [27, арк. 61зв.].

Крім того, прагнучи додатково дисциплінувати старшин ОККО, генерал О. Пилькевич розпочав проводити для них «вечірні лекції» з метою перевірки знань старшинами положень військових статутів, які були обов'язковими для відвідування. При цьому він вдавався до покарань тих з числа старшин, які в силу якихось причин пропускали ці лекції. У своєму прагненні володіти усією інформацією про підлеглих йому старшин, О. Пилькевич інколи переходив незримую межу, яка відділяє здоровий глузд від нечистоплотності – і користав з сумнівних послуг деяких своїх підлеглих, які вважали за нормальне нишпорити

у приватних речах своїх колег, а потім доповідати про свої «знахідки» генералові [13, с. 243-244].

Листопад видався дуже непростим в житті О. Пилькевича, що було пов'язано з процесом скорочення кількості Армії УНР, та реорганізацією її з'єднань у кадровані частини. Згідно з наказом Головної команди Військ УНР № 78 від 27 листопада 1921 р. ОККО внаслідок своєї малої чисельності мав бути з 1 січня 1922 р. переформований в окрему кадрову бригаду кордонної охорони. Бригада складалася з двох піших куренів та трьох окремих сотень (гарматної, кінної і технічної)[12, с. 36]. О. Пилькевич виконав згадуваний наказ, але сам процес згортання корпусу був складним, бо передбачав ліквідацію багатьох посад та переміщення старшин, які їх посідали, на нижчі посадові шаблі. Після цієї реорганізації в складі бригади залишилось близько 100 старшин та козаків [13, с. 250].

Взимку 1921-1922 р. життя таборян майже повністю завмерло через прихід холодів та брак вугілля для опалення бараків. Щоправда, О. Пилькевич (як й інші сімейні старшини) користувався правом винайму приміщення поза табором. Відтак, побут генерала та його дружини Серафіми Іванівни Пилькевич був забезпечений краще ніж загалу таборян. Разом з тим – більшу частину свого вільного часу С. Пилькевич приділяла роботі в якості голови Стшалковської філії «Комітету (товариства) допомоги збігцям з України та їх родинам», завданням якого було надання гуманітарної допомоги дітям та хворим козакам і старшинами у таборі [6, с. 40].

О. Пилькевич теж виявляв активність у громадській сфері, але дещо в іншій її площині. У кінці грудня 1921 р. зголосився стати членом «Національного союзу української державности», для чого звернувся до її начальної колегії з відповідною заявою. 1 січня остання ухвалила рішення задовольнити це прохання генерала, для чого О. Пилькевичу належало власноручно написати «Обітницю» встановленої форми та внести членський внесок (1900 м.п.). У відповіді О. Пилькевичу (від 10 січня 1922 р.) також містилось прохання до нового члена подати анкетну картку із зазначенням посади, та вказати «якого характеру роботу приходиться переводити на займаній [...] посаді і які корективи приходиться вносити в роботу, щоби погодити її з ідеями С.У.Д. («Союзу української державности» – авт.)». Крім того керівництво Союзу просило поінформувати про можливості, які відкривались перед новоприйнятим членом «для притягнення нових членів С.У.Д., поширенню його ідей та розповсюдження його літератури»[24, арк.22-22зв.]. Увійшовши до складу цієї організації О. Пилькевич фактично порушив

відповідний наказ головної команди Військ УНР, який прямо забороняв воякам належати до будь-яких партій чи політичних організацій під час проходження ними служби в лавах армії.

У липні-серпні 1922 р. більша частина інтернованих зі Стшалкова була переведена до Каліша і Щипіорно. Особовий склад бригади кордонної охорони був розміщений у Каліші, де її вояків приділили до 2-ої Волинської стрілецької дивізії. У вересні 1922 р. відбулась чергова реорганізація – замість бригади була створена кадрова комісія кордонної охорони. Поступова ліквідація кордонної служби була без сумніву досить болісна для О. Пилькевича, але кожного дня він з'являвся до табору для виконання своїх функціональних обов'язків. Так було й 12 жовтня ц.р., коли О. Пилькевич з'явився на вечірню перевірку, під час якої ствердив присутність на ній старшин-прикордонників. Так він вчиняв щоденно, бо за оцінкою таборянина О. Семмо, генерал весь час «був „педантом“: „субординація” і дисципліна – це був його „коник”» [13, с. 250].

Після цього О. Пилькевич повернувся на своє помешкання в Каліш (вул. Гурна, 15), де він постійно мешкав з дружиною. Близько другої ночі 13 жовтня 1922 р. у генерала стався крововилив у мозок, який й призвів до його смерті [3, с. 29]. Згадуючи про події цієї ночі, О. Семмо оповідає про прихід до табору джури О. Пилькевича – який першим повідомив про раптову смерть генерала. Але найцікавішим у споминах є інформація про терміновий нічний прихід на квартиру О. Пилькевича сотника С. Химочки, який «в той час при генералі заступав позицію і начальника штабу і персонального ад'ютанта». Причиною його візиту було побоювання за «деякі папери, що не сміли попасти в руки поляків, коли вони прийдуть робити розслідування» [13, с. 259].

З огляду на те, що О. Пилькевич – попри всі приписи головної команди Військ УНР – зберігав на квартирі архів Окремого корпусу кордонної охорони, можна припустити, що С.Химочко міг забрати і його. З огляду на відсутність в ЦДАВО України документів, які би стосувались власне історії створення та функціонування ОККО, запрошується висновок, що ці документи в силу невідомих причин не були передані на зберігання до Головного військово-історичного архіву Армії УНР, і напевно що є на сьогодні втраченими для дослідників.

У некролозі, що був опублікований у таборовому часопису «Наша зоря», зазначалось, що несподівана і передчасна смерть Олександра Меркурійовича стала невимовно тяжкою, незамінною втратою для всіх інтернованих, а його постать назавжди залишатиметься «бездоганним зразком лицаря-борця» за українську визвольну ідею [4, с. 28]. Вже наступного дня до вдови генерала

звернувся С. Петлюра, який у власноруч написаному листі висловив їй свій «щирий співжаль», та певність у тому, що горе цієї втрати «поділяє кожен, хто знав небіжчика, як глибокого патріота-громадянина і вірного сина Рідної України» [26, арк. 40].

Висновки. Передчасно пішовши з життя – генерал-хорунжий О. Пилькевич залишив по собі вдячну пам'ять у переважної більшості таборян, які контактували з ним на службі. Його чесність, принциповість та відповідальне ставлення до дорученої йому справи – була добре відома не лише головній команді Військ УНР, але й генералітету польської армії. Достатньо сказати, що опосередкованим визнанням заслуг О. Пилькевича стало розпорядження штабу польської військової округи «Львів» про залишення йому особистої холодної і вогнепальної зброї (після інтернування в Ланцуті).

Перебуваючи на різних командних посадах (начальник Окремого корпусу кордонної охорони, начальник групи Військ УНР у Ланцуті та Стшалково) О.Пилькевич завжди залишався вірним собі та власним принципам – у ставленні до підлеглих він був послідовно вимогливим та непоступливим, дотримуючись при цьому положень військових статутів. О.Пилькевич вважав, що одним із засадничих вимог під час проходження військової служби є висока дисциплінованість старшин та козаків, дотримання ними субординації, сумлінне виконання ними всіх наказів безпосередніх командирів та вищих військових начальників.

Але генералу не завжди вистачало такту та дипломатичності у спілкуванні з окремими представниками польської військової влади у таборах, його надмірна категоричність викликала інколи несприйняття й у декого з числа вищих посадовців Армії УНР. Наслідком невміння О. Пилькевича вибудовувати ділові стосунки з польською таборовою владою стало його відсторонення з посади начальника групи інтернованих у Ланцуті. Зрештою, прихована опозиційність О. Пилькевича до Державного центра УНР в екзилі та його очільника (С. Петлюри) проявила себе тільки в приватному листуванні, відтак справжні думки генерала про голову Директорії напевно що не були відомі уряду УНР. У цьому власне переконують лист С.Петлюри, адресований вдові С.Пилькевич, та його пізніші доручення, покликані вшанувати пам'ять про О. Пилькевича.

Але попри цю внутрішню «фронду» генерала – слід окремо наголосити на виразній патріотичності О. Пилькевича – він докладав всіх зусиль для згуртування національно-свідомого ядра українського вояцтва у таборах, підтримуючи ідею створення старшинських громади як додаткового

інструменту впливу на деморалізовану частину таборян. Дбав генерал і про розбудову громадських осередків, покликаних активізувати культурно-освітню роботу в лавах інтернованих Військ УНР. Весь час свого перебування в таборах О. Пилькевич являв собою приклад сумлінного виконання військового обов'язку, підпорядковуючи своє життя і діяльність інтересам інтернованого українського вояцтва.

Список використаних джерел та літератури:

1. Білон П. Спогади / П.Білон. – Пітсбург, 1952. – С.131.
2. Буравченков А.О. Пилькевич Олександр Меркурійович / А.О.Буравченков // Енциклопедія історії України: у 10 т. / ред.кол.: В.А.Смолій та ін. – К., 2011. – Т. 8. – С. 205.
3. Від редакції // Наша зоря. – Каліш, 1922. – 1 жовтня. – Ч.28. – С.29.
4. † Генерал-Хорунжий Олександр Меркурович Пилькевич (Некролог) // Наша зоря. – Каліш, – 1922. – 1 жовтня – Ч.28. – С.28.
5. Губський С. Військова, дипломатична і культурно-освітня діяльність генерал-хорунжого Армії УНР О. Пилькевича в спогадах сучасників та українській історіографії / С. Губський // Українознавство. – К., 2020. – № 4 (77). С. 111–123.
6. Життя табору // Наша зоря. – Стрілково (Стшалково), 1922. – Ч.21-22. – С.40.
7. Колянчук О. Генералітет українських визвольних змагань (біограми генералів та адміралів українських військових формацій першої половини ХХ століття / О.Колянчук, М.Литвин, К.Науменко. – Львів, 1995. – С. 215-216.
8. Литвин М. Р. Збройні сили України першої половини ХХ ст.: генерали і адмірالی / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Л.; Х., 2007. – С.158.
9. Маланюк Є. Уривки зі спогадів / Є.Маланюк. – К., 2004. – С. 110.
10. Надії і життя // Наша Зоря. – Ланцут, 1921. – Липень. – Ч.13. – С.15-16.
11. Наша зоря. – Ланцут, 1921. – Березень. – Ч.5.
12. Руккас А. Відновлення Окремого корпусу кордонної охорони Української Народної Республіки восени 1920 р. / А. Руккас // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 2015. – Вип. 4. – С. 32-36.
13. Семмо О. Хроніка / О. Семмо. – Вінніпег: Інститут дослідів Волині. – 1987. – Ч. 57. – С. 243–244, 249–250, 258–259.
14. Скальський В. Пилькевич Олександр. Про минуле Українського Генерального Військового Комітету і початок організації української армії / В. Скальський // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.: збірник наукових статей. – К., 2013. – Вип. 9. – С. 306–319.
15. Спілка культурно-просвітних робітників в Армії У.Н.Р. // Наша зоря. – Ланцут, 1921. – Квітень. – Ч.7-8. – С.23-24.
16. Старий. Спогади про О. М. Пилькевича / Старий // Наша зоря. – Каліш, 1923. – Ч. 31-33. – С. 14-18.
17. Тинченко Я. Старшинський корпус Армії УНР (1917-1921) / Я. Тинченко. – К., 2007. – Кн. 1. – С.338-339.
18. Українська революція. Документи 1919-1921 / Ред. Т.Гунчак. – Нью-Йорк, 1984. – С.427.
19. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф.1075, оп.2, спр.473, арк.43.
20. ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.197, арк.4.
21. ЦДАВО України, ф.2439, оп.1, спр.22, арк.8зв.
22. ЦДАВО України, ф.2439, оп.1, спр.27, арк.503.
23. ЦДАВО України, ф.2439, оп.1, спр.27а, арк.6.
24. ЦДАВО України, ф.3884, оп.1, спр.4а, арк.20.

25. ЦДАВО України, ф.3884, оп.1, спр.11, арк.3.
 26. ЦДАВО України, ф.3884, оп.1, спр.12, арк.40.
 27. Центральний державний історичний архів, м. Львів, ф.309, оп.1, спр.2639, арк.61зв.
 28. Чикаленко Є. Щоденник (1921) / Є.Чикаленко. Упорядкування, передмова і коментарі І. Старовойтенко. – К., 2015. – 484 с.
 29. *Wojskowe Biuro Historyczne (WBH), Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Zespół Akt «Sprzymierzona Armia Ukraińska» (SAU), sygn. I.380.13.7.*

References:

1. Bilon, P. (1952). *Spohady*. Pittsburgh.
2. Buravchenkov, A. O. (2011). Pylkevych Oleksandr Merkuriovych *Entsyklopediya istoriyi Ukrainy: u 10 t. / red. kol.: V.A.Smoliy ta in.* Kyiv, 8.
3. Vid redaktsiyi. (1922, zhovten, 1). *Nasha zorya*. Kalish, 28.
4. † Heneral-Khorunzhyy Oleksandr Merkuriovych Pylkevych (Nekroloh). (1922, zhovten, 1). *Nasha zorya*. Kalish, 28.
5. Hubskey, S. (2020). Viyskova, dyplomatychna i kulturno-osvitnya diyalnist heneral-khorunzhoho Armiyi UNR O. Pylkevycha v spohadakh suchasnykiv ta ukrayinskiy istoriohrafii *Ukrayinoznavstvo*. Kyiv, 4 (77), 111–123.
6. Zhyttya taboru (1922). *Nasha zorya*. Strilkovo (Stshalkovo), 21-22.
7. Kolyanchuk, O. & Lytvyn, M. & Naumenko, K. (1995). *Heneralitet ukrayinskykh vyzvolnykh zmahan (biohramy heneraliv ta admiraliv ukrayinskykh viyskovykh formatsiy pershoi polovyny XX stolittya*. Lviv.
8. Lytvyn, M. R. & Naumenko, K. Ye. (2007). *Zbroyni syly Ukrainy pershoi polovyny XX st.: heneraly i admiraly*. Lviv; Kharkiv.
9. Malanyuk, Ye. (2004). *Uryvky zi spohadiv*. Kyiv.
10. Nadiyi i zhyttya. (1921, lypen). *Nasha Zorya*. Lantsut, 13.
11. *Nasha zorya*. (1921, berezen). Lantsut, 1921. 5.
12. Rukkas, A. (2015). Vidnovlennya Okremoho korpusu kordonnoyi okhorony Ukrayinskoyi Narodnoyi Respubliky voseny 1920 r. *Visnyk Kyuyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Istoriya. Kyiv, 4.
13. Semmo, O. (1987). *Khronika*. Vinnipeg: Instytut doslidiv Volyni, 57.
14. Skalskyj, V. (2013). Pylkevych Oleksandr. Pro mynule Ukrayinskoho Heneralnoho Viyskovoho Komitetu i pochatok orhanizatsiyi ukrayinskoyi armiyi *Problemy vyvchennya istoriyi Ukrayinskoyi revolyutsiyi 1917–1921 rr.: zbirnyk naukovykh statey*. Kyiv, 9, 306–319.
15. Spilka kulturno-prosvitnykh robitnykiv v Armiyi U.N.R. (1921). *Nasha zorya*. Lantsut, 7-8.
16. Staryy. (1923). Spohady pro O. M. Pylkevycha *Nasha zorya*. Kalish, 31-33.
17. Tynchenko, Ya. (2007). *Starshynskyy korpus Armiyi UNR (1917-1921)*. Kn. 1. Kyiv.
18. *Ukrayinska revolyutsiya*. (1984). Dokumenty 1919-1921 / Red. T.Hunchak. N'yu-York.
19. *Centralnyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrainy (CDAVO Ukrainy, f.1075, op.2, spr.473, ark.43.*
20. *CDAVO Ukrainy, f.1078, op.2, spr.197.*
21. *CDAVO Ukrainy, f.2439, op.1, spr.22.*
22. *CDAVO Ukrainy, f.2439, op.1, spr.27.*
23. *CDAVO Ukrainy, f.2439, op.1, spr.27a.*
24. *CDAVO Ukrainy, f.3884, op.1, spr.4a.*
25. *CDAVO Ukrainy, f.3884, op.1, spr.11.*
26. *CDAVO Ukrainy, f.3884, op.1, spr.12.*
27. *Centralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv, m. Lviv, f.309, op.1, spr.2639.*
28. Chykalenko Ye. (2015). *Shchodennyk (1921)*. Uporyadkuvannya, przedmova i komentari I. Starovoytenko. Kyiv.

29. *Wojskowe Biuro Historyczne (WBH), Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Zespół Akt «Sprzymierzona Armia Ukraińska» (SAU), sygn. I.380.13.7.*

Ihor Sribnyak

Dr. Habil (History), Professor

Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

Maryna Paliienko

Dr. Habil (History), Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

**GENERAL OF THE ARMY OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC
OLEKSANDR PYLKEVYCH
("CAMP" PERIOD OF LIFE AND ACTIVITY IN POLAND, 1921-1922)**

Abstract. *The article analyses the last period of life and activity of the head of the Separate Corps of Border Guards General O. Pylkevych during the internment of the Army of the Ukrainian People's Republic in camps in Poland (1921–1922). Being in various command positions, O. Pylkevych always remained true to himself and his own principles – in relation to subordinates he was consistently demanding and unyielding, while adhering to the requirements of military statutes. O. Pylkevych believed that one of the basic requirements during military service is the discipline of officers and Cossacks, their observance of subordination, their conscientious execution of all orders of direct commanders and senior military commanders.*

It is necessary to emphasize the sincere patriotism of O. Pylkevych and his complete devotion to the ideas of the UPR – he made every effort to unite the nationally conscious core of the Ukrainian army, supporting the idea of creating a community of officers as an additional tool to influence the demoralized part of the camp. The general also took care of the development of public centres designed to intensify cultural and educational work in the ranks of the interned troops of the Ukrainian People's Republic. But the general did not always have enough tact and diplomacy in communicating with certain representatives of the Polish military authorities in the camps, and his excessive categoricalness sometimes caused disapproval among some of the top officials of the UPR Army. As a result of O. Pylkevych's inability to build business relations with the Polish camp authorities, he was twice removed from the post of head of the internee groups in Lancut.

At the same time, it is necessary to emphasize the expressive patriotism of O. Pylkevych – he made every effort to unite the nationally conscious core of the Ukrainian army in the camps, supporting the idea of creating a community of officers as an additional tool to influence the demoralized part of the camp. The general also took care of the development of public centres designed to intensify cultural and educational work in the ranks of the interned troops of the Ukrainian People's Republic. Throughout his stay in the camps, O. Pylkevych was an example of conscientious performance of military duty, subordinating his life to the interests of the interned Ukrainian army.

Key words: *General O. Pylkevych, camp, interned Ukrainian soldiers, Army of the Ukrainian People's Republic, Poland.*

Надійшла до редколегії 18.02.2021

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

2021 – № 18

Комп'ютерна верстка: Скульська Ірина Петрівна / Коваль Андрій Павлович

Автори статей несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей. Тексти подаються в авторській редакції.